

'k Zag 2 bereiden...

TENTOONSTELLING over seksualiteit en relaties
VOOR KINDEREN

Voorwoord

'k Zag 2 beren... is een educatief project over seksualiteit voor kleuters en kinderen tot 12 jaar. Het project bestaat uit een interactieve tentoonstelling voor kleuters, kinderen en hun ouders. Aanvullend is er een lesmap voor de leerkracht, een gids en een website voor ouders. Bijkomend kunnen ook een boekenkoffer en een anticonceptiekoffer worden uitgeleend.

Hiermee willen Sensoa en De wereld van Kina tegemoetkomen aan de vraag van ouders en leerkrachten naar aangepast materiaal voor kinderen. De seksuele ontwikkeling vormt immers een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van kinderen en jongeren en verdient dus de nodige begeleiding en ondersteuning. Voorlichting en informatie maakt hier een essentieel onderdeel van uit. Met andere woorden, ook kinderen hebben recht op een gedegen en vooral op hun maat geschreven relationele en seksuele vorming. Onderzoek wijst trouwens uit dat het geven van dit soort informatie aan kinderen leidt tot het uitstellen van de eerste seksuele contacten en vaardigheden stimuleert die bewuste seksuele keuzen tot gevolg hebben.

Het begeleiden van deze ontwikkeling is echter geen evidentie. Van leerkrachten, CLB-medewerkers, preventiewerkers, ouders en andere opvoeders wordt evenwel (impliciet) verwacht dat ze deze taak ter harte nemen. Alhoewel de professionele settings zich kenmerken door een hoog niveau van deskundigheid is er nog steeds vanuit diezelfde settings een grote vraag naar ondersteuning. Het is dan ook van groot belang methodieken en projecten rond het thema relaties en seksualiteit gericht naar kinderen en jongeren te ontwikkelen.

Om de diverse doelpopulaties te bereiken is het tevens belangrijk dat initiatieven zowel gericht zijn naar de onderwijssetting als naar het vrijetijdskader. Dit opzet vergroot de toegankelijkheid voor alle actoren, betrokken bij de relationele en seksuele vorming. De tentoonstelling in de Wereld van Kina kan hieraan tegemoet komen doordat zij zowel toegankelijk is voor scholen en klassen, jeugdbewegingen als voor gezinnen.

Samengevat, een tentoonstelling die tegemoet wil komen aan de nood aan informatie bij kinderen en die ouders en opvoeders een methodische ondersteuning wil geven. Ze is interactief opgebouwd, waarmee bedoeld wordt dat men niet alleen kan kijken en lezen, maar ook luisteren, praten, ruiken, draaien, puzzelen, rekenen ... doen dus. Samen met andere kinderen, of samen met ouders.

Voor de ontwikkeling van het concept werd beroep gedaan op Impressant+. De financiële steun voor het ontwerp komt van Sensoa, Dexia en Euromut. De Wereld van Kina staat in voor de concrete realisatie van de interactieve tentoonstelling. Sensoa verzorgde de inhoudelijke invulling.

Deze map is bedoeld voor leerkrachten, begeleiders en opvoeders. Er kan ter voorbereiding van het bezoek aan de tentoonstelling worden gewerkt met oefeningen uit deze map of men kan ervoor kiezen de map te gebruiken na het bezoek aan de tentoonstelling. We willen hiermee de leerkrachten, begeleiders en opvoeders ondersteunen die dit thema een plaats willen geven in zijn of haar lessen.

Colofon

Redactie: Erika Frans

Eindredactie: Boris Cruyssaert, Kenny Hendrickx

Met dank aan en bijdragen van Filip Van Becelaere, Eva Heirbaut, Veer Hens, Karen Peger,
Katia Vandevelde, Mimi Van Kerckvoorde, Telidja Klai, Danny De Vriendt en Kristel De Geest.

Ontwerp: Gebaseerd op het ontwerp van de tentoonstelling 'k Zag 2 beren door Impressant +

Opmaak: Magelaan, Lieven Jacobs

Illustraties: Impressant +, Jan Debie

V.U.: Chris Lambrechts, President Building, Vijfde verdieping, F. Rooseveltstraat 12, 2060 Antwerpen, 03 238 68 68

Versie: Mei 2013

Een uitgave van Sensoa vzw

© Sensoa

Toestemming is vereist voor overname van de teksten, op welke wijze ook

Met steun van de Vlaamse Minister bevoegd voor het Gezondheidsbeleid

Voorwoord	0.1
Seksuele vorming van kinderen	1.1
1 Concept en uitgangspunten	1.1
2 Eindtermen en ontwikkelingsdoelen	1.2
3 Aandachtspunten voor de vorming	1.5
4 Afspraken en methodieken	1.7
5 Projectwerk	1.10
6 Werken met internet	1.15
Kleuters	2.1
1 Opwarming en afspraken	2.2
1.1 Wie is de ster?	2.2
1.2 Afspraken	2.2
2 Lichaam	2.3
2.1 In bad	2.4
2.2 Vuil - proper	2.4
2.3 Mijn lichaam	2.5
2.4 Verschillen en gelijkenissen	2.6
2.5 Vrouwen en mannen	2.7
3 Voelen	2.8
3.1 Een voelkoffer	2.8
3.2 Een speciale behandeling	2.9
3.3 Ja en nee gevoelens	2.9
3.4 Mijn lijf is van mij	2.11
4 Voortplanting	2.12
4.1 Van ei tot baby	2.13
4.2 De geboorte	2.14
4.3 Baby's	2.14
4.4 In welk nest	2.15
5 Man of vrouw	2.16
5.1 Wie wil ik worden	2.17
5.2 Robert en Richard	2.17
6 Relaties	2.19
6.1 Jij doet me?	2.19
6.2 Ik heb je lief	2.20
7 Werkbladen	2.22

Kinderen

Voortplanting **3.1**

---

1 Zwangerschap **3.1**

1.1 Hoe doen de dieren het? 3.1

1.2 Waar komen de kindjes vandaan? 3.2

1.3 Mensenbaby in de maak 3.3

1.4 Sst, hier groeit een baby 3.5

1.5 Geboorte 3.5

2 Menstruatie **3.7**

2.1 Wat is menstruatie? 3.7

2.2 Het rad van bloed 3.9

3 Anticonceptie **3.10**

3.1 Hoe veilig vrijen? 3.10

4 Werkbladen **3.13**

Lichamen **4.1**

---

1 Lichamelijke veranderingen **4.1**

1.1 Mijn lichaam 4.1

1.2 Verschillen en gelijkenissen 4.1

1.3 Lara Croft en Orlando Bloom 4.2

1.4 Max en Maxima 4.3

1.5 Onderbroekenspel 4.4

2 Verschil man-vrouw **4.8**

2.1 Iedereen gelijk? 4.8

2.2 Geslachtsdelen 4.9

2.3 Vrouw en man van binnen 4.10

3 Hygiëne **4.11**

3.1 Van vieze vent naar propere prins 4.11

3.2 Regels bij regels 4.13

4 Werkbladen **4.14**

Seksualiteit **5.1**

1.1 Seks, wat is dat? 5.2

1.2 Wordt een sekspert 5.4

1.3 Seksmoppen 5.9

1.4 Fototaal 5.10

1.5 Wat moet je over porno weten 5.10

1.6 Seksscrabble 5.12

2 Werkbladen	5.13
Relaties	6.1
1. Relaties in verschillende maten	6.1
1.1. Mijn relatiecirkel	6.1
1.2. Bij wie hoort wat	6.2
1.3. Liever dan lief	6.4
2. Vriendschap	6.5
2.1. Vrienden en vriendinnen	6.5
2.2. Vrienden maken en houden	6.7
2.3. Pesten	6.9
2.4. Pesten stoppen	6.11
2.5. Een pestkop	6.12
2.6. Cyberbully	6.13
3. Verliefd	6.15
3.1. Het grote vlinderspel	6.15
3.2. Flirts	6.17
3.3. Chemie wordt leuk (eindelijk!)	6.18
3.4. Een ander sprookje	6.19
4. Samenlevingsvormen	6.20
4.1. Onder één dak	6.20
4.2. Mijn familieboom	6.21
4.3. Hoe doen we het thuis	6.21
4.4. Scheiden doet lijden	6.22
5. Relaties en cultuur	6.24
5.1. Relatieculturen	6.24
5.2. Trouwen vroeger en nu	6.25
6. Werkbladen	6.26
Weerbaarheid	7.1
1. Je lijf is van jou	7.1
1.1. Aanrakingen	7.1
1.2. Stoplichten	7.1
1.3. Nee zeggen	7.1
2. Over de grens	7.3
2.1. Zakdoekje leggen, niemand zeggen	7.3
2.2. Ik ga het zeggen	7.4
2.3. Een getuigenis	7.5

3. Internet en misbruik	7.6
3.1. Surfen met de haaien	7.6
3.2. Chatgesprek	7.7
4. Seks en de wet	7.11
4.1. Magda?	7.11
4.2. Afwijkende seksvormen	7.12
5. Werkbladen	7.13
Bijlage	8.1
Overzicht werkvormen per groep	8.9
Woordenlijst	9.1

Seksuele vorming van kinderen

1 » Concept en uitgangspunten

Kinderen worden geconfronteerd met veel informatie over seksualiteit. De beelden en concepten die verwijzen naar een volwassen seksualiteitsbeleving kunnen kinderen in verwarring brengen. Tegelijk is seksualiteit iets wat kinderen ook aanbelangt. Veel ervaringen van kinderen met seksualiteit situeren zich in die leeftijdperiode. Dit zijn een aantal goede redenen om aandacht te besteden aan de seksuele vorming van kinderen en kleuters. In concreto gaat het om drie groepen van doelstellingen:

1.1 Het begeleiden van de ontwikkeling

Kinderen hebben vragen en ervaringen die samenhangen met hun ontwikkelingsniveau. Deze zijn dus deels leeftijdsgebonden maar spelen zich steeds af in de context van de specifieke ontwikkeling van dit kind. Wat betekent dat er steeds grote verschillen zijn tussen ervaringen en vragen van kinderen.

Ouders staan op de eerste plaats om deze ontwikkeling te ondersteunen, en worden vaak verrast, gecharmeerd, of in verlegenheid gebracht door wat kinderen vragen of doen. Welke woorden gebruik je, waar is de grens, wat is toelaatbaar, ... veel ouders voelen zich nu niet bepaald zeker op dat vlak. Maar ook professionele begeleiders signaleren nood aan houvast en duidelijkheid.

Nochtans is de kindertijd een ideale periode voor een goede seksuele vorming. Kinderen staan er open voor, ze vertrouwen ouders en opvoeders. Naarmate ze ouder worden nemen de schaamtegevoelens en schroom toe en gaan ze zich meer richten op leeftijdgenoten voor informatie en advies.

1.2 Normen en waarden vormen

Seksualiteit heeft in onze opvoeding steeds een speciale plaats ingenomen. Niets is in het verleden zo beladen geweest met verboden en geboden als seks. Onze seksuele opvoeding was niet anders, er werd vooral verteld wat je niet mocht doen of wat je moest doen. Momenteel zien we seksualiteit eerder als een levensterrein waar we individueel keuzes kunnen maken en we recht hebben op geluk en vrijheid. Om dit te kunnen doen is informatie nodig en ruimte om uit te zoeken welke levenskeuzes bij jou passen. Daarnaast is er ook respect en tolerantie nodig voor de vrijheid en keuzes van anderen. Dit betekent dat we kinderen moeten opvoeden vanuit het besef van diversiteit van het seksuele leven en noden van mensen.

1.3 Risicogedrag voorkomen

Het voorkomen dat kinderen risico lopen, blijft een centrale doelstelling van seksuele vorming. Het grootste risico voor kinderen is dat zij betrokken worden bij seksuele activiteiten die ze niet tenvolle begrijpen of waar ze niet mee (kunnen) instemmen. Dit gevaar situeert zich vooral in de vertrouwde omgeving van het kind en het zijn vaak bekenden van het kind die misbruik

maken van de onmondigheid of kwetsbaarheid. Vandaar dat ook seksuele weerbaarheid een belangrijke doelstelling is voor de seksuele vorming van kinderen.

Ook is het zo dat kinderen die goed geïnformeerd zijn, later bewuster keuzes maken en minder risicogedrag op vlak van seks vertonen.

2 » Eindtermen en ontwikkelingsdoelen

De Dienst voor Leerplanontwikkeling (DVO) van het departement onderwijs (Vlaamse Gemeenschap) ontwikkelde eindtermen en ontwikkelingsdoelen, enerzijds vakgebonden en anderzijds vakoverschrijdend. Er is in die eindtermen ook beperkte aandacht voor de doelen die verbonden zijn met seksuele vorming. We zetten ze voor u op een rijtje:

2.1 Kleuteronderwijs: ontwikkelingsdoelen

Lichamelijke opvoeding

Zelfconcept en het sociaal functioneren

De kleuters

- 3.2 kunnen speels bezig zijn met de eigen beweging en lichamelijkheid.
- 3.4 voelen de eigen grenzen en tonen vertrouwdheid met de eigenheid van het lichaam.

Wereldoriëntatie - Natuur

Levende natuur

De kleuters

- 1.2 kunnen in verband met voortplanting van mensen en dieren getuigenis geven van het inzicht dat:
  - » een levend wezen steeds voortkomt uit een ander levend wezen van dezelfde soort;
  - » dat de geboorte voorafgegaan wordt door een periode van gedragen worden door de moeder of door de ontwikkeling van het jong in een ei;
  - » dat de geboorte het verlaten van het moederlichaam of van het ei betekent.

Gezondheidseducatie

De kleuters

- 1.9 kunnen in concrete situaties gedragingen herkennen die bevorderlijk of schadelijk zijn voor hun gezondheid.
- 1.10 tonen goede gewoonten inzake hygiëne.

Wereldoriëntatie - Mens

Ik en mezelf

De kleuters

- 3.1 kunnen bij zichzelf onderkennen wanneer zij bang, blij, boos of verdrietig zijn en kunnen dit op een eenvoudige wijze uitdrukken.
- 3.2 kunnen in een eenvoudige taal een recent gebeurde situatie waarbij zij betrokken waren in dialoog met een volwassene, beschrijven en vertellen hoe zij zich daarbij voelen.

3.3 tonen in concrete situaties voldoende zelfvertrouwen in eigen mogelijkheden.

Ik en de ander

De kleuters

- 3.4 kunnen in concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en erover praten.
- 3.5 kunnen bij anderen gevoelens van bang, blij, boos en verdrietig zijn herkennen en kunnen meeleven in dit gevoel.
- 3.6 weten dat mensen eenzelfde situatie op een verschillende wijze kunnen ervaren en er verschillend kunnen op reageren.
- 3.7 kunnen gevoeligheid tonen voor de behoeften van anderen.
- 3.8 kunnen voor zichzelf opkomen door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn.

Wereldoriëntatie - Maatschappij

Sociaal-culturele verschijnselen

De kleuters kunnen

- 4.3 verschillende gezinsvormen herkennen.
- 4.4 vormen van afwijzend of waardierend reageren op het anderszijn van mensen herkennen.

Politieke en juridische verschijnselen

De kleuters kunnen

- 4.6 met concrete voorbeelden illustreren dat mensen die samenleven, zich organiseren via regels waaraan iedereen zich moet houden.
- 4.8 een onderscheid maken tussen geweldloze en gewelddadige oplossingen voor conflicten.

2.2 Lager onderwijs: eindtermen

Wereldoriëntatie – Natuur

Levende natuur

De leerlingen kunnen

- 1.6 de functie van belangrijke organen die betrokken zijn bij de levensprocessen van de mens en de functie van de zintuigen, het skelet en de spieren op een eenvoudige wijze verwoorden.
- 1.7 lichamelijke veranderingen bij zichzelf en leeftijdsgenoten waarnemen en herkennen als normale aspecten in de ontwikkeling.

Gezondheidseducatie

De leerlingen kunnen

- 1.14 gezonde levensgewoonten in verband brengen met wat ze weten over het functioneren van het eigen lichaam.
- 1.15 beseffen dat het nemen van voorzorgen de kans op besmettelijke ziekten, parasieten of schimmels vermindert of uitsluit.

Wereldoriëntatie – Mens

Ik en mezelf

De leerlingen

- 3.1 drukken in een niet-conflictgeladen situatie, eigen indrukken, gevoelens, verlangens, gedachten en waarderingen spontaan uit.
- 3.2 kunnen beschrijven wat ze voelen en wat ze doen in een concrete situatie en kunnen illustreren dat zowel hun gedrag als hun gevoelens situatiegebonden zijn.
- 3.3 in concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen, erover praten en aangeven dat deze op elkaar inspelen.

Wereldoriëntatie - Maatschappij

Sociaal–economische verschijnselen

De leerlingen

- 4.5 beseffen dat hun gedrag beïnvloed wordt door de reclame en de media.

Sociaal–culturele verschijnselen

De leerlingen kunnen

- 4.7 er in hun omgang met leeftijdsgenoten op discrete wijze rekening mee houden dat niet alle kinderen in hetzelfde type gezin wonen als zijzelf.
- 4.8 illustreren dat verschillende sociale en culturele groepen verschillende waarden en normen bezitten.

Politieke en juridische verschijnselen

De leerlingen kunnen

- 4.13 het belang illustreren van de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind. Ze zien daarbij in dat rechten en plichten complementair zijn.

Sociale vaardigheden – domein relatiewijzen

De leerlingen kunnen

- 1.2 in omgang met anderen respect en waardering opbrengen.
- 1.3 zorg opbrengen voor iets of iemand anders.
- 1.4 zich weerbaar opstellen tegenover leeftijdsgenoten en volwassenen door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn.

Meer informatie over ontwikkelingsgebonden invulling van de seksuele vorming kan u vinden in het Raamwerk Seksuele Vorming (Sensoa, 2004). Hierin wordt per ontwikkelingsniveau aangegeven welke ontwikkelingsstaken van kinderen kunnen verwacht worden (downloadbaar op www.sensoa.be).

3 » Aandachtspunten voor de vorming

3.1 Veiligheid

Seksualiteit is een delicaat thema en kinderen zijn schroomvallig om over eigen ervaringen te spreken. Een vormingproces is echter pas echt zinvol als kinderen met eigen vragen kunnen komen. Daarom is het nodig extra aandacht te besteden aan een veilige en comfortabele sfeer. Dit betekent dat er een zekere voorbereiding van de groep nodig is voor men goed rond dit thema kan werken. Meestal bestaat de voorbereiding uit:

- » Een kennismakingsactiviteit: ook al zitten de kinderen dagelijks bij elkaar, dit betekent nog niet dat ze elkaar echt 'zien' en kennen. Bovendien maakt dit onmiddellijk duidelijk dat dit thema persoonlijk zal worden uitgewerkt.
- » Afspraken: de PIKASOL-afspraken (zie 'Afspraken en methodieken', onderdeel afspraken), en een eenvoudiger variant voor kleuters kunnen helpen een veilig werkklimaat te installeren. Sla ze dus niet over als je over seks begint.
- » Ruimtelijke schikking: bijna alle oefeningen zijn interactief, wat betekent dat de kinderen met elkaar kunnen praten en van gedachten wisselen, ofwel in kleine groepjes, ofwel in grote groep. De stoelen en banken moeten dus zo geschikt worden dat deze manier van werken mogelijk is. Een speciale aankleding kan ook veel doen aan de sfeer: verlichting, muziek, kussens, een leeshoek, ...

3.2 Diversiteit

Er zijn meestal grote verschillen in interesse, vragen, ervaringen in de groepen. Normaal zou dit geen probleem mogen vormen als de verschillen positief geduid worden. Kinderen leren ook uit die verschillen en worden gestimuleerd naar anderen te luisteren. Hou er bij de uitwerking van de opdrachten rekening mee zodat er een keuzemarge voor elk kind bestaat.

Wanneer de samenstelling van de groep door de diversiteit problemen oplevert, kan het goed zijn de groepssamenstelling te wijzigen voor de duur van het project, of in deelgroepen te werken met parallelle opdrachten. Hou in het oog dat leren omgaan met diversiteit één van de centrale doelstellingen van de seksuele vorming is.

Culturele achtergronden kunnen grote invloed hebben op opvattingen over seks en relaties. Toch is het niet opportuun kinderen in 'groepen' in te delen naargelang levensbeschouwing. Binnen elke groep bestaan er grote verschillen, en het is steeds zinvoller te kijken naar de overeenkomsten, en de verschillen te zien als individuele verschillen. Dit relativiseert het gewicht van de cultuurgroep en gaat stigmatisering tegen.

Wel kan het zijn dat leerlingen uit traditionele milieu's niet actief 'mogen' participeren, en dus weinig vragen zullen stellen. Je kan je werkvormen daarop aanpassen. Soms kan het ook goed zijn meisjes en jongens voor een goed gesprek gescheiden te houden.

Leerkrachten in het kleuter- en basisonderwijs zijn zich meestal terdege bewust van de diversiteit in leefvormen die we ondertussen in realiteit kennen: van éénoudergezinnen,

over nieuw samengestelde gezinnen en homoseksuele ouders, naar kinderen met twee huizen. Deze diversiteit moet ook in de inhoud van de oefeningen terug te vinden zijn.

3.3 De totale persoon

Seksualiteit en relaties zijn thema's die verschillende domeinen van onze persoon betreffen. Om de leerkracht te stimuleren inderdaad al die domeinen aan bod te laten komen, gebruiken we het KAVES-model als ruggesteun:

- » K staat voor kennis, en heeft betrekking op werkvormen waarmee kennisoverdracht wordt gestimuleerd zoals een lezing, een boek, een kwis, een opzoekopdracht, ...
- » A staat voor attitude, mening, standpunt. Werkvormen die hierop inspelen zijn groeps-gesprek, discussie of stellingenspel, een tekst schrijven over het eigen standpunt, ...
- » V staat voor vaardigheid en slaat bij deze thema's voornamelijk op communicatievaardigheden. Oefeningen in taal, in spreken, toneeltjes, rollenspel, teksten, non-verbaal gedrag herkennen, een weerbare houding aannemen, ...
- » E staat voor emoties en heeft betrekking op werkvormen waarmee je kinderen bewust kan maken van de gevoelens die rond bepaalde ervaringen bestaan. Voorbeelden zijn film, een verhaal vertellen, poppenspel, werken met poppen, stilstaan bij een uitspraak of reactie van iemand. Ook expliciet vragen stellen over emoties in een groeps-gesprek of bij de evaluatie is een goede methode.
- » S staat voor sociale steun, waarmee zowel de klas als de thuisomgeving bedoeld wordt. Hier worden groepsvormende methodieken gebruikt die de klas als groep positief stimuleren. Ook de link met de thuissituatie en de mate waarin ouders bij de lessen betrokken worden zijn hierin belangrijk.

De uitgewerkte oefeningen vertrekken vanuit dit model en proberen de kinderen steeds actief bij de les te betrekken. Er is steeds aandacht voor een verwerkingsactiviteit, zodat kinderen tijd en ruimte krijgen het geleerde op zichzelf te betrekken.

3.4 Ouders betrekken

Ouders zijn op vlak van seksuele vorming betrokken partij. Zij zijn vaak aangenaam verrast als zij via de opdrachten van de kinderen gevraagd worden om te participeren. Dit kan gaan over een interview, een foto, vragen over geboorte en seks, ...

Soms kan een ouderavond over seksuele vorming ouders helpen bij het kaderen van de opzet van een vormingsproject voor kinderen. Sensoa organiseert dergelijke ouderavonden. Ouders krijgen informatie over seksuele ontwikkeling en er wordt ingegaan op vragen en goed materiaal voor kinderen (zie www.sensoa.be/vorming)

Soms zijn ouders tegen het feit dat kinderen informatie krijgen over seks en vragen ze een uitzondering voor het kind in kwestie. In principe kan de directie daarover beslissen. Als de lessen tot het leerplan behoren is er echter geen reden om deze uitzondering toe te staan, omdat daarmee tegen het principe van 'recht op informatie' van de kinderen wordt ingegaan. De tentoonstelling "k Zag 2 beren" heeft als doel ook ouders te stimuleren met hun kinderen

over die onderwerpen te communiceren. Daartoe werd ook een ‘praktische gids voor ouders’ ontwikkeld.

3.5 Een schoolbeleid

Plaats geven aan seksuele vorming is een beslissing die door de hele school gedragen wordt. Overleg samen met collega’s welke onderwerpen in welke groepen aan bod kunnen komen, evalueer de lessen gezamenlijk, zorg dat de resultaten zichtbaar zijn voor de andere collega’s en de directie, betrek het CLB bij de lessen, ...

Het startpunt kan een opleiding zijn, een bezoek aan de tentoonstelling met de collega’s en een aantal ouders, een ouderavond, de aankoop van een educatief pakket, ...

Het resultaat zou een beleid moeten zijn waar seks en relaties als onderwerp in elke graad op het programma staat, waar boekjes in de schoolbibliotheek te vinden zijn, waar een aantal leerkrachten opgeleid zijn en de collega’s informeren en stimuleren, waar projectevaluaties zijn en waar een goede samenwerking is met het CLB.

4 » Afspraken en methodieken

Deze oefeningen helpen om de sfeer in de groep veilig en werkbaar te maken. Voor een thema als seksualiteit en relaties is dit een belangrijke stap. In deze lijst kan u wat ideeën vinden voor de algemene start, groepsindeling en evaluatie van de lessen. Meer informatie over methodieken: zie lijst in bijlage

4.1 Kennismakers

Namen noemen

De meeste kinderen kennen elkaars naam. Bij deze kennismaking gaan we een beetje verder dan de naam:

Namen uit de doos

Je schrijft alle namen op een apart briefje en stop ze in een doos. Een voor een worden alle namen uit de doos getrokken. Je geeft ieder kind een positieve eigenschap. Stimuleer kinderen om positieve dingen over elkaar te zoeken.

Wakkere Wim of Felle Fabienne

Elk kind zoekt bij zijn naam een adjectief dat bij hem of haar past, en dat met dezelfde letter begint. Ze kunnen daarvoor een woordenboek gebruiken. Daarna overlopen we in groep alle adjectieven en geeft elk kind uitleg over het waarom van zijn of haar keuze.

Eigenschappen

Elk kind kiest een voorbeeld dat goed bij hem of haar past. Je kan de voorbeelden voorlezen en de klas laten raden over wie het hier gaat. Je kan deze oefening doen met

» gerechten: ik ben een pizza omdat ik altijd vlug klaar ben en iedereen mij graag lust

- » dieren: ik ben een konijn omdat ik graag wortels eet en in de tuin speel
- » kleuren: ik ben geel omdat ik dat een vrolijke kleur vind
- » bloemen: ik ben een roos omdat dat een romantische bloem is
- » boeken: met de titel 'nooit genoeg', want ik heb altijd honger
- » huis/schip/auto/...

Stoefkaart

Elk kind maakt zijn 'stoefkaart'. Daarop moeten ze aangeven waar ze goed in zijn, door een tekening, collage of woord. *"Ik ben Laura en ik kan goed teksten schrijven."*

Gelukkaart

Daarop schrijven ze of tekenen ze wat hen heel gelukkig maakt. *"Ik ben Ruben en ik ben blij wanneer ik mag zwemmen."*

Identiteitskaart

Hierop beschrijven de kinderen hoe ze eruit zien: kleur van ogen, lengte, gewicht, kleur en lengte van haar, speciale herkenningspunten, ... *Ada heeft bruine ogen, blondbruin lang haar, is 1m 20 groot, is 8 jaar, heeft een wipneus en een putje in de kin, en krabt altijd alle korstjes open.*

Mijn portret

Elk kind tekent een portret van zichzelf. De portretten worden opgehangen en andere kinderen kunnen er positieve commentaar aan toevoegen.

4.2 Afspraken

Om de afspraken goed te onthouden wordt een memotechnisch middelje gebruikt: PIKASOL. Aan de hand van de letters worden de afspraken aangebracht. Deze worden op flap gezet en opgehangen. Voorbeelden geven is belangrijk.

+ P Privacy

Wat we hier vertellen is vertrouwelijk en blijft binnen de groep. We gebruiken wat we hier horen niet in andere situaties, ook de begeleiders niet.

+ I Ik-vorm

We praten over onszelf, onze gevoelens en ervaringen, opvattingen, ... We zijn open en eerlijk in wat we vertellen.

+ K Kies

Kies wat je vertelt en wat niet. Niet alles is voor alle oren bedoeld, en je kan gerust je gevoelens en gedachten voor jezelf houden, als je je niet comfortabel voelt in de groep.

+ A Actief

Wees actief in het verloop van het groepsgebeuren. We geven je veel ruimte om zelf te bepalen waarover het moet gaan vandaag. Dus wacht niet passief af tot iemand anders iets inbrengt.

+ S Seksueel actief

Dit ben je niet enkel als je met iemand naar bed gaat, seks zit ook in je hoofd en in je gevoelens. We hebben het dus over alle vormen van seks, en iedereen kan erover meepraten.

+ O Oriëntatie

Mensen kunnen heteroseksueel, homoseksueel, lesbisch, biseksueel zijn. Er zijn grote verschillen.

+ L Lachen, luisteren

Humor is belangrijk, het is soms goed geladen onderwerpen te ontmijnen. Utlachen kan niet. Ook luisteren is belangrijk, niet alleen praten.

Voor de kleuters worden de afspraken aangebracht aan de hand van een verhaaltje. Zie daarvoor de kleutermodule in deze map.

4.3 Opwarmers

Taalgebruik

Brainstorm

Geef de kinderen een blad met het woord penis of vagina of seksen op, en vraag hen zoveel mogelijk synoniemen op te schrijven die ze kennen. Je kan aan de hand van die woorden afspraken maken over woorden die verder kunnen gebruikt worden, en woorden die we beter niet gebruiken.

Woordentrein

Je start in de kring met een sekswoord, en de volgende moet met de laatste letter een volgend woord vormen. Zo krijg je een woordentrein als penis-schaamhaar-reet-tepel-likken-...

Alle woorden worden achteraf uitgelegd.

Wat zit er in de zak?

In de zak zitten een aantal voorwerpen die met seks te maken hebben. De zak wordt rondgegeven in de kring terwijl er muziek speelt. Als de muziek stopt wordt een voorwerp uit de zak gehaald en moet het kind vertellen wat het over dat voorwerp weet. Voorbeelden van voorwerpen zijn een tampon, een condoom, een ring, een deodorant, een hartje, een geboortekaartje, ...

Groepsindeling

Groepering van kinderen op basis van

- » kleur van ogen,
- » lengte van haar,
- » aantal broers of zussen, ...
- » vooraf willekeurig uitgedeelde kenmerken vb dieren, kleuren, fruit, ...

4.4 Evaluatie

Evaluatie van de lessen is bedoeld om kinderen feedback te laten geven over wat ze aan de lessen hebben gehad, en hen te stimuleren te reflecteren over wat ze geleerd hebben.

Twee vragen

Op het bord of flap staan twee vragen, die de kinderen kunnen invullen:

- » Wat heb ik eraan gehad
- » Wat heb ik gemist

Vragen in de zak

In een zak zitten vraagkaartjes met telkens een van deze vragen op. Een kind trekt een vraag uit de zak en vult de zin aan:

- » Ik vond leuk dat...
- » Ik vond niet goed dat...
- » Wat ik graag nog eens zou doen is...
- » Wat ik geleerd heb is...

Persoonlijk verslag

Elk kind schrijft of tekent een persoonlijke reflectie op de lessen of het project, waarin het aangeeft wat het geleerd heeft en hoe het zich gevoeld heeft.

5 » Projectwerk

Seks en relaties bevatten thema's die zich perfect lenen voor een projectmatige aanpak. Kinderen zijn geïnteresseerd in deze thema's, het heeft betrekking op hun leven, en vaak komen ze zelf met veel vragen over de brug.

5.1 Aanleiding

In informele momenten, praatronde, op de speelplaats komt dit thema in een of andere vorm aan bod. Soms via schunnige opmerkingen of dubbelzinnige moppen, soms via ervaringen van kinderen. Een zwangerschap van een moeder, de geboorte van een broer of zus, een besnijdenisfeest, menstruatie van een van de meisjes, artikels in kranten of actualiteit, ... Kinderen hebben veel vragen over seks, die ze vaak niet durven stellen. Een project kan tegemoet komen aan de natuurlijke nieuwsgierigheid.

Ons nieuw project

We hebben een nieuw project: seks en zo... Het is heel leuk. Sommige kinderen zijn verlegen.

Maar dat zal wel meevallen. Het is heel leerzaam.

We zijn nog maar net begonnen. We weten nog niet alles maar wel al een beetje dankzij Stan.

Hij had ons een boek voorgesteld. Hij had tekeningen gemaakt van een man en een vrouw hoe ze er vanbinnen uitzien. Hij legde uit wat eierstokken en ballen zijn. Hij maaakte een tijdlijn van de mens.

Er verandert veel aan het lichaam naargelang je ouder wordt. Einde.

Laura.

Meestal zijn kinderen zeer betrokken bij dergelijke projecten. Een groep is echter per definitie heterogeen, en een project zal met deze verschillen rekening moeten houden. Verschillen in ontwikkelingsniveau, in belangstelling, in cultuur kunnen ook een meerwaarde betekenen voor het project, omdat men leert van elkaars visie.

5.2 Opbouw

Werken rond seks en relaties vergt een zekere mate van 'opwarming'. Daarmee bedoelen we dat kinderen een aantal drempels moeten nemen voor ze open en zonder schroom vragen kunnen stellen en zich comfortabel voelen om in groep over dit onderwerp te leren. Opwaringsmethodieken zoals de PIKASOL, woordspelletjes, ... zijn onontbeerlijk. Het maakt de sfeer ontspannen en je installeert een manier van werken en een mentaliteit. Kinderen kunnen ongelooflijk 'volwassen' zijn als de condities veilig genoeg zijn.

Een projectopbouw bestaat uit drie essentiële stappen:

Wat willen we weten?

Individueel gaan we alle vragen verzamelen die kinderen over een bepaald onderwerp hebben. De leerkracht brengt alles samen en in groep maken we een keuze welke thema's we verder willen uitdiepen. Daarbij laat je je leiden door vragen die vaak terugkomen, of vragen die interessant zijn voor meerdere leerlingen. Op basis van een bespreking maak je een projectplanning: wat doen we en wat niet, en wanneer, en wie. Je maakt een timing en een taakverdeling. Kinderen kunnen individueel of in kleine groepjes werken. Bepaalde activiteiten doe je klassikaal.

Wat willen we doen?

Een project heeft steeds een paar concrete resultaten: een tentoonstelling, een verslag, een voorstelling, een spel, een boek, een filmpje... Leg vooraf vast hoe de inhoud worden vastgelegd.

Wie willen we zijn?

Seks en relaties is een intiem onderwerp, dat ieder van de kinderen op een of andere manier zal aanbelangen. Een persoonlijke reflectie op de specifieke thema moet deel uitmaken van het project. Je staat stil bij angsten, verlangens. Waar zien ze tegenop, waar hebben ze het moeilijk mee, waar kijken ze naar uit?

Bovendien zijn er vaak leerpunten uit vorige projecten die verder moeten worden opgevolgd. Bijvoorbeeld: niet slabakken, niet teveel willen doen, elkaar helpen.

Vragenlijstjes:

Is seks gezond?

Hoe ziet een spermabolletje eruit?

Vanaf hoeveel jaar mag je seksen?

Wat is het verschil tussen seksen en vrijen?

Van wat is een condoom gemaakt?

Waarom zit er op sommige condooms een smaak?

Kan een hermafrodit ook seksen, met een man en een vrouw?

(Juna)

Seks

Waarom hijgen ze zo?

Wat zijn hormonen?

*Bestaan er nog dingen zoals pijpen?
Pakken hoeren pilletjes om geen kinderen te krijgen?
Doet seksen deugd?
Hoe zijn ze op dat idee gekomen?
Hoe gaat dat precies?
Wie ligt er vanboven?
(Elias)*

*Is seks moeilijk of gemakkelijk?
Om kinderen te maken is seks de enige manier?
Is seks eigenlijk niet vies?
Waarom vinden de mannen dat heel leuk?
Als je verkracht wordt doet het dan pijn en hoe komt dat?
Hoe seksen kikkers?
(Maimuna)*

5.3 Thema's

Deze komen vaak van de kinderen zelf. Een greep uit uitgevoerde projecten:

- » Puberteit: wat gebeurt er met ons?
- » Bloot: hoe zien we eruit?
- » Voortplanting: hoe worden kinderen gemaakt?
- » Baby's: hoe moeten ze worden verzorgd?
- » Besnijdenis van jongens – verminking van meisjes.
- » Is seks gezond?
- » Hoe was seks vroeger?
- » Seksueel 'anders' zijn: wat bestaat er?
- » Seksuele hulpmiddelen.
- » Waarom willen mensen kinderen? Wat als je geen kinderen kan krijgen?
- » Aids en soa: welke bestaan er en wat zijn de gevolgen?
- » Seksuele voorkeuren: wat is normaal en wat is niet normaal?
- » Vanaf wanneer mag je seks hebben?
- » Seksueel misbruik van kinderen.
- » Seks, relaties en trouwen in andere culturen.
- » Sperma: wat is dat?
- » Zijn er steeds minder kinderen in België?
- » Zwangerschap, geboorte, en mijn eigen verhaal.
- » Als je geen kind wil: abortus?
- » Liefde is van alle tijden.
- » ...

5.4 Taal

Eén van de belangrijke leerpunten in deze projecten is taalontwikkeling. Er is steeds een schrijfo opdracht. Kinderen reflecteren op de eigen ervaring en schrijven een stukje getuigenis.

Ze nemen een interview af met hun ouders of met een deskundige (bv. een vroedvrouw) en stellen daarvoor een vragenlijstje op en verwerken het interview in een verslag.

Ze spelen een stellingenspel en gaan in discussie. Ze schrijven of vertellen over hun eigen ervaringen. Of ze verwerken een stukje informatie uit verschillende bronnen in een tekst. Het geheel aan teksten kan worden gebundeld in het 'projectboek' of deel uitmaken van de tentoonstelling om het project af te sluiten.

5.5 Rekenen

Er zijn ook voldoende mogelijkheden om rekenopdrachten te verwerken in het project.

Enkele voorbeelden:

- » De duur van de zwangerschap in vergelijking met de grootte van het dier.
- » De menstruatiecyclus: veilige en onveilige dagen.
- » Verhouding gewicht en lengte.
- » Het gemiddeld aantal kinderen in de gezinnen uit de klas, in vergelijking met het gemiddeld aantal kinderen bij de ouders en grootouders.
- » Het gewicht van vruchtwater: wat is de hoeveelheid?
- » Groei: hoe groot zal ik worden?
- » Lichamelijke verschillen tussen mannen en vrouwen verwerken in grafieken, percentages, tabellen, ... (gewicht, groei, lengte, ...).
- » De groei van de foetus-baby-kind (tabellen, grafieken, ...).
- » De wereldbevolking neemt toe: cijfers en piramides.

5.6 Wereldoriëntatie

- » Oriëntatie in tijd: hoe was het vroeger met geboorte, anticonceptie, seks, ...?
- » Oriëntatie in ruimte: gebruiken in andere landen en culturen bij huwelijk, geboorte, puberteit, anticonceptie, gezins- en woonvormen.
- » Mens en natuur: mannen en vrouwen, de bevruchting, de zwangerschap, de puberteit, de bevalling.
- » Mens en religie: welke rituelen bestaan er bij geboorte, huwelijk, puberteit en volwassenheid?

5.7 Educatief materiaal

Voor het opzoekwerk is het goed dat kinderen kunnen gebruik maken van boeken en folders op hun niveau. Een boekenkoffer of de anticonceptiekoffer zijn daarvoor ideale materialen. Maar ook materiaal dat kinderen zelf kunnen meebrengen is bruikbaar: verschillende soorten maandverband, condooms, foto's van zichzelf als baby, boeken, tijdschriften. Ook boekjes van Kind & Gezin, babydagboeken, fimpjes, echografiefotoos zijn dingen die kinderen kunnen meebrengen. Dit is ook een ideale manier om de ouders bij dit project te betrekken. Op die manier heb je meer kans dat kinderen er thuis over praten, en geef je ouders de kans kinderen iets te vertellen.

Het internet biedt ook bruikbaar informatief materiaal voor kinderen. Hier is het van belang dat je kinderen begeleidt in het zoeken van informatie, en dat je waarschuwt voor ongewenste effecten zoals pornografisch materiaal of seksueel expliciete beelden.

Educatief materiaal in de vorm van een mooi prenten- of fotoboek waar je kan uit voorlezen slaat ook goed aan. Ook een leuke educatieve film vinden kinderen boeiend. Achteraan deze map kan u een lijst vinden met recente en leuke educatieve materialen voor de leerkracht, de ouders en de kinderen.

5.8 Concrete uitwerking

Voor de concrete vormgeving van het project zijn verschillende mogelijkheden:

Een tentoonstelling

- » Beeldjes: je kan aan de slag gaan met zeepsteen, hout, klei, ytongsteen, papier marché, plasticine om beeldjes te maken: een spermacel, een man of vrouw, een penis, een vagina, een liefdesdoos, ...
- » Tekeningen, schilderijtjes of collages, montages van gefotokopieerde foto's: lichamelijke veranderingen (pubers), mijzelf in mijn blootje, ...
- » Voorwerpen: een ondergoedtentoonstelling, een voorbehoedmiddelen presentatie, de maandverbandenwinkel, ...
- » Een peepshow: verschillende betekenissen en vormen die seks kan aannemen

Een voorstelling

- » Verhalen schrijven: een zelf verzonnen verhaal of gedicht wordt naar voor gebracht
- » Toneel: verhalen naspelen door verschillende personages
- » Film: een verhaal in verschillende scènes opnemen en een visiemoment organiseren
- » Een poppenkastvoorstelling op basis van een zelf verzonnen scenario.
- » Een stripverhaal maken

Een spel

- » Een kwis, een ganzenbord, een levenslijn, ... Een spel dat door de kinderen zelf in elkaar is gestoken, en dat dan met de ganse groep wordt gespeeld. Je kan ook een correspondentie-klas of de kinderen van een parallel klas uitnodigen om het spel te spelen.

Muziek

- » Muziekteksten verzamelen en opnemen over het thema en samen zingen en/of dansen.
- » Tekstinspiratie op een bestaande melodie of lied.
- » Sfeermuziek zoeken bij...

5.9 Evaluatie

In de evaluatie blikken we terug op de doelen die we onszelf hebben gesteld in het project .
Wat weten we nu, wat hebben we gedaan, en hoe zit het met onze leerpunten?

Individuele evaluatie:

hoe was mijn betrokkenheid, inzet, interesse, ... met behulp van waardeschalen:

- » inbreng van documentatie
- » leergierigheid

- » samenwerking
- » creativiteit
- » planning
- » zorg
- » inzicht

Evaluatie van het eindproduct: wat hebben we gerealiseerd?

- » Kwaliteit
- » Kwantiteit

Procesevaluatie:

- » Hoe is dit verlopen?
- » Wat liep goed?
- » Wat was moeilijk?

Werkpunten en aandachtspunten voor een volgend project:

- » Wat moet de volgende keer anders en beter?
- » Wat moeten we zeker opnieuw doen?

Aandachtspunten

Het thema seks en relaties kan gevoelig liggen voor sommige kinderen omdat zij onder druk van hun gemeenschap staan. Allochtone kinderen, kinderen van Getuigen van Jehova kunnen niet steeds op medewerking van thuis rekenen. Soms werken ouders ook tegen. Je moet daar in de opdrachten en de evaluatie rekening mee houden.

6 » Werken met internet

Internet kan een bruikbare informatiebron zijn voor de thema's seks en relaties. Er zijn evenwel een aantal richtlijnen te volgen om het gebruik van dit internet veilig te laten verlopen. Kinderen kunnen geconfronteerd worden met pornografische beelden en inhouden, kunnen agressieve seksreclame krijgen, of kunnen via e-mail vieze plaatsjes in de bus krijgen. Ze moeten zelfs niet op zoek gaan naar vieze plaatjes, ze zoeken hen.

Om dit gevaar te beteugelen moet men niet het zwembad beveiligen, men moet de kinderen leren zwemmen. Een pedagogische aanpak houdt dan ook in dat:

- » Je het surfgedrag van de kinderen checkt en controleert, en dat de kinderen dit weten.
- » Je kinderen informatie geeft over de bedoelingen van agressieve seksreclame.
- » Je kinderen waarschuwt dat informatie of foto's die je via het internet doorstuurt, door anderen kunnen misbruikt worden.
- » Chatcontacten soms een andere identiteit aannemen, en dat je nooit kan weten wie er achter de mail zit. Dus nooit afspraken maken zonder dat iemand dit weet.
- » Dat je duidelijk maakt dat kinderporno niet kan, en dat we dit moeten melden aan een speciaal meldpunt.
- » Dat, als ze in aanraking komen met ongewenst materiaal, ze daarover moeten praten.

Meer informatie

Klikvast, ook op de informatiesnelweg. Tips voor veilig ICT-gebruik op school, Departement onderwijs (www.ond.vlaanderen.be)

Kleuters

Dit gedeelte van de map is bedoeld om met kleuters de thema's seks en relaties te verkennen. Er komen op het niveau van de kleuters thema's aan bod zoals lichamelijkeid, hygiëne, voelen, voortplanting, relaties en man-vrouw rollen.

De oefeningen kunnen als verwerking van een bezoek aan 'k Zag 2 beren ... aangeboden worden.

Een rode draad

Het kleutergedeelte wordt verteld via Finn en Fien, twee kleuters. Ze zijn vrienden en zitten in dezelfde klas. Dora en Fons zijn de ouders van Fien. De tekeningen en ervaringen van de kinderen vormen een rode draad doorheen het programma.

Pictogrammen

Daar waar zinvol wordt er met pictogrammen gewerkt. Dit zijn visueel herkenbare symbolen voor kinderen die niet kunnen lezen. Ze komen voor bij de opdrachten in de tentoonstelling, en worden herhaald in de werkmap.

De natuur

In het aanbrengen van de thema's werd vertrokken van de natuur en de dierenwereld. Dit is voor veel kinderen een vertrouwd terrein en geeft dan ook dankbare aanknopingspunten.

1 » Opwarming en afspraken

1.1 Wie is de ster?

Doelstelling

Een positief beeld van zichzelf hebben

Materiaal

Een mooi versierde doos met een spiegeltje in.
Stickertjes in de vorm van een sterretje.

Werkwijze

Vertel de kinderen dat je voor dit project een heel speciaal iemand hebt meegebracht, die binnen in de versierde doos zit. Het is iemand die uniek is, mooi is, dingen kan die anderen niet kunnen, ... Kortom, het is een ster.

Kinderen mogen raden wie er in de doos zit. Wellicht noemen ze bekende mensen. Daarna mogen ze één voor één in de doos kijken. Zeg dat ze nog niet mogen verklappen wat ze gezien hebben, doe alsof het een belangrijk geheim is. In werkelijkheid hebben kinderen zichzelf in de doos gezien.

Stel vervolgens vragen

- » Welke ster hebben jullie gezien?
- » Hoe komt het dat ieder van ons een ster is?
- » Is er maar eentje zoals jij? Kan jij dingen die anderen niet kunnen?
- » Waar ben jij goed in?

Verwerking

Kleef iedereen een 'sterretje' op.

1.2 Afspraken

Doelstelling

Een goed werkklimaat installeren.

Materiaal

Werkblad Opwarming.

Werkwijze

Je vertelt dat we een project over ... seks gaan doen. Maar als we willen dat dit leuk wordt moeten we eerst een aantal afspraken maken.

Je leest een aantal situaties voor van Finn en Fien, de twee kleuters van de tentoonstelling.

Finn praat. Fien praat ook.

Ze praten alletwee door elkaar.

“Je luistert niet” zegt Finn. “Jij ook niet” zegt Fien.

Dat is dom.

Wat moeten Finn en Fien doen? Niet door elkaar praten en goed luisteren.

Presenteer het pictogram voor luisteren.

Finn zegt: “Mompel, mompel, mompel ...”

“Ik kan je niet verstaan” zegt Fien.

“Maar ik zeg toch mompel mompel mompel...”

“WAT ZEG JE?” zegt Fien.

“Je moet toch zo niet roepen?” zegt Finn.

Wat moeten Finn en Fien doen? Duidelijk praten zodat anderen hen verstaan.

Presenteer het pictogram voor praten

Finn en Fien spelen trein.

Tchoeke, tchoeke tchoek.

“De trein gaat harder” zegt Finn.

“Nee, de trein stopt” zegt Fien.

Boem, Finn en Fien botsen tegen elkaar op.

Au, dat doet pijn.

Wat moeten Finn en Fien doen? Samenwerken en beter afspreken.

Presenteer het pictogram voor samenwerken

“Jij bent een lelijk varken en ik ben een mooie prinses” zegt Fien.

“Dat is niet leuk” zegt Finn.

“Dommetje, dat was maar om te lachen” zegt Fien.

Wat moeten Finn en Fien doen? Mekaar niet uitlachen, het moet voor alletwee leuk zijn.

Presenteer het pictogram voor lachen.

Verwerking

Overloop de pictogrammen en vraag aan een kleuter uit te leggen wat de afspraak is die daarbij hoort. De pictogrammen worden zichtbaar opgehangen en blijven de duur van het project in de klas.

2 » Lichaam

Het thema ‘lichaam’ heeft als bedoeling de kleuters bewust te maken van hun lichaam en van de verschillen tussen jongens en meisjes, tussen jonge en oude mensen. Ook voor de taalontwikkeling wordt gezorgd.

In de tentoonstelling wordt dit thema aangeboden door een interactie in een groot ballenbad, waar Finn en Fien in stappen. Ook de figuren van papa en mama zijn uitgewerkt met grote blokken die draaien rond een as. Ze kunnen bloot of aangekleed worden gemaakt.

In het bad zitten ballen met voorwerpen die verwijzen naar vuil en proper.

2.1 In bad

Doelstelling

Inzien dat je bloot bent als je in bad gaat.

De sociale regels kennen over bloot zijn en samen in bad gaan.

Materiaal

Werkblad In bad.

Werkwijze

De tekening en tekst van Finn en Fien in bad aanbieden:

Finn en Fien gaan in bad.

Finn is bloot.

Fien is ook bloot.

Het is lekker nat in bad.

Spat spat spat.

Kringgesprek

Stel kinderen vragen over 'in bad gaan' en 'bloot zijn':

- » Gaan jullie ook in bad, of in de douche?
- » Heeft iedereen een bad? Hoe was je als je geen bad of douche hebt?
- » Ben je ook bloot als je in bad gaat?
- » Ga je samen in bad? Met wie? Zijn er mensen met wie je niet samen in bad zou willen gaan? Waarom?
- » Vind je het vervelend als je anderen in hun blootje ziet? Of als anderen jou in je blootje zien? Waarom?
- » Zijn er nog andere situaties waarin je mensen in hun blootje ziet?
- » Mag je in je blootje aan het strand, of in de tuin?

Nabespreking

Er zijn verschillende gewoontes en sociale regels over 'bloot zijn' en 'in bad gaan'.

2.2 Vuil-Proper

Doelstelling

Het verschil tussen vuil en proper herkennen.

De basishygiëne kennen.

Materiaal

Zak met objecten die verwijzen naar vuil en proper.

Werkblad vuil/proper met 2 kolommen: één met het pictogram 'proper', een ander met het pictogram 'vuil'.

Vuil: een besmeurde zakdoek, een t-shirt met een rode vlek, een schoen met modder, een bal kattenhaar, boterhamkorsten, vieze vingers op een boek, ...

Proper: een stuk zeep, tandpasta, een tandenborstel, een haarborstel, tandenfloss, een nagelknipper, een propere zakdoek, een washandje, shampoo, ...

Werkwijze

Je zit met de kleuters in een kring, in het midden ligt het werkblad vuil/proper. Leg uit wat de pictogrammen betekenen door een voorbeeld te geven van wat we onder 'proper' en 'vuil' verstaan.

Geef de zak aan een kleuter en vraag er één object uit te halen en in de juiste kolom te leggen.

Stel vragen als:

- » Hoort dit bij 'proper' of bij 'vuil'?
- » Wat is het? Hoe noemt het?
- » Wanneer heb je dit al gezien? Gebruikt?
- » Wat doen we ermee? Indien vuil: weggooien, wassen, afwassen, ...
- » Indien proper vraag je aan de kleuter uit te leggen of te tonen hoe je het gebruikt, hoe vaak, en waarom.

Verwerking

Kinderen kunnen een collage of tekening maken van wat ze nog allemaal heel vies vinden.

Het 'viedzdingenmuseum': brengen dingen mee of zoeken op de speelplaats dingen die ze 'vies' kunnen noemen.

2.3 Mijn lichaam

Doelstelling

Weten hoe een jongen en een meisje eruit zien.

Woorden kennen en gebruiken voor de verschillende lichaamsdelen.

Materiaal

Werkblad Mijn lichaam.

Alternatief: maak de naakte figuren op ware grootte in karton, en voorzie ze van velcro.

Met papier of stof kan je ondergoed en kleren maken.

Werkwijze

Biedt de tekening van Finn en Fien aan. Stel vragen als

- » Wie is Finn en wie is Fien?
- » Waaraan zie je dat?

Vraag vervolgens de kledingstukken die typisch zijn aan één van de poppen te bevestigen. Stel daarbij vragen als:

- » Dragen jongens geen kleedje, dragen meisjes geen broek?
- » Hebben jongens geen lang haar? Kunnen meisjes er ook stoer uitzien?

Neem vervolgens de kledingstukken één voor één terug weg tot de figuren helemaal naakt zijn. (Als je de opbouw niet hebt gevolgd kan je ook hier de vragen inlassen over 'bloot zijn' – zie werkvorm In Bad)

Op de naakte figuren benoem je samen met de kinderen de lichaamsdelen die van belang zijn voor de verschillen tussen jongens en meisjes. Hierbij besteed je extra aandacht aan de verschillende woorden die de kinderen kennen voor vulva en penis (zie informatief). Maar ook woorden als tepel, oksel, poep of achterste worden gebruikt.

Verwerking

Kleuters tekenen de omtrek van elkaar op een groot blad papier. Daarna tekenen ze ook de uitwendige geslachtsdelen op papier en kleuren ze zichzelf in zoals ze eruit zien in hun blootje.

Informatief

Vulva: spleetje, muis, pruim, kutje, foefje

Penis: piemel, pietje, lul, roede, pipi, willy

2.4 Verschillen en gelijkenissen

Doelstelling

Ontdekken dat iedereen uniek is.

Materiaal

Je kan vertrekken van de omtrekken van de kinderen uit de vorige oefening.

Een grote spiegel is ook nuttig.

Werkwijze

Kinderen beschrijven hoe ze er uitzien aan elkaar. Ze kunnen om beurten in de spiegel kijken en vertellen wat ze zien. Je stelt daarbij richtvragen als:

- » Ben je groter of kleiner dan Fons?
- » Wat is de kleur van je haar?
- » Welke kleren heb je aan?
- » Waaraan zie je dat je een jongen of een meisje bent?
- » Welke kleur van ogen heb jij?

Daarna kunnen ze de tekening van zichzelf nog wat aanvullen en veranderen. Je hangt de tekeningen op en bespreek de verschillen en gelijkenissen:

- » Wat is er verschillend bij Lies en bij Mona?
- » Wat is gelijk bij Owen en bij Stan?
- » Wie heeft de grootste voeten?
- » Wie heeft de kleinste handen?
- » Wie is het grootst?
- » Wie is het kleinst?

Verwerking

Bespreek na wat hun lichaam voor hen betekent.

- » Ben je tevreden met je tekening? Zie je er ook zo uit in het echt?
- » Ben je tevreden met je lichaam? Wat vind je goed? Wat zou je anders willen zien?
- » Als je zal groeien, hoe zou je dan willen worden?

2.5 Vrouwen en mannen

Doelstelling

Weten hoe vrouwen en mannen eruit zien als ze geen kleren aan hebben.

Lichamelijke veranderingen van kind naar volwassene en oudere herkennen.

Materiaal

Werkblad Dora en Fons.

Werkblad Van jong naar oud.

Werkwijze

De figuren van Dora en Fons staan op het werkblad in stukken door elkaar. Kinderen kunnen de verschillende stukken uitknippen en er twee figuren van maken: Dora als vrouw en Fons als man.

Als de figuren juist geplakt zijn, vraag je naar verschillen en gelijkenissen.

- » Waaraan zie je dat dit het bovenlichaam is van Fons? Hebben alle mannen borsthaar? Hebben mannen tepels? Of borsten?
- » Waarom is dit het bovenlichaam van Dora? Hebben alle vrouwen borsten? Zien alle borsten er gelijk uit? Hebben vrouwen borsthaar?
- » Heeft Fons een penis? Zien alle penissen er hetzelfde uit?
- » Heeft Dora een penis? Wat heeft Dora dan wel?
- » Welke verschillen zie je nog?

Neem het werkblad 'Van jong naar oud' en knip de figuren los. Vertel dat als we groot worden we allemaal veranderen. Dat gaat niet ineens, maar heel geleidelijk. Plaats nu in samenspraak met de kinderen alle figuren op een tijdslijn.

- » Robin is 6 maand en Aster ook.
- » Lies, de zus van Fien is 10 jaar, Remi is ook 10.
- » Nora is 15 jaar, Dries is ook 15.
- » Dora en Fons zijn 30 jaar oud.
- » Rachelle is 55 jaar, Jan is 55.

Stel daarbij vragen als

- » Is die jonger of ouder dan... Waaraan zie je dat? Is het een man of een vrouw?
- » Wat verandert er?
- » Is die zo oud als je oma? Als je zus?

Nabespreking

Wat zie je dat er verandert als je ouder wordt? Wat bij mannen? Wat bij vrouwen?
Blijft je lichaam je hele leven veranderen?

Boekjes over lichaam

- » Emma Brownjohn, En dun, en dik, en anders: allemaal lichamen. Amsterdam: Sjaloom, 2003. ISBN 90 6249 423 4
- » Bernadette Custers, Het kleine piemelboek. Haarlem: Gottmer, 2002. ISBN 90 257 3699 8
- » Babette Cole, Haar op gekke plekken. Rotterdam: Lemniscaat, 1999. ISBN 90 5637 217 3

3 » Voelen

Het thema voelen wordt hier vooral uitgewerkt als 'aanrakingen'. Kinderen kennen veel voorbeelden van aanrakingen, en ze kunnen ook goed aangeven wat ze daarbij aangenaam en niet leuk vinden. In de tentoonstelling kunnen de kleuters in de voeltunnel kruipen.

Aan de ingang van het volume is een zachte vliegengordijn (zoals een car wash). De tunnel is sfeervol uitgelicht en er zijn verschillende elementen die met voelen te maken hebben

- » Voeldozen met iets hards en iets zachts.
- » Interactie met 4 verschillende handschoenen: rubberen poetshandschoenen – washandje in badstof – ruwe werkhandschoenen – lederen motorhandschoenen. Hiermee kunnen de kleuters zichzelf (of iemand anders) aanraken.
- » Voelwand met verschillende voel-structuren.
- » Pictogrammen met de verschillende gevoelens: boos, blij, lief, verdrietig, pesterig, bang, houden van. De benamingen staan erbij.

3.1 Een voelkoffer

Doelstelling

Verschillende manieren van voelen herkennen.

Weten dat verschillende plekjes op je lichaam een ander gevoel geven.

Kunnen benoemen hoe iets aanvoelt.

Materiaal

Koffer met verschillende materialen: een pluim, een stukje fluweel, een schuurpapier, een nat washandje, een rubberen handschoen, iets stekeligs (vb een haarborstel), iets warm, iets wat trilt, ...

Werkwijze

De kinderen nemen één voor één een voorwerp aan en je geeft de opdracht met het voorwerp verschillende lichaamsdelen bij zichzelf te strelen: de bovenarm, de onderkant van de onderarm, de voet, de wang, de hals, de buik, de rug, ... Je zorgt voor afwisseling tussen gevoelige en minder gevoelige plaatsen. Daarbij stel je de vraag:

- » Hoe voelt dat? Koud of warm, hard of zacht, ruw of glad, prikkerig of kriebelig, ...?
- » Welk plekje voel je het meest? Is het leuk of niet?

Verwerking

We plakken stickertjes op de plekjes van ons lichaam die het lekkerst voelen. Daarna brengen we die stickertjes over op de grote tekening die we van onszelf hebben gemaakt.

3.2 Een speciale behandeling

Doelstelling

Grenzen kunnen respecteren in het aanraken en aangeraakt worden.

Materiaal

Je kiest uit de voelkoffer de meest favoriete streeel-voorwerpen.

Werkwijze

In de vier hoeken van je klas zijn 4 salons. Daar kunnen de kinderen een speciale behandeling krijgen met een van de favoriete streeel-voorwerpen. Geef de kinderen de tijd om hun hoekje in te richten en af te spreken hoe ze de klant zullen behandelen. Wijs erop dat we allemaal stickerjes hebben op de plaatsen waar we graag gestreeld willen worden.

Dan kunnen een aantal kinderen op bezoek bij een van de salons voor een 'speciale behandeling'. Doe ook mee, maar hou een oogje in het zeil en grijp op tijd in als er een 'speciale behandeling' te ruw wordt.

Verwerking

- » Bespreek na door aan de 'klanten' te vragen hoe hun bezoek aan het salon is verlopen.
- » Zouden ze nog eens willen terugkomen?
- » Werden ze goed behandeld? Waren er dingen die ze niet zo leuk vonden?
- » Vraag aan de salons of ze het leuk vonden om andere kinderen aan te raken.
- » Waren bepaalde plaasten moeilijker om aan te raken?
- » Zijn er moeilijke klanten geweest met speciale vragen?

Geef aan iedereen een applausje, ruim op en ga in in kring zitten.

3.3 Ja- en neen-gevoelens

Doelstelling

Herkennen dat aanraken positief of negatief kan zijn.

Materiaal

Werkblad Ja-neen gevoelens.

Werkwijze

Leg uit dat elkaar aanraken soms goed voelt, maar soms ook niet. Vraag naar voorbeelden of vertel zelf wat je gezien en ervaren hebt bij de vorige oefeningen. Introduceer de pictogrammen.

Leg uit dat ook voor Finn en Fien leuke en niet leuke aanrakingen zijn. Je leest de situaties voor en speelt ze na met de poppen. Je vraagt voor elke situatie

- » Of dit een ja-gevoel of een neen- gevoel geeft.
- » Wie ook al zoiets heeft meegemaakt.
- » Hoe we kijken als we dit voelen (pijn, fijn gevoel op de schommel, bang in de boom, ...).
- » Welk geluid maken we als we dit voelen (au, joew, boehoe, mmm, ho).

Situaties leuke en niet leuke aanrakingen

Finn zegt: "Kijk eens Fien wat ik heb gekregen?"

"Wat is dat" zegt Fien "een plant met allemaal stekeltjes?"

"Dat is een cactus" zegt Finn fier.

"Moet je eens voelen hoe dat prikt?"

"Au" zegt Fien "dat doet pijn. Kijk alle stekeltjes zitten in mijn vinger.

Ik vind dit geen leuke cactusplant."

Fien zit op de schommel. Ze gaat heel hoog.

Nog hoger gaat het. En nog hoger.

"Wat een fijn gevoel in mijn buik" denkt Fien.

Beentjes vooruit, beentjes achteruit,

Ik wil voor altijd blijven schommelen.

Finn klimt in een boom. Hoog.

"Kijk eens hoe hoog ik zit Fien?"

Finn kijkt naar beneden.

Hij ziet Fien en die is heel klein.

"Dat geeft een raar gevoel in mijn buik" zegt Finn.

"Ik voel me niet zo goed.

Ik wil weer naar beneden."

De poes springt op Finn's schoot.

Ze ronkt als Finn haar streelt, je voelt haar hele lijf meetrillen.

De poes is zacht en warm.

Finn streelt nog een beetje.

De poes is blij en Finn ook.

Fien roept: "Boe" en springt op Finn's rug

Finn schrikt en roept.

Het doet pijn, hij is boos.

"Stomme stomme stomme Fien.

Je doet me pijn, au au."

"Doe niet zo flauw" zegt Fien.

Verwerking

Vraag aan de kinderen meer voorbeelden van leuke en niet-leuke aanrakingen.
Verwerk via een tekening.

3.4 Mijn lijf is van mij

Doelstelling

Kunnen opkomen voor zichzelf.
Beseffen dat je mag aangeven wanneer aanrakingen niet leuk zijn.

Materiaal

Werkblad Mijn lijf is van mij.

Werkwijze

Vraag aan kinderen of ze al gezien hebben hoe een dier kan reageren als je ze benadert, en ze willen dit niet. Wat doet een poes? Wat doet een paard?

Je toont een voor een de dieren op het werkblad. Je doet de geluiden en houdingen van een aantal van de dieren op het werkblad na met de ganse groep.

En wat doen mensen?

Stel, iemand trekt aan je haar, wat zeg je dan? Laat de antwoorden van de kinderen komen en vraag de groep om na te zeggen.

- » Auw, je doet me pijn.
- » Laat me los.

Stel, iemand duwt je hard opzij, wat doe je dan?

- » Ik vind dit niet leuk.
- » Hee, ho, opgepast, ...

Vervolgens speel je volgende situaties (met groeiende bedreiging) steeds met een aantal kinderen na elkaar. Doe voor elke figuur die je speelt een ander attribuut aan bv. een petje, een voetbal onder de arm, een sjaaltje, ... Begin met de meest weerbare kinderen, die geven vaak het goede voorbeeld:

- » “Ik ben een vriendje en ik wil dat je meegaat.”. Je neemt het kind bij de pols en zegt: “Kom mee!”. Het kind heeft geen zin om mee te gaan. Wat zegt het?
Speel deze situatie met verschillende kinderen en stimuleer ze om duidelijk nee te zeggen.
- » Ik ben een jongen uit de zesde klas en ik neem het kind bij de pols en zeg “Ik zal je eens iets heel vies laten zien.”. Het kind wil niet mee, wat zegt het?
Omdat deze situatie al wat bedreigender is als de vorige, is het goed als kinderen ook duidelijker reageren met “Laat me met rust.” of roepen en schreeuwen.
- » Ik ben een man of vrouw op straat en ik neem het kind bij de pols en zeg “Ik zal je eens mijn kleine katjes laten zien.”. Het kind wil niet mee, wat zegt en doet het?
Omdat deze situatie heel bedreigend is, is het goed als kinderen, schreeuwen en roepen.

Alternatief: je kan de situaties ook door poppen Finn en Fien laten spelen en de kinderen in groep laten roepen hoe de pop moet reageren.

Verwerking

Je laat kinderen een foto van een dier kiezen, dat ze inkleuren en waar ze een badge van maken. Als afsluiting krijgen de kinderen de badge opgespeld en een applaus van de groep.

Boekjes over voelen

- » Mike Gordon, Je gevoelens als je bang bent. Baarn: Dijkstra, 1995. ISBN 90 262 5399 0
- » Mike Gordon, Je gevoelens als je bedroefd bent. Baarn: Dijkstra, 1995. ISBN 90 262 5400 8
- » Mike Gordon, Je gevoelens als je boos bent. Baarn: Dijkstra, 1995. ISBN 90 262 5398 2
- » Mike Gordon, Je gevoelens als je jaloers bent. Baarn: Dijkstra, 1995. ISBN 90 262 5401 6
- » Luk Depondt, Een doos vol gevoelens. Leuven: GECO Publishers, 2002
- » Gisele Braun, Kleintje Nee en GROTE NEE. Waasmunster: Abimo, 2004. ISBN 90 76233 41 1
- » Ellen Houtman, Weerbaar zijn. Dat vind ik niet leuk. Hilversum: Kwintessens, 2002. ISBN 90 5788 079 2
- » Marie Wabbes, Beertje klein en grote wolf. Mechelen: Bakermat, 1998. ISBN 90 5461 191 X
- » A. Bley, Knuffel heeft zorgen: een prentenboek over seksueel misbruik. Antwerpen: C. De Vries-Brouwers, 1997. ISBN 90 5341 334 0
- » Marie-France Botte, Kaatje Cactusbloem en haar egel: wie mij aanraakt krijgt een prik. Antwerpen: Reemst uitgeverij, 1996. ISBN 90 410 9028 2

4 » Voortplanting

Het thema 'voortplanting' heeft voor kinderen meestal veel linken met hun persoonlijke leefwereld, omdat ze een broertje of zusje krijgen. Ze hebben dan ook veel vragen daarover.

In de tentoonstelling wordt het thema uitgewerkt in een verhoogd volume (bereikbaar via een trapje) met een schuifaf.

- » Bovenop het volume is een zitruimte. Aan de zijkanten zijn afbeeldingen van de ontwikkeling van de foetus, die zichtbaar zijn vanaf de buitenzijde. Elke afbeelding is gevat in een plexibol van 50 cm diameter.
- » Op de zithoogte is een inlegpuzzel waarin de verschillende stadia in een zwangerschap worden uitgebeeld. Kinderen moeten de stukken in de juiste volgorde in de figuur leggen. Hoe groeit een baby? Leg de stukken in de juiste volgorde. (En gooi ze daarna weer door elkaar)
- » Aan de achterzijde een liggende zwangere mama, waarvan de buik openklapt en men de baby in de buik kan zien (eventueel een tweeling): Waar groeit een baby? In mama's buik, kijk, een tweeling.

De kleuters verlaten het verhoogd volume langs een schuifaf (worden zagezegd geboren) en komen in een nest terecht.

- » Leg de juiste link tussen dieren en hun baby's: aan de wand zijn foto's van volwassen dieren, in de nest liggen afbeeldingen van de jongen op mousse geprint. Met Velcro kunnen

de stukken bij de juiste volwassen dieren worden bevestigd. In het nest moet je zoeken naar welk jong er bij welk dier past. Het veulen bij het paard, de kip bij het ei...

- » 4 babypoppen jongetjes en meisjes, met verzorgingsproducten, papflesjes, bedjes, kleertjes.
- Opdracht: Wat heeft een baby allemaal nodig? Ben jij een goede mama of papa? Laat eens zien.

Finn en Fien bouwen een heel groot nest.

“Fien vanwaar komt een kip.

Een kip komt uit een ei!”

“Maar waar komt dat ei dan uit?”

“Het ei komt uit de kip”

“En waar kom jij uit?”

“Uit mama’s buik.”

“Waw, net als ik.”

4.1 Van ei tot baby

Doelstelling

De ontwikkeling van een foetus kennen.

Weten dat een foetus in de buik van een vrouw groeit.

Materiaal

Werkblad Van ei tot baby.

Alternatief: je kan ook werken met de figuur van de vrouw op het laken (ware grootte) en de tekeningen van de foetus op ware grootte maken.

Werkwijze

Je legt uit dat baby’s in de buik van mama’s groeien en dat dit van een heel klein foetusje (kleiner dan een speldekop) tot een echte baby evolueert. De buik van mama groeit dan mee met de baby, en je ziet mama alsmaar dikker worden. Maar wat gebeurt er in haar buik?

Je presenteert de foto’s/tekeningen van de embryo en je vraag kinderen deze in de juiste volgorde te plaatsen. Hoe ouder de foetus, hoe meer hij of zij op een echte baby begint te lijken.

Ga na wat de kinderen zoal weten door in te gaan op volgende vragen:

- » Hoe eet een baby in de buik?
- » Wat doet een baby allemaal?
- » Hoort een baby wat er buiten gebeurt?
- » Als de mama ziek is, is de baby ook ziek?
- » Een baby kan de hik hebben, hoe kan dat?
- » Als mama bij de dokter gaat, dan luistert hij naar het hartje van de baby.
- » Soms moeten mama’s rusten als ze zwanger zijn.

Verwerking

Knip en plak de afbeeldingen van de foetus op het lichaam van Dora, en teken de buik eromheen. Plaats de afbeeldingen in volgorde.

4.2 De geboorte

Doelstelling

Weten hoe baby's geboren worden.

De eigen geboorte kunnen navertellen.

Materiaal

Vraag kinderen thuis te vragen hoe ze geboren werden en vraag een foto mee te brengen van vlak na de geboorte.

Werkblad Geboorte: tekening van een bevalling, keizersnede en couveuse.

Verhaaltjes uit 'In bed met Stan'.

Werkwijze

In de praatronde vertellen de kinderen die willen hun verhaal. Je vraagt door naar kinderen die met de keizersnede geboren werden, of die in een couveuse moesten verblijven. Sommige kinderen zijn geadopteerd, en weten niet hoe ze geboren werden. Zorg dat volgende zaken aan bod komen

- » Een bevalling kan soms heel veel pijn doen.
- » Mama's moeten de baby naar buiten persen, ze krijgen weeën.
- » Je kan ook thuis bevallen.
- » Een bevalling kan heel lang duren maar soms ook heel vlug gaan.
- » Een baby wordt meestal eerst met het hoofdje naar buiten geduwd.
- » Na de bevalling moet de navelstreng worden doorgesneden.
- » Sommige baby's worden te vroeg geboren en moeten dan in de couveuse.
- » Sommige baby's worden met een keizersnede geboren.

Verwerking

Maak een mooie kader voor de babyfoto.

Verhaaltjes uit 'In bed met Stan'.

4.3 Baby's

Doelstelling

Weten wat een baby nodig heeft en hoe hij verzorgd moet worden.

Materiaal

Babypoppen, luiertjes, papflesjes, wiegje, poppenwagen of buggy, een badje, een rammelaar...

Werkwijze

Je nodigt een mama of papa uit die pas is bevallen van een broer of zus, met de baby. Je vraag de mama of papa te vertellen hoe de dag verloopt met de baby. Daarbij sta je stil bij

- » Hoeveel slaapt de baby?
- » Wanneer is hij of zij wakker?
- » Wanneer eet de baby, en wat eet hij of zij?
- » Krijgt hij of zij borstvoeding? Hoe gaat dat dan?
- » Wanneer moet er een verse luier om? Hoe gaat dat. (kan de mama of papa dat laten zien?)
- » Gaat de baby in bad? Wat is er nog nodig van verzorging?
- » Speelt de baby? Wat doet de baby nog?

Verwerking

Organiseer de poppenhoek in je klas zodat een aantal kinderen kunnen oefenen met de baby verzorgen.

Lees voor uit een boek (zie lijst).

4.4 In welk nest

Doelstelling

Zien welke jongen bij welke volwassen dieren horen.

Materiaal

Afbeeldingen van volwassen dieren en baby diertjes.

Werkwijze

Vraag naar de ervaringen van kinderen met hun dieren: hebben ze een nest katjes, hondjes, konijntjes gehad? Heeft de kanarie een paar eieren uitgebroed? Weten we hoe een kikker kleine kikkertjes maakt? Of een slang? En een spin?

Leg alle afbeeldingen van de 'jongen' centraal zichtbaar bijeen, en presenteer één voor één de volwassen dieren. Vraag of ze weten hoe het jong eruit ziet en duidt een kleuter aan die het jong zoekt tussen de centrale afbeeldingen. Het jong wordt dan bij het volwassen dier gehangen.

Verwerking

Laat de afbeeldingen zichtbaar hangen, en geef het werkblad aan de kinderen, zodat ze kunnen knippen en plakken.

Boekjes over voortplanting

- » Serge Bloch, Babyzaadjes. Waar komen de kinderen vandaan? Hasselt: Clavis, 2004.
ISBN 90 5954 023 9
- » Nicholas Allan, De grote race: het verhaal van een zaadje. Amsterdam: Ploegsma, 2004.
ISBN 90 216 1567 3

- » Mark Janssen, De koning wil een kindje. Voorschoten: De Vier Windstreken, 2004. ISBN 90 5579 968 8
- » D. Verreydt, De baby uit de bloemkool. En waar kom jij vandaan? Tielt: Lannoo, 2002. ISBN 90 209 4982 9
- » Alistair Smith, Hoe worden baby's gemaakt? London: Usbourne Publishing, 1998. ISBN 90 5457 130 6
- » Waar kom ik vandaan? De verfilming van Peter Mayle's bestseller (DVD). Spakenburg: H.O.M. Vision, 2001
- » Welkom op de wereld: waar komen baby's vandaan? (CD-rom) Brussel: BGJG. ISBN 90 209 3490 2
- » Thomas Svensson, De buitelende baby in mama's buik. Amsterdam: Ploegsma, 1995. ISBN 90 216 1266 6
- » Carry Slee, Hallo baby! Houten: Van Holkema & Warrendorf, 1995. ISBN 90 269 1604 3
- » Babette Cole, Het ei van mama. Leuven: Davidsfonds, 1994. OSBN 90 6565 579 4
- » Gunter Segers, Flappie: waar komen de kindjes vandaan? Hasselt: Clavis, 1993. ISBN 90 6822 227 9
- » Marjolein Mattaar, Biba bebi boek: uitklapboek. Naarden: Kimio, 1993. ISBN 90 7136 828 9
- » Imme Dros, Van een vrouw die een huisje bouwde in haar buik. Amsterdam: Em. Querido's uitgeverij, 1992. ISBN 90 214 6033 5
- » Waar kom ik vandaan? De verfilming van Peter Mayle's bestseller (video). Eerste hulp voor ouders. - 1987
- » Peter Mayle, Waar kom ik vandaan? Hoe vertel je het kinderen zonder omhaal en met plezier (boek). Amsterdam: Elsevier, 1980. ISBN 90 1003 289 2

5 » Man en vrouw

Het thema mannelijk of vrouwelijk is voor kleuters heel leuk. Ze kunnen zich hier oefenen in 'doen alsof', ze kunnen iemand anders zijn.

In de tentoonstelling bestaat de interactie uit uit een verkleedpartij voor een grote spiegelwand. Verkleedmateriaal in de verkleedkoffer is voorzien van een aantal sets verkleedkleden zoals 'werkmanskledij', 'verpleegstersuniform', en verder wat hoeden, schoenen en naaldhakken, brillen, juwelen, dassen, hemden, kledjes en rokken.

Door zich te verkleden en in de spiegel te kijken leren de kleuters zichzelf kennen, kunnen zij hun lichaam en identiteit veranderen (verkleden als man, vrouw, snor opplakken, pruik opzetten, dikke buik aantrekken, ...) en kunnen zij mannen of vrouwen uitbeelden.

Stort je maar op de verkleedspullen en kijk dan eens in de spiegel. Ben jij mama of papa? Man of vrouw? Waarom ben je zo verkleed? Met wie zou je kunnen trouwen of samenwonen?

Finn en Fien spelen mama en papa

Finn is mama met krullen in zijn haar

Fien is papa met een snor

Poes in de wieg is een baby

Miauw!

5.1 Wie wil ik worden?

Doelstelling

Stereotiepe mannen – en vrouwenrollen doorbreken.
Stilstaan bij wat je later wil worden.

Materiaal

Een verkleedkoffer met typische mannen of vrouwenoutfits en toebehoren. Als je niet over een verkleedkoffer beschikt, vraag je kinderen verkleedkleden mee te brengen. Ze moeten zich verkleden in hoe ze later willen worden.

Een fototoestel of spiegel.

Werkblad Wie wil ik worden: foto's van mannen in vrouwenberoepen en vrouwen in mannenberoepen.

Werkwijze

Je toont kinderen de tekening van Finn en Fien en leest het tekstje voor. Vervolgens vraag je rond of iemand weet wie of wat hij of zij later wil worden. Je stimuleert kinderen door vragen te stellen als

- » Wil je worden als je papa of mama?
- » Wat doe je graag? Zou je dat later als beroep willen doen?

Daarna kan iedereen zich verkleden en terug in de kring komen.

Eén voor één komen de kinderen naar de spiegel en vertellen wie ze zijn en waarom ze zo verkleed zijn. Maak een foto.

Verwerking

Bespreek volgende vragen met de kinderen:

- » Moeten jongens stoer zijn? Of mogen meisjes ook stoere dingen doen?
Ken je stoere meisjes (Pippi Langkous, ...)
- » En mogen jongens lief zijn? Kunnen jongens meisjeskleden aandoen?
Kunnen jongens meisjesdingen doen?
- » Is het leuk om je te verkleden als een vrouw of man? Waarom of waarom niet?

Toon als voorbeeld foto's van mannen in vrouwenberoepen en vrouwen in mannenberoepen.

Verhaaltje: In bed met Stan: Jurkje

5.2 Robert en Richard, de koddige zebraschoenen

Doelstelling

Een andere manier van kijken introduceren.

De drempel verlagen voor niet-stereotiepe manieren van kijken.

Materiaal

Twee zebraschoenen of pantoffels (of andere dierenschoenen zijn ook ok).

Werkwijze

Introduceer de koddige zebraschoenen Robert en Richard.

Ze komen naar voren gestapt en trappen daarbij telkens op elkaar: “auw”– ‘oh sorry richard, wat ben ik toch lomp’– “auw”– “oh sorry robert, ik ben niet beter” (enzovoort).

Ze spreken geaffecteerd, lachen elkaar uit, maar geven elkaar na afloop een dikke zoen en zeggen dat ze de beste vrienden zijn.

In de verhaaltjes die ze vertellen maken ze dingen mee waar andere kinderen hen om uitlachen en die een beetje ‘anders’ zijn.

Voorbeeld

- *Richard, luister. Het is morgen turnles.*
- *Ja, en dan, wat is er met de turnles Robert?*
- *Wel, weet je, je moet dan een turnbroek aandoen, en turnpantoffels en zo*
- *Ja Robert, en dan, wat is er met die turnbroek en turnpantoffels?*
- *Wel niets, Richard, maar je moet je samen uitkleden met de andere kinderen. In de kleedkamer.*
- *Ja Robert, en wat is er met de kleedkamer?*
- *Met de kleedkamer niets, maar ik wil niet dat de andere kinderen me weer uitlachen.*
- *Je uitlachen Robert, waarom lachen ze je uit?*
- *Wel Richard, weet je, mijn onderbroek is samen gewassen met mijn moeders rode t-shirt.*
De onderbroek ziet roze.
- *Oei Robert, en kon je geen andere aandoen voor vandaag.*
- *Nee, Richard, al mijn onderbroeken zijn roze, en mijn kousen en hemdjes ook.*
- *Oei Robert, wat erg. Ha ha ha, jij arme drommel, ha ha ha*
- *Zie je wel Richard, jij lacht me ook al uit. Ik schaam me dood om mijn roze ondergoed.*
Daar kan je als een jongen nu toch niet mee rondlopen.
- *Wel, waarom niet Robert? Roze is een mooie kleur. Het is een echte jongenskleur.*
Het past goed bij groen, en bij blauw, ... Ik denk dat alle jongens jaloers zijn op jou.
- *Denk je dat Richard? Ben ik zo cool?*
- *Natuurlijk Robert, jij bent mijn allermooiste roze zebravriend. Kom, geef me een dikke zoen.*
- *Misschien verfi ik mijn turnpantoffels ook wel roze, wat denk je Richard?*
- *Goed idee Robert, ik doe mee.*
- *Ok Richard, ik ben ermee weg*
- *Ok Robert, auw, (enzovoort)*

Verwerking

Vraag de kinderen of ze akkoord zijn met Robert en Richard, en neem daarna afscheid.

Je kan de zebravrienden nog meer dergelijke verhaaltjes laten vertellen, of commentaar geven op wat in de klas gebeurt.

Boekjes over man en vrouw

- » Manuella Olten, Echte kerels. Tielt: Lannoo, 2004. ISBN 90 2095 583 7
- » Hilde Seymus, Oma is een meisje: seksuele opvoeding bij peuters en kleuters, 1994

6 » Relaties

Het thema is een eerste aanzet tot het werken rond verhoudingen en interacties.

In de tentoonstelling is dit thema uitgewerkt aan de hand van de figuren van mama en papa, Finn en Fien (over relatie-tot-anderen). Hierbij zijn pictogrammen gebruikt om de gevoelens die anderen ons bezorgen uit te beelden.

Finn en Fien zitten op zolder.

Fien is triest.

Finn geeft Fien een dikke knuffel.

Dat doet goed.

Fien kan weer lachen.

Mama leest de krant.

Finn slaat steeds tegen de krant.

Finn pest mama.

Mama vindt dat niet leuk.

Mama wordt heel boos.

Fien heeft een nare droom.

Zij is alleen in een donker bos.

In het bos wonen spoken en monsters.

Fien is bang.

Zij kruipt in bed bij mama en papa.

Daar is het veilig.

Mama en papa zijn lief.

6.1 Jij doet me?

Doelstelling

Zien dat je verschillende gevoelens kan hebben bij andere mensen.

De pictogrammen kunnen gebruiken.

Materiaal

Werkblad Jij doet me.

Werkwijze

Je presenteert de pictogrammen via een verhaaltje van Finn en Fien. Na elk verhaal laat je andere kinderen een verhaal vertellen waarin ze die gevoelens hebben gehad. "Wie wil nog een verhaal vertellen over verdrietig of blij? (Boos of pesterig, bang of lief, ...)"

Na deze ronde kan je proberen of kinderen samen een verhaal kunnen construeren rond de figuren van mama, papa, Finn en Fien. Je kiest twee figuren en een pictogram. Vb Papa, Finn en 'bang'. Je stimuleert kinderen een verhaal te verzinnen door vragen te stellen vb

- » Wie is bang, papa of Finn?
- » Waarvan is hij bang, wat is er gebeurd?
- » Hoe is dat gekomen?
- » Wat gebeurde er toen? Enzovoort.

Verwerking

Je kan het verhaal naspelen of laten naspelen door de kinderen, in levende lijve of met poppen uit de poppenkast.

Het introduceren van pictogrammen voor gevoelens gebeurt best geleidelijk, en kan je verder in de loop van het werken met kleuters blijven gebruiken. Het is een visuele manier om gevoelens te benoemen en te leren herkennen.

6.2 Ik heb je lief

Doelstelling

Weten wat liefde en verliefdheid kan betekenen.

Materiaal

Teken en schildermateriaal.

Werkwijze

Vertel de kinderen (aan de hand van een verhaal) dat 'graag zien' wil betekenen dat je echt graag iemand ziet. Wat betekent dat?

- » Wat voel je dan juist?
- » Waar voel je dat?
- » Hoe toon je dat aan die persoon?
- » Wordt je daar vrolijk van, of triest?
- » Hoe weet je of je iemand graag ziet?
- » Hoe weet je of iemand jou graag ziet? Aan wat kan je dat merken?
- » Waarom tekenen mensen een hart als het over 'graag zien' gaat?
- » Welke andere dingen doen mensen nog als ze elkaar graag zien?

Verwerking

Maak een mooi hart en versier het. Je kan het geven aan iemand die je graag ziet.

Verhaal: In bed met Stan; vlinders en konijnen.

Boekjes over relaties

- » Olivier Van Gierdeghom, Jonas & Jasper. Brugge: Jong & HiB, 2004
- » Guido van Genechten, Rikki en zijn vriendjes. Hasselt: Clavis, 2003. ISBN 90 448 0121 X
- » Angelika Glitz, Hopeloos verliefd. Rotterdam: Lemniscaat, 2000. ISBN 90 5637 341 2

- » Martine Smeets, *Meer om het lijf: relationele en seksuele vorming voor kleuters (+ praatplaten)*. Oostmalle: De Sikkkel, 1998. ISBN 90 260 3554 3
- » Leen van den Berg, *Kan ik trouwen met mama? Vragen van en voor kinderen over relaties*. Hasselt: Mozaïek, 1998. ISBN 90 6822 516 2
- » Sanderijn van der Doef, *Ik vind jou lief: een informatief prentenboek voor peuters en kleuters*. Amsterdam: Ploegsma, 1997. ISBN 90 216 1150 3
- » Max Velthuijs, *Kikker is verliefd*. Amsterdam: Leopold, 1989. ISBN 90 258 4739 0

7 » Werkbladen

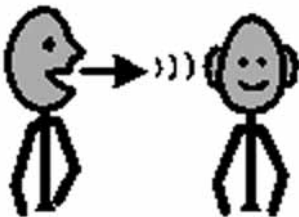

luisteren

Finn praat. Fien praat ook.
Ze praten alletwee door elkaar.
Je luistert niet, zegt Finn. Jij ook niet, zegt Fien.
Dat is dom

praten

Finn zegt: mompel, mompel, mompel...
Ik kan je niet verstaan zegt Fien.
Maar ik zeg toch: mompel mompel mompel...
WAT ZEG JE? Zegt Fien.
Je moet toch zo niet roepen? Zegt Finn

samenwerken

Finn en Fien spelen trein.
Tchoeke, tchoeke tchoek.
De trein gaat harder, zegt Finn
Nee, de trein stopt, zegt Fien
Boem, Finn en Fien botsen tegen elkaar op
Au, dat doet pijn.

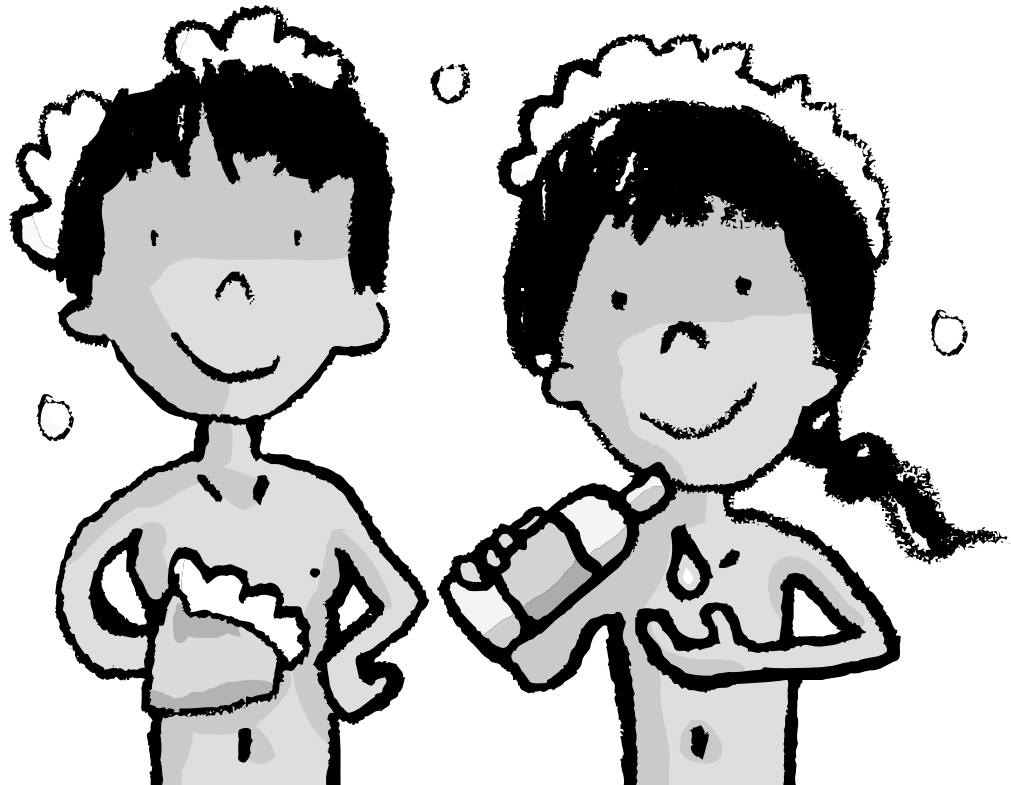
lachen-vrolijk zijn

Jij bent een lelijk varken en
ik ben een mooie prinses, zegt Fien
Dat is niet leuk, zegt Finn
Dommetje, dat was maar om te lachen, zegt Fien. .

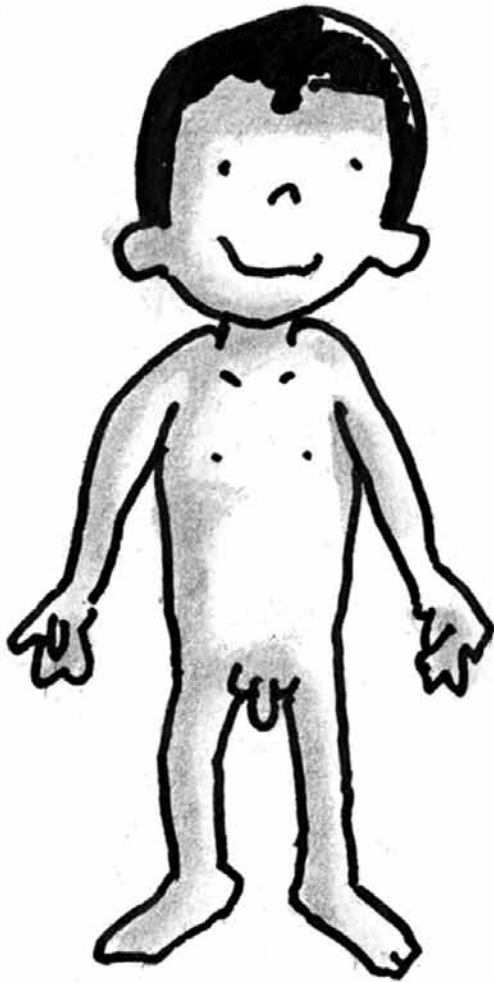

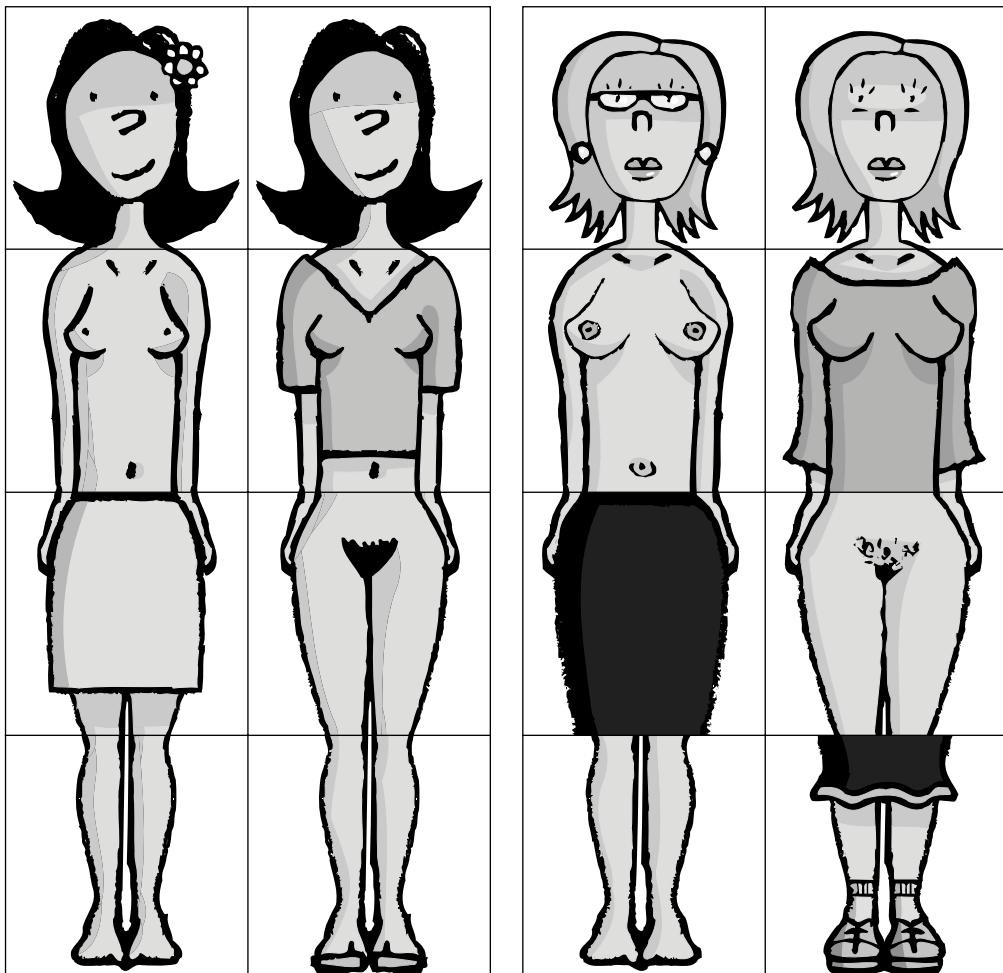
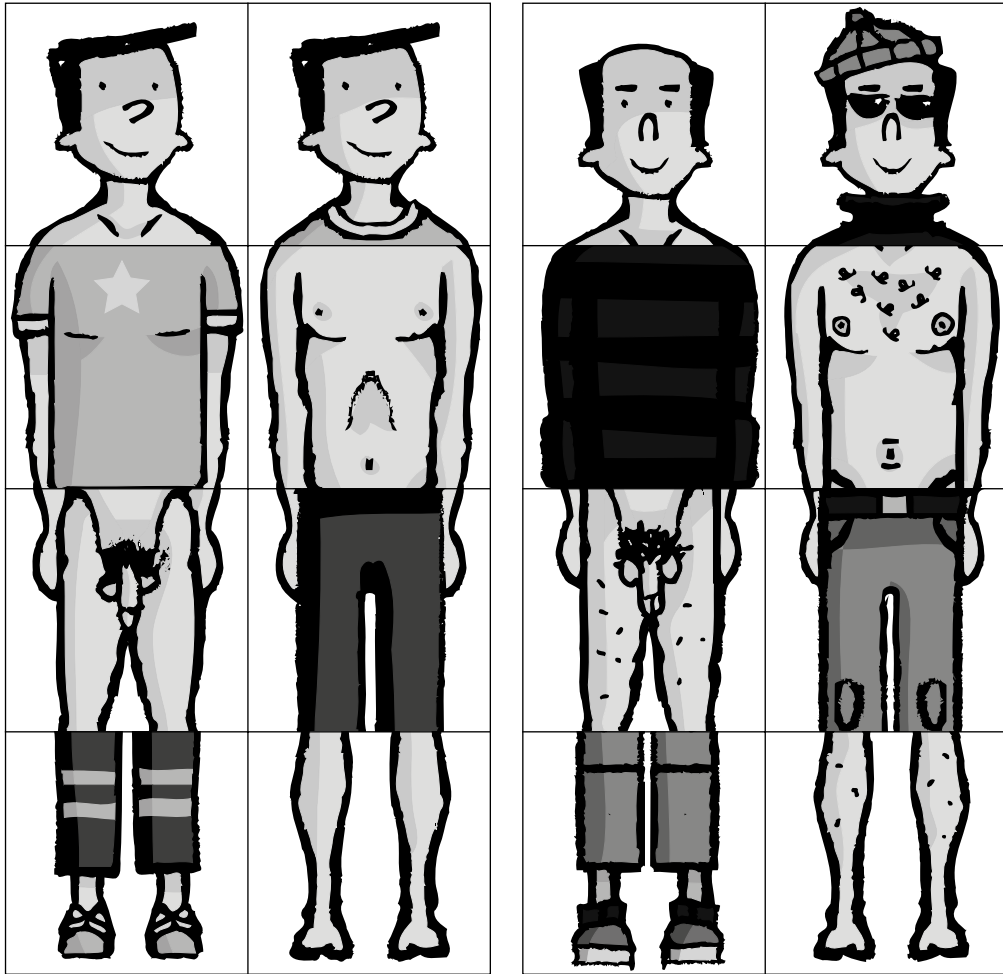
Finn en Fien gaan in bad.
Finn is bloot.
Fien is ook bloot.
Het is lekker nat in bad.
Spat spat spat!

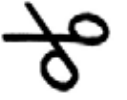
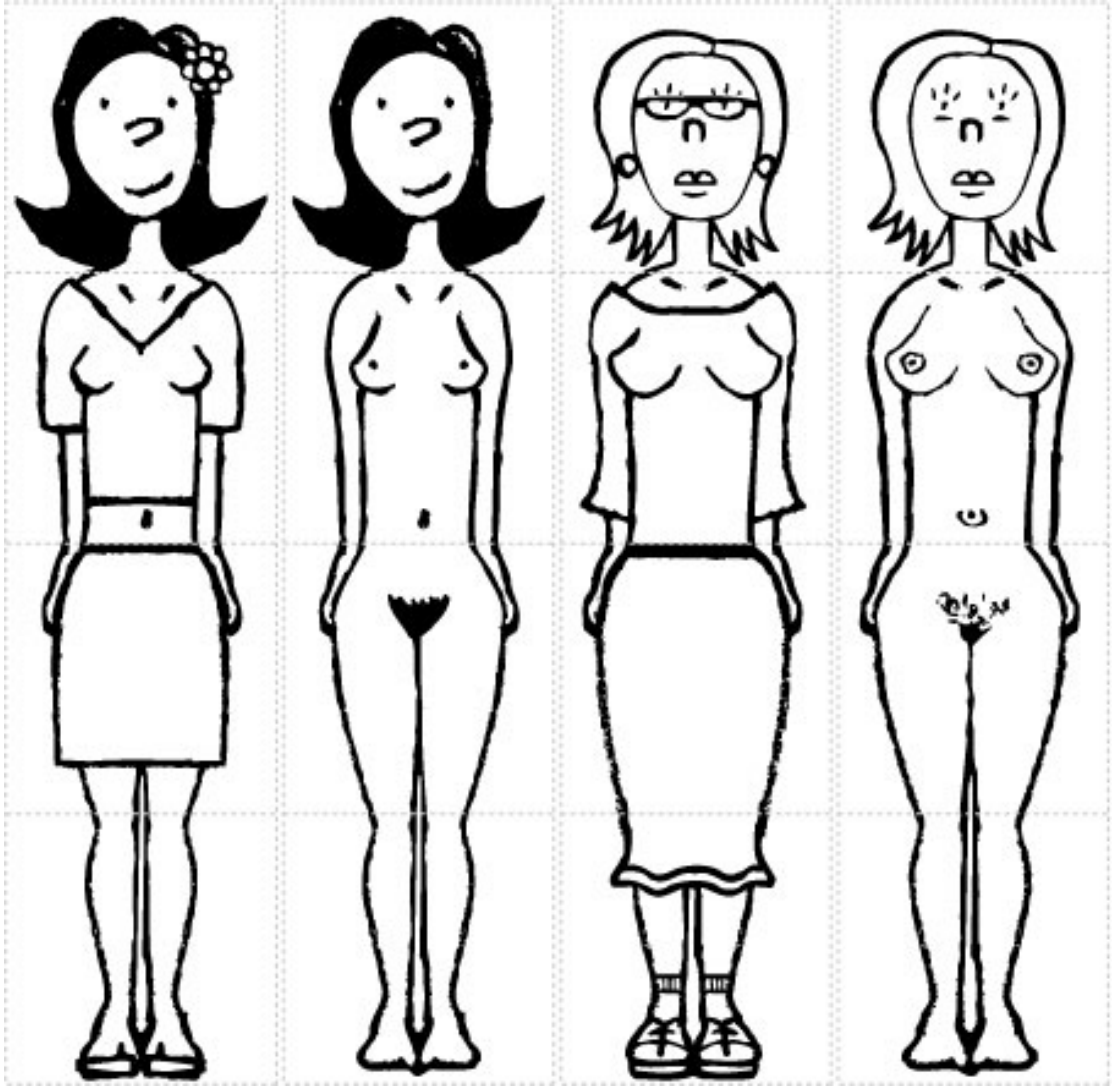

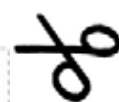
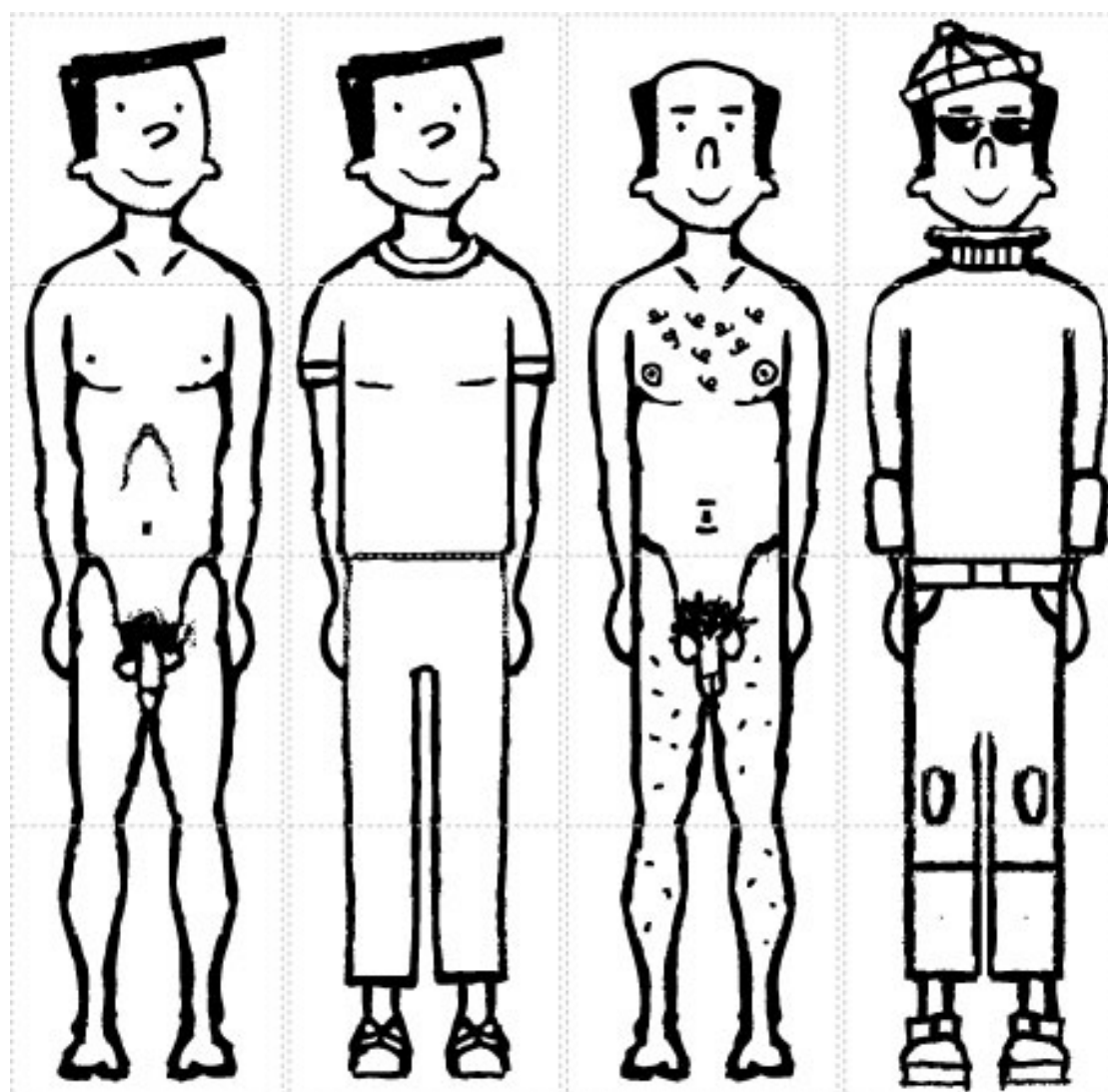

<p>vuil</p> 	<p>proper</p>

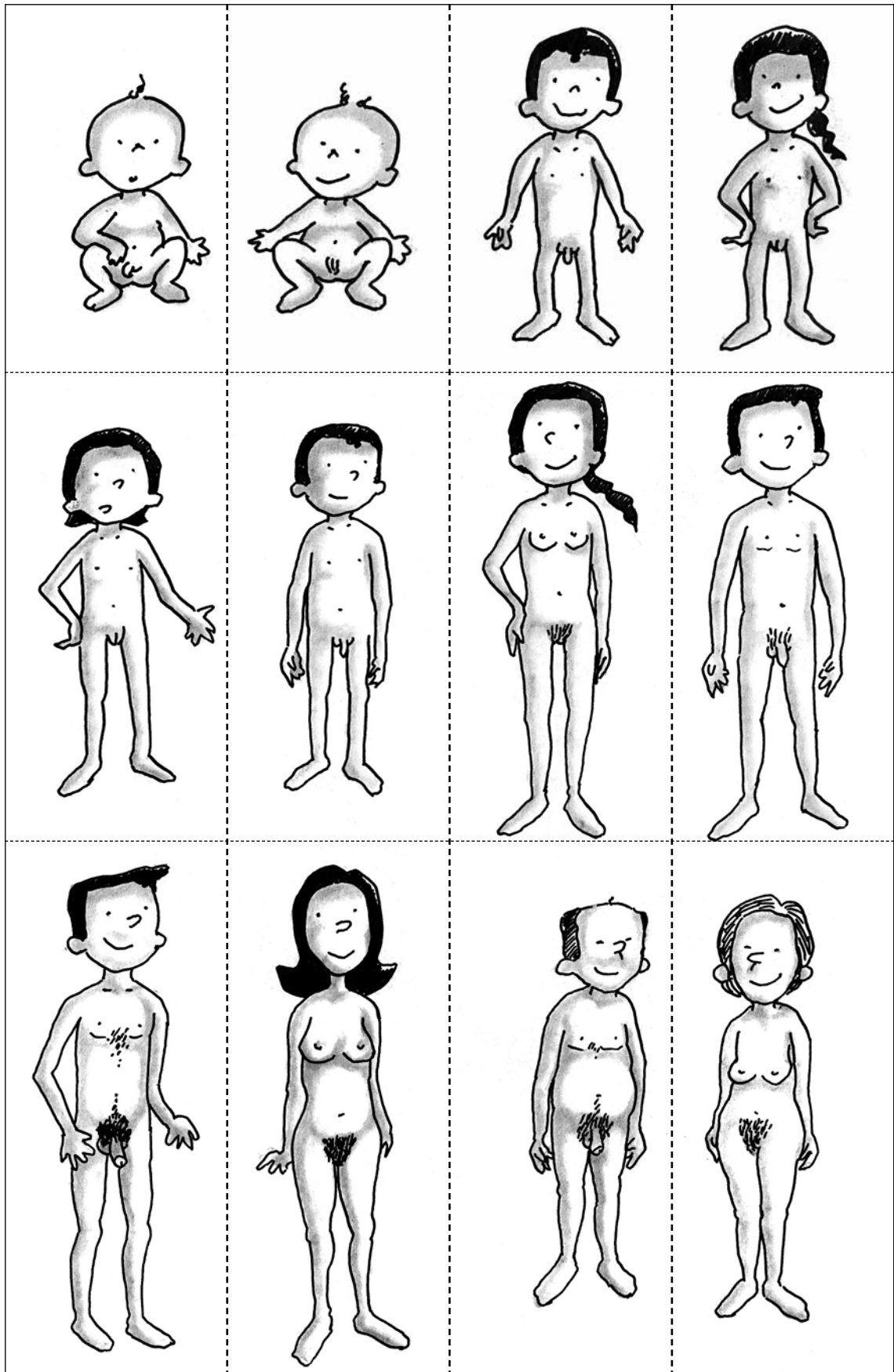

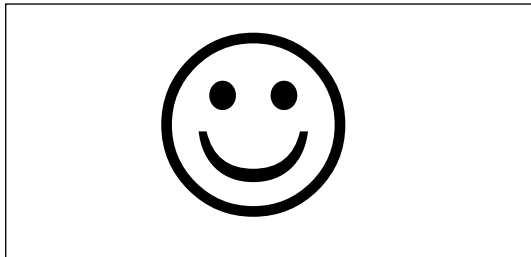

Situaties leuke en niet leuke aanrakingen

Finn zegt

Kijk eens Fien wat ik heb gekregen?

Wat is dat, zegt Fien, een plant met allemaal stekeltjes?

Dat is een cactus, zegt Finn fier.

Moet je eens voelen hoe dat prikt?

Au zegt Fien, dat doet pijn. Kijk alle stekeltjes zitten in mijn vinger.

Ik vind dit geen leuke cactusplant.

Fien zit op de schommel. Ze gaat heel hoog.

Nog hoger gaat het. En nog hoger.

Wat een fijn gevoel in mijn buik, denkt Fien.

Beentjes vooruit, beentjes achteruit,

Ik wil voor altijd blijven schommelen.

Finn klimt in een boom. Hoog.

Kijk eens hoe hoog ik zit Fien.

Finn kijkt naar beneden.

Hij ziet Fien en die is heel klein.

Dat geeft een raar gevoel in mijn buik, zegt Finn.

Ik voel me niet zo goed.

Ik wil weer naar beneden.

De poes springt op Finn's schoot.

Ze ronkt als Finn haar streelt, je voelt haar hele lijf meetrillen.

De poes is zacht en warm.

Finn streelt nog een beetje.

De poes is blij en Finn ook.

Fien roept boe en springt op Finn's rug

Finn schrikt en roept.

Het doet pijn, hij is boos.

Stomme stomme stomme Fien.

Je doet me pijn, au au.

Doe niet zo flauw, zegt Fien.

De dwerggratelslang slaat toe met opengesperde bek

De kat sist en blaast

De bidsprinkhaan gaat rechtop staan en spreidt de voorpoten uit

De oehoe dreigt

Het nijlpaard met opengesperde bek en een bijtende beweging

De olifant flappert met zijn oren

De leeuw staart je aan

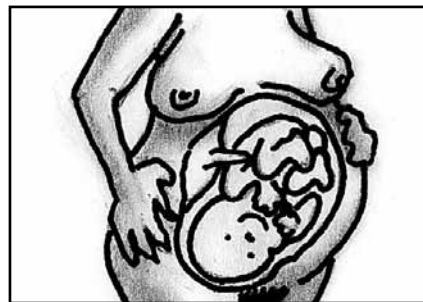
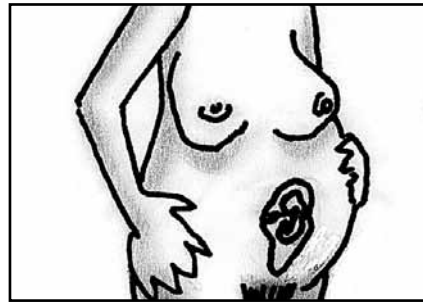
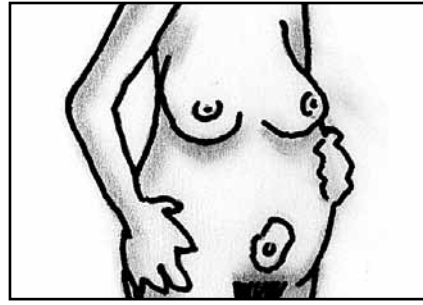
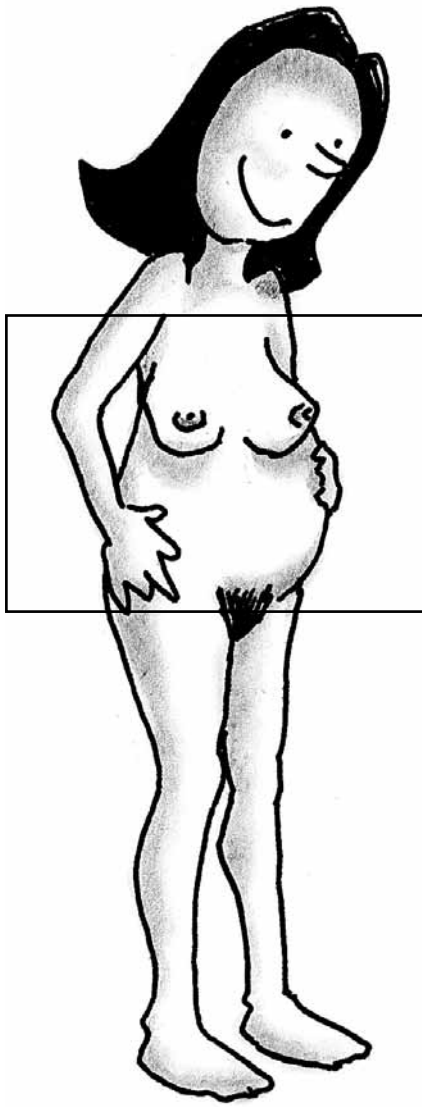
De gibbon gilt of schreeuwt met de bek open

De hond trekt de neus op

Het edelhert brult

Verhaaltjes uit "In bed met Stan"

Buik

Mama ligt in bed. Stan ligt met zijn hoofd op haar buik.

"Ik kom uit jouw buik," zegt Stan.

"Dat is zo" zegt mama

"Uit welke buik kom jij?" vraagt Stan aan mama.

"Uit die van moe", zegt mama, "want dat is mijn moeder, jouw oma"

"En papa dan ook?"

"Nee, die komt uit de buik van bom's, dat is jouw andere oma."

"Komen jullie dan niet uit dezelfde buik?"

"Nee hoor," glimlacht mama, "anders zouden we broer en zus zijn."

"Wat zijn jullie dan nu?" vraagt Stan.

"Gewoon, twee mensen die elkaar tegenkwamen en samen bleven. Nu zijn we jouw mama en papa."

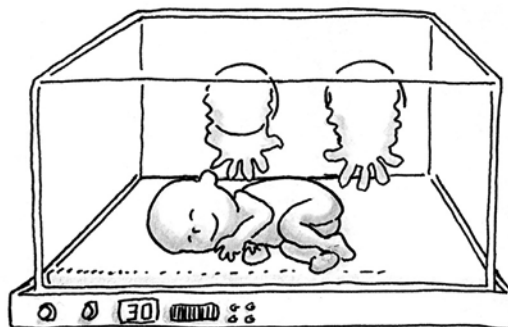
"Zullen er uit mijn buik later ook kindjes komen?"

"Dat kan niet" zegt mama, "want jij bent een jongetje."

Dan is het even stil. Stan luistert.

"Jouw buik maakt veel lawaai," zegt Stan, "zit er soms een nieuw kindje in?"

"Nee hoor," lacht mama, "ik heb gewoon honger."

Geboren

"Ik weet waarom mijn zus groter is dan ik," zegt Stan.

"Ja?" vraagt papa.

"Omdat ze als eerste geboren is."

"Dat is zo," zegt papa.

"Maar later wordt ik misschien even groot of een klein beetje groter."

"Dat kan," zegt papa.

Dan is Stan opeens stil. Hij kijkt verdrietig.

"Wat is er nu?" vraagt papa.

"Jullie hebben toen al vanalles gedaan, zonder mij," zegt Stan een beetje boos.

"Ah ja natuurlijk," zegt papa, "jij was er nog niet."

"Dat is niet eerlijk, ik wilde ook mee op vakantie en naar het feest," zegt Stan nog altijd boos.

"Maar we konden toch niet wachten tot jij er was en al die tijd niets doen?"

"Waarom niet?"

"Weet je wat," zegt papa, "vanaf nu mag je altijd mee naar elk feest en op vakantie."

"Beloofd?"

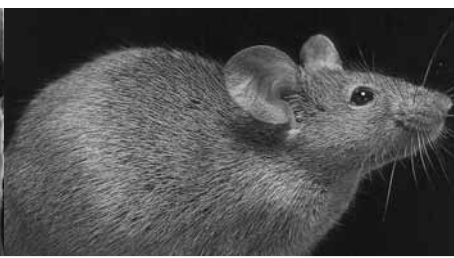
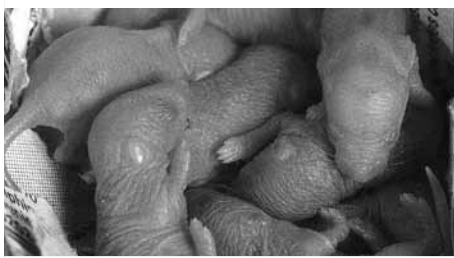
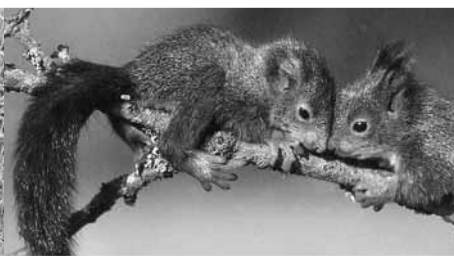
"Beloofd."

jong

mama

Jurkje

"Wanneer begint mijn feest?" vraagt Stan

"Straks" zegt mama.

"Om half na drie?" vraagt Stan.

"Om halfdrie," bevestigt mama.

"Mag ik dan nu al mijn feestkieren aandoen?"

"Natuurlijk," zegt mama. "Wat kies je?"

"Mijn jurk!"

Mama lacht. Als het feest is, doet Stan graag een jurk aan.

Een jurkje en een lint en speldjes in zijn haar.

"Waarom doe jij een jukje aan?" vragen de andere kinderen hem soms.

"Gewoon. Omdat ik dat wil. Dan kan ik goed dansen."

"Ben jij dan een meisje?" vragen ze dan.

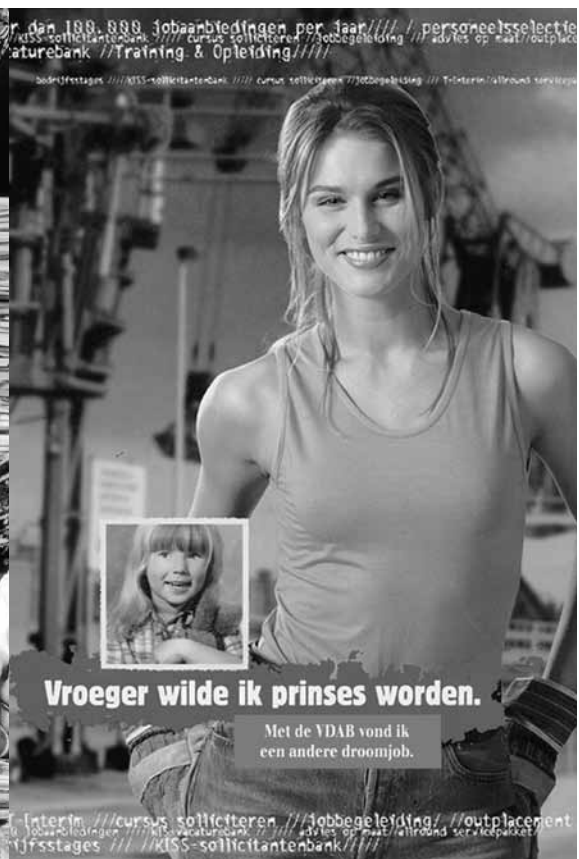
"Nee hoor, ik ben een jongen met een jurkje aan," antwoordt Stan dan.

Uit: Jeanty Mark. *In bed met Stan*, Clavis, Hasselt, 2001

Mannen in kinderopvang

VDAB-campagne/communicatie 1996-1998
(ontwerp: Slangen&Partners)

© WERKBLAD JIJ DOET ME?

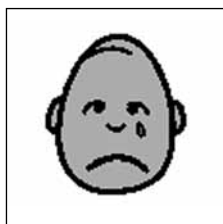
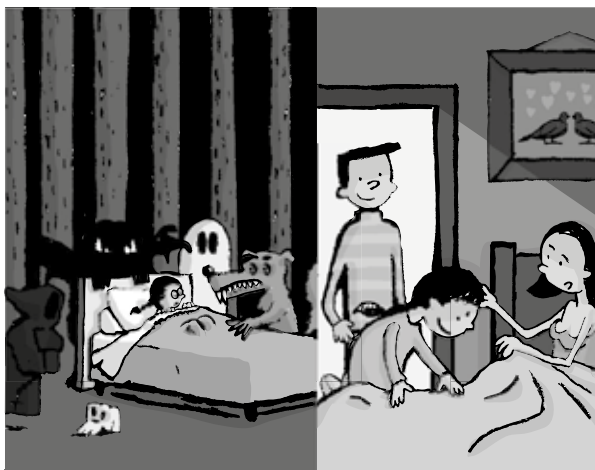
Finn en Fien zitten op zolder
Fien is triest
Finn geeft Fien een dikke knuffel
Dat doet goed
Fien kan weer lachen

Mama leest de krant.
Finn slaat steeds tegen de krant.
Finn pest mama.
Mama vindt dat niet leuk.
Mama wordt heel boos

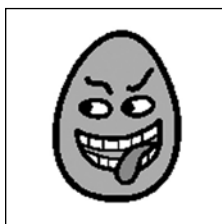
Fien heeft een nare droom.
Zij is alleen in een donker bos.
In het bos wonen spoken en monsters.
Fien is bang.
Zij kruipt in bed bij mama en papa
Daar is het veilig.
Mama en papa zijn lief.

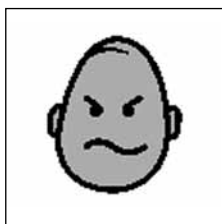
triest

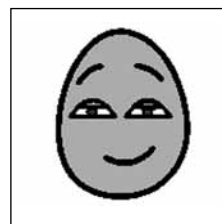
blij

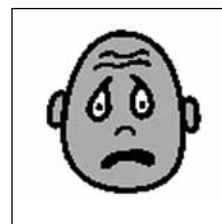
pesterig

boos

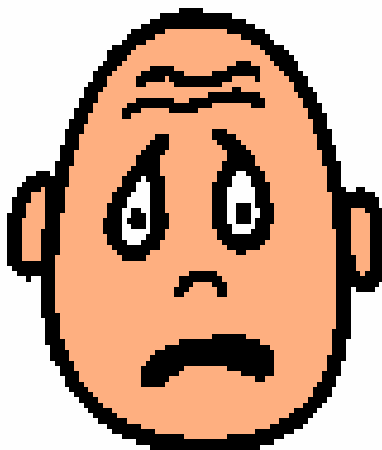
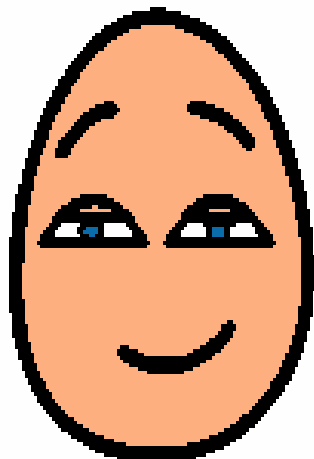
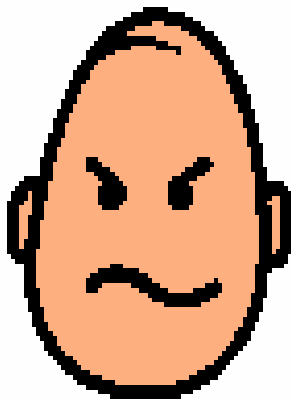
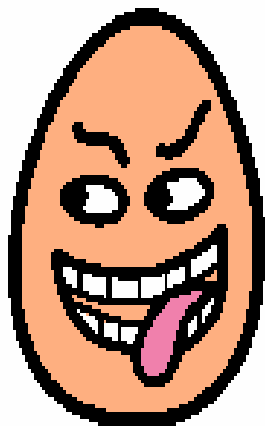
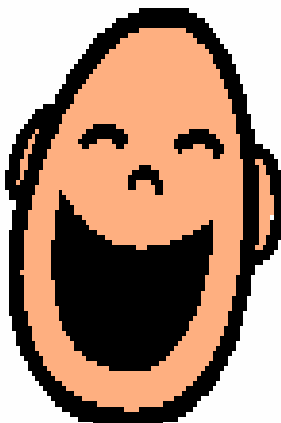
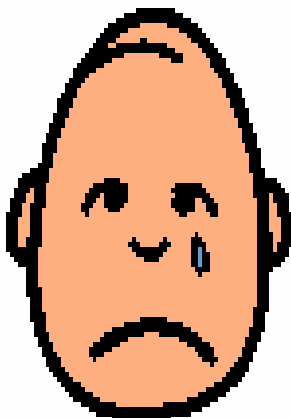
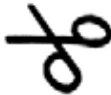

lief

bang

Vlinders en konijnen

"Mama; heb jij soms vlinders in je buik?"

"Wat bedoel je?"

"Zus zegt dat dat kan."

"Ja," zegt mama, "maar ze bedoelt eigenlijk dat het kriebelt in haar buik."

"Is ze dan ziek?"

"Nee, ze is niet ziek, ze is verliefd."

"En zitten er dan echte vlinders in haar buik?"

"Nee, natuurlijk niet. Maar de mensen zeggen dat zo."

Even is het stil.

"Ik ben ook verliefd," zegt Stan.

"Op wie?" Weer is het even stil. Stan moet even nadenken.

"Op papa, op Ilanka, op Lena, op Caroline en op Snuf." Snuf is de hamster. Mama kijkt Stan recht in de ogen.

"En op jou natuurlijk," zegt Stan.

Mama lacht. "En ook op mezelf," zegt Stan, "de juf zegt dat dat zo is. Anders kun je niet op iemand anders verliefd zijn."

"Is dat zo?" vraagt mama.

"Ik denk het wel."

"Misschien is het wel omgekeerd," zegt mama twijfelend. Stan heeft het niet gehoord.

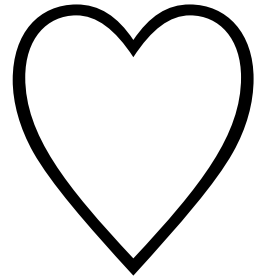
"Maar het meest ben ik nog verliefd op mijn konijn," zegt hij.

"Dat begrijp ik," zegt mama.

"Dat kan toch, hé?" vraagt Stan.

"Dat kan best," zegt mama.

"Als ik mijn konijn zie, krijg ik vlinders in mijn buik,"

KINDEREN

Voortplanting

1 » Zwangerschap

Thema: hier wordt dieper ingegaan op hoe kinderen gemaakt worden, en op hoe de zwangerschap evolueert. In de tentoonstelling is dit thema uitgewerkt in een aantal interacties:

- » De ontwikkeling van de foetus in verschillende stappen.
- » De babyflipperkast: over bevruchting.

1.1 Hoe doen de dieren het?

Doelstelling

Weten dat dieren zich op veel verschillende manieren voortplanten.

Materiaal

Encyclopedieën, natuurboeken, ...

Werkwijze

Vertel de kinderen dat dieren zich op wel duizend verschillende manieren voortplanten. Om een beetje een overzicht te krijgen gaan we de klas in kleine groepjes indelen. Elk groepje zoekt op hoe bepaalde dieren zich voortplanten. Brainstorm over welke dieren we willen onderzoeken, en zorg dat er zeker een groepje werkt rond vissen, vogels, insecten, zoogdieren en reptielen. Voor de eerste graad werk je met bekende dieren zoals de kip (en de haan), de schildpad, de spin, de poes (en de kater), de goudvis, ...

Maak een lijst van vragen

- » Hoe paren de dieren?
- » Zijn er mannetjes en vrouwtjesdieren en verschillen ze?
- » Hoe lang duurt een 'dracht'?
- » Hoe worden de jongen geboren?
- » Hoeveel jongen hebben die dieren? Waarom?
- » Wie zorgt voor de jonge dieren?
- » Hoeveel jonge dieren overleven?

Verwerking

De groepjes maken een voorstelling (tekening, collage van kopieën, ...) van wat ze hebben gevonden op posters, en hangen dit op in de klas. Met de hele groep worden de posters overlopen.

Informatief

- » Midas Dekkers, Het grote moment: hoe dieren geboren worden. Amsterdam: Meulenhoff Jeugd, 1989. ISBN 90 290 9588 1

1.2 Waar komen de kindjes vandaan?

Doelstelling

Weten hoe bij mensen een baby wordt gemaakt.

De mythes over waar kindjes vandaan komen herkennen.

Materiaal

DVD of video: waar kom ik vandaan.

Werkwijzen

Bekijk de video **Waar kom ik vandaan?** Die begint met alle mythes op een rij te zetten.

Vertel: Vroeger vertelde men de kinderen verschillende verhaaltjes als ze vroegen waar de kinderen vandaan kwamen. Welke heb je in de film gehoord?

- » Kinderen worden in de winkel of op de markt gekocht: vandaar de uitdrukking 'een kindje kopen'
- » Kinderen komen uit de kolen: de bloemkool, de rode kool, de witte kool of uit het witloof? Vandaar de uitdrukking 'groeien als kool'.
- » Kinderen komen met de kindjesboot: moeders moesten het bed houden omdat ze zo hard hadden moeten lopen om die boot in te halen.
- » Kindjes worden door de ooievaar gebracht: de ooievaar werd gezien als een geluksbrenger.
- » Kindjes groeien onder moeders hart.
- » Kindjes worden via de navel geboren.
- » Kinderen worden verwekt zoals een bijtje een bloemetje bevrucht: papa brengt het stuifmeel naar mama, de bloem.

De reden waarom men de waarheid niet zei, was omdat men vond dat kinderen nog niets over seks mochten weten.

Hoe gebeurt het in werkelijkheid?

Van bij haar eerste menstruatie kan een meisje zwanger worden. Een jongen kan een meisje zwanger maken van bij zijn eerste zaadlozing. Dan is misschien een baby in de maak.

Een baby maken gaat zo: als de vagina van het meisje vochtig is, glijdt de stijve piemel van de jongen naar binnen. De jongen raakt heel erg opgewonden door heen en weer te bewegen.

Als die opwindingshoogte bereikt, spuit het zaad uit de piemel in de vagina.

De zaadcellen zwemmen door de vagina omhoog, langs de baarmoederhals, door de baarmoeder naar de eileiders, op zoek naar een rijpe eicel.

Elke zaadcel probeert als eerste bij de eicel te komen. Die is nogal kieskeurig: alleen de sterkste zaadcel mag de eicel binnen. Als de zaadcel en de eicel samensmelten kan dat het begin zijn van een nieuwe baby. Maar dat is zeker niet steeds het geval.

Verwerking

Bekijk het stukje in de video waarin de zaadcel de eicel bevrucht.

Tekenopdracht: teken je eigen speciale spermacel en je eigen speciale eicel.

Informatief

- » Mythes over waar baby's vandaan komen staan o.a. beschreven in De Keyzer Diane, De schaamte en de schrik, goesting en genot. Vier generaties vrouwen vertellen, Van Halewijnck, Leuven, 2004.

1.3 Mensenbaby in de maak

Doelstelling

Weten dat een bevruchting niet altijd lukt.

Verschillende alternatieven kennen als de bevruchting niet vanzelf lukt.

Materiaal

Werkblad Mensenbaby in de maak.

Dobbelsteen met volgende mogelijkheden:

- » Geen baby. Zaad is lui: tekening van een slapende spermacel
- » Je hebt een baby gemaakt!: tekening van een baby
- » Geen baby. Je vrijt met jezelf: tekening van een hand
- » Geen baby. Je vrijt veilig: tekening van een condoom
- » Geen baby. Eicel laat zaadcel niet binnen: tekening van een boze eicel
- » Geen baby. Er was geen eicel rijp: groene kleine eicelletjes

Van alle mogelijkheden worden verschillende kaartjes gemaakt.

Een ganzenbord met pionnen en 2 dobbelstenen.

Werkwijze

Leg de bedoeling van het spel uit.

Schets de zes verschillende mogelijkheden als mensen proberen een baby te maken:

- » Geen baby. Zaad is lui: dit betekent dat de spermacellen niet vinnig, gezond en wakker genoeg zijn om de hele weg naar de eicel te zwemmen.
- » Je hebt een baby gemaakt!: de bevruchting is gelukt.
- » Geen baby. Je vrijt met jezelf: het sperma komt niet in de buurt van de eicellen dus is er geen bevruchting mogelijk.
- » Geen baby: je vrijt veilig: als je een condoom of een ander voorbehoedmiddel gebruikt, wordt een bevruchting voorkomen.
- » Geen baby. Eicel laat zaadcel niet binnen.
- » Geen baby: Er was geen eicel rijp: enkel in de vruchtbare periode is er een rijpe eicel beschikbaar.

Vorm zes groepjes en laat elk groepje één van de tekeningen in veelvoud maken.

Eén van elke tekening wordt op de dobbelsteen gekleefd. De andere worden als kaartjes gebruikt.

Neem het ganzenbord en leg het doel van het spel uit: telkens je op een bonusvakje terecht komt mag je proberen een baby te maken door met de speciale dobbelsteen te gooien. Het doel is natuurlijk zoveel mogelijk baby's maken.

Aan het einde van het spel hebben de groepjes verschillende kaartjes. Leg uit dat wanneer een groepje geen baby heeft en er wel een wenst, er nu nog een aantal mogelijkheden zijn:

Help!

Het lukt een man en een vrouw niet altijd vanzelf een baby te maken. Dan helpt de dokter een handje. Dat kan op twee manieren.

Methode één: eicel en zaadcel komen bij elkaar in een glazen schaalje. Dit gebeurt in een laboratorium en heet 'in vitro fertilisatie'. 'In vitro' is Latijn voor 'in glas'. 'Fertilisatie' betekent 'bevruchten'. Als de eicel bevrucht is, plant de dokter hem in de baarmoeder.

Methode twee: de dokter brengt zaadcellen met een injectie tot in de baarmoeder. Zo komen ze gemakkelijker bij de eicel. Dit heet 'kunstmatige inseminatie'.

Meestal gebruikt de dokter sperma van de papa (of zelfs van iemand anders) dat op voorhand werd diepgevroren. De papa zat dan eigenlijk in de diepvries!

Adoptie

Adoptie wil zeggen dat twee mensen een kind opvoeden dat niet van hen is omdat ze zelf niet zwanger raken, geen kinderen willen maken of nog een extra kindje willen. Het kind komt dan van een mama of uit een gezin dat het niet kan opvoeden.

Verwerking

Besprek met de kinderen welke vragen ze aan hun ouders kunnen stellen om te weten te komen hoe zij gemaakt zijn of van waar ze komen.

Graad 2 en 3 kunnen dit interview verwerken in een verslag.

Graad 1 maakt een tekening over hoe ze gemaakt zijn.

Waar kom ik vandaan?

Vroeger dacht ik dat de ooievaar mij gebracht had. Andere kinderen dachten misschien dat ze tussen de kolen lagen of dat ze een kertscadeau waren of in een glas bier zaten. Maar dat is allemaal niet waar. Want ik kom uit de buik van mijn mama. Dat gebeurde op een avond toen mijn mama en papa aan het vrijen waren. Toen raceten wel 1000 zaadjes naar de eindstreep. Ik kwam als eerste aan en de eerste prijs was een eitje. En 9 maanden later 'stond' ik op de wereld. Tijdens de bevalling sloeg mijn mama de verpleegster in haar gezicht.

Remi

In de baarmoeder

"Ik heb je per ongeluk in mijn pintje gevonden" zei mijn vader altijd als ik hem vroeg van waar ik kom. Ik geloofde hem tot nu toe. Ik weet al hoe dat gebeurd was. Ik zat 10 maanden in de baarmoeder vol water. Eigenlijk moest dat maar 9 maanden zijn. Tot 6 maanden was ik maar een smurf. Raar. Normaal gezien moest ik al in 7 maand haar hebben. Maar ik was kaal geboren. Ook raar. Maar hoe at ik? Door mijn mama. Hoe? Er was een soort verbinding tussen mij en mijn mama. Dat was een soort buis, de navelstreng. Mijn mama zei dat toen ik geboren was, de navelstreng rond mijn keel zat.

Elias

1.4 Ssst, hier groeit een baby

Doelstelling

De verschillende stappen in de ontwikkeling van de foetus kunnen herkennen.

Materiaal

Werkblad Sst, hier groeit een baby.

Werkblad Een mooie baby.

Werkwijze

In deze afbeeldingen zie je de wording van een baby in verschillende stappen.

Leg de afbeeldingen in volgorde en plaats er de juiste tekst bij:

1. Baby in baarmoeder is 1 maand oud.
2. Baby in baarmoeder is 3 maand en heet nu foetus (zeg: 'feutuus').
3. Baby in baarmoeder is 6 maand en krijgt voeding en lucht uit moederkoek (placenta) door navelstreng.
4. Baby in baarmoeder is 9 maand en klaar om geboren te worden.

Overloop de verschillende stappen en ga hierbij in op de vragen van de kinderen. Ga in op

- » Hoe groot is de foetus in werkelijkheid?
- » Vanaf wanneer kan je zien dat een vrouw zwanger is?
- » Wanneer kan een vrouw de baby voelen?
- » Wat hoort de baby in de buik?
- » Hoe eet en drinkt de baby in de buik?

Verwerking

Kinderen brengen een foto mee van zichzelf als baby en kleven dit in de kader op het werkblad. Schrijf er de naam en leeftijd bij.

1.5 Geboorte

Doelstelling

Weten hoe een geboorte van een kind gebeurt.

Weten hoe je zelf geboren bent.

Materiaal

Geboortekaartjes.

Werkwijze

Je bekijkt met de klas de dvd "Waar kom ik vandaan?" (eerste graad) of een aflevering van een populaire bevallingsserie (tweede en derde graad). Bespreek wat je gezien hebt:

- » Baby's komen door de vagina van de moeder naar buiten.

- » Mama's hebben dan erge pijn, dat noemt weeën. De weeën zorgen ervoor dat mama genoeg opening heeft. Als er volledige 'ontsluiting' is, wat betekent dat het hoofdje van het kind naar buiten kan, wordt het naar buiten geduwd. Dan moet mama 'persen'.
- » Meestal komt het hoofdje eerst, maar soms ligt het baby'tje omgekeerd en komt het met de beentjes eerst. Dit noemt dan een 'stuitligging'.
- » Soms wordt het babytje te vroeg geboren, en dan moet het verder groeien in een 'couveuse'. Het is daar lekker warm.
- » Sommige baby's worden met een keizersnede geboren, dit betekent dat de dokter een snee in de onderbuik van de mama maakt, en de baby er zo uithaalt.

Vertel dat iedere geboorte anders verloopt, en dat we nieuwsgierig zijn naar de geboorte van ieder van hen. Daarvoor moeten ze vragen stellen aan hun ouders. We bereiden samen voor welke dingen we willen weten:

- » Waar ben ik geboren?
- » Hoe ben ik geboren?
- » Hoe lang duurde de bevalling?
- » Wie was er bij aanwezig?
- » Deed het veel pijn?
- » Waarom heb je mij deze naam gegeven?
- » Hoe zag mijn geboortekaartje eruit?

Kinderen verwerken het interview in een tekst of vertellen in de kring over hoe ze geboren werden.

Verwerking

Hang verschillende geboortekaartjes op en bekijk welke informatie meestal op een geboortekaartje staat. Maak dan een eigen nieuw geboortekaartje.

Besprek welke andere rituelen nog bij een geboorte horen: doop met doopsuiker, een geboortefeest, ...

De geboorte van een baby

Sommige moeders willen dat hun kindje thuis geboren wordt. Dan komt er een dokter of vroedvrouw thuis om een handje te helpen. Andere moeders willen liever in het ziekenhuis bevallen. Sommige moeders moeten van de dokter naar het ziekenhuis omdat het thuis soms te moeilijk is als er verwikkelingen zijn, bijvoorbeeld een stuitligging.

De pijn in de buik van de moeder wordt steeds erger. Die pijn noemen ze weeën. Na een wee is er wat rust en dan is er weer een wee. Het kan wel uren duren voordat de moeder voelt dat heel langzaam het hoofdje eruit komt. Haar vagina wordt vanzelf breder en breder, het lijkt wel elastiek. Het hoofdje van de baby duwt de vagina zelf open. Bij dat laatste stukje moet de moeder wel meehelpen. Ze moet heel hard persen. Dat is net hetzelfde als je naar het WC gaat en moet kakken. Elke keer als de moeder perst, duwt ze het hoofdje van de baby weer een stukje dieper door de vagina. De vader helpt de moeder om op tijd te persen, hij moedigt haar aan. Zodat ze het nog even volhoudt.

En dan als het hoofdje eruit komt, moet ze meestal nog een keer flink persen en floep, de baby komt er helemaal uit, hij is geboren.

Hij ziet er helemaal nog glibberig uit van het vruchtwater, bloed en huidvet. Alleen de navelstreng zit nog vast aan zijn navel en aan het andere eind aan de moederkoek die nog in de buik zit. De moederkoek is niet meer nodig, want de baby moet nu zelf gaan ademen en drinken met zijn mond. Daarom wordt de navelstreng doorgeknipt door de dokter of de vader.

Dan wegen ze de baby, wassen een beetje en wikkelen hem in een doek. Dan wordt de baby weer aan de moeder gegeven die nog steeds verwonderd is.

Dorothy 12 jaar

Literatuurtips voortplanting

- » Robie Harris, Over baby's en zo en waar ze vandaan komen. Bloemendaal: Gottmer, 1999. ISBN 90 257 3182 1
- » Martine Delfos, Alles erop en eraan: seksuele voorlichting over zwangerschap en bevalling. Bussum: Trude van Waarden Producties, 1998. ISBN 90 7556 411 2
- » Lennert Nilsson, Het grote wonder. Amsterdam: De Brink, 1996. ISBN 90 216 7000 3
- » Andry Andrew, Hoe baby'tjes worden gemaakt. Amsterdam: Time-Life Boeken, 1992. ISBN 90 6182 501 6
- » Midas Dekkers, Het grote moment: hoe dieren geboren worden. Amsterdam: Meulenhoff Jeugd, 1989. ISBN 90 290 9588 1

2 » Menstruatie

Het thema menstruatie kan voor sommige meisjes al heel concreet zijn, vanuit eigen ervaring of omdat ze zussen hebben die ouder zijn.

In de tentoonstelling is dit verwerkt in Het rad van bloed: over menstruatie en vruchtbaarheid

2.1 Wat is menstruatie?

Doelstelling

Weten wat menstruatie is en hoe dat voelt.

Weten hoe men vroeger met menstruatie omging.

Materiaal

Geen.

Werkwijze

Leg het volgende uit aan de groep.

Bijgeloof

Vroeger wist men nog weinig over wat er binnen in het lichaam gebeurde als vrouwen menstrueerden, en dus werd verteld dat vrouwen 'onrein' waren in die periode. Dit betekent zoveel als vuil. Iedereen die haar aanraakte of alles wat zij aanraakte werd ook 'onrein'. Vrouwen die menstrueerden, geloofde men, hadden een nadelige invloed op het bereiden van voedsel.

En top 5 van wat niet mocht:

- » Geen mayonaise maken
- » Niet in de buurt van vlees komen
- » Geen confituur maken
- » Geen groenten inmaken
- » Geen slagroom kloppen.

Namen noemen

Er werd ook bijna niet over gesproken. Toch hadden vrouwen er verschillende namen voor; regels, veranderingen, tante Marie of tante Roos, vodden, menstruatie, broel, bucht, het rode leger, ... Nu zegt men gewoon 'menstruatie'.

Waarom menstrueren meisjes?

Goeie vraag. Dat zit zo: elke maand rijpt er een eicel die vanuit de eileider naar de baarmoeder reist. Die eicel wordt niet elke maand bevrucht. En zij kan ook niet in de baarmoeder blijven. Dus zorgt de baarmoeder ervoor dat de eicel verdwijnt. Bij die opruiming komen ook wat bloed en slijm vrij. Dat is dan ongesteld zijn of menstrueren. Dit kan vanaf ongeveer 9 jaar tot ongeveer 55 jaar. Lang hé!

Robots

Er zitten meestal ongeveer 28 dagen tussen het rijpen van de eicel en het naar buiten komen met wat bloed. Maar meisjes zijn geen robots. Het kan ook 20 dagen zijn of 40 dagen. Je kan er niet op rekenen. Vooral in het begin komen je 'regels' heel onregelmatig.

Hoeveel bloed verlies je? Doet het pijn?

Een meisje verliest niet zo veel bloed als zij menstrueert. Maar zij moet wel een maandverband of een tampon gebruiken om dit bloed op te vangen. Tijdens de menstruatie voelen meisjes zich meestal wel wat onzeker en hebben ze nergens zin in... Soms hebben ze ook buik- of rugpijn. Je moet dan extra lief voor ze zijn.

Kan je ermee zwemmen, slapen en vrijen?

Van menstrueren kan je ziek zijn, maar het is geen ziekte. Daarom mag je als je menstrueert ook sporten en zelfs vrijen (met condoom). Al zal een meisje er dan misschien niet veel zin in hebben en liever lekker niets doen.

Vrouw worden

Als een meisje voor het eerst menstrueert, is zij een 'vrouw' geworden. Dat betekent dat haar lichaam volwassen wordt. In veel culturen wordt dat moment 'gevierd'. Soms gebeurt het ook bij ons dat je gefeliciteerd wordt of een tractatie krijgt van je familie.

Ga in op bijkomende vragen als

- » Is het bij iedereen hetzelfde?
- » Sommige meisjes hebben maar op 18 jaar hun regels, kan dat?
- » Hebben mannen ook regels

Verwerking

Brainstorm over hoe je de eerste menstruatie van een meisje zou kunnen vieren.

Interview van moeder: de eerste menstruatie, hoe heeft zij dat ervaren?

Aansluitende werkvorm:

Zie hygiëne: maandverbanden

Informatief

Voorbeelden in De Keyzer Diane, De schaamte en de schrik, goesting en genot. Vier generaties vrouwen vertellen, Van Halewijck, Leuven, 2004.

2.2 Het rad van bloed

Doelstelling

Zicht hebben op vruchtbaarheid.

Materiaal

Werkblad Het rad van bloed.

Werkwijze

Neem het werkblad het rad van bloed met 28 onderverdelingen waar elk moment van de menstruatie staat op afgebeeld. Daarnaast staat een lange en een korte cyclus.

Je geeft elke cyclus de naam van een vrouw. Laat de kinderen meevolgen op het blad en vraag

Op dag 3: heeft 'Marie' dan nog haar regels? En 'Sofie'? en Emma?

Op dag 10: wat gebeurt er bij Marie. Wat bij Sofie en wat bij Emma?

Op dag 14?

Op dag 21?

Op dag 28?

Op dag 32?

Vervolgens leg je uit dat je op die manier ook kan uitvissen in welke periode je een baby kan maken. Helemaal zeker is dit nooit, dus veilig vrijen is de boodschap. Bij een regelmatige cyclus (bijvoorbeeld altijd 32 dagen), kan je een volgende bloeding min of meer voorspellen.

Leg volgend vraag stuk voor (in groep of individueel)

Wanneer moet Marie vrijen als ze zwanger wil worden? En wanneer Sofie? En wanneer Emma?

Als je weet dat een eicel ongeveer 1 dag leeft, en een spermacel ongeveer 5 dagen in leven kan blijven in het lichaam van de vrouw?

Overloop de antwoorden en maak visueel op het rad.

Literatuurtips

- » Lynda Madaras, Het opgroeiboek voor meisjes: alles wat meisjes moeten weten over hun veranderende lichaam en gevoelens. Antwerpen: Manteau, 2001. ISBN 90 581 400 32

- » Martine Delfos, Een vrolijke drukte: seksuele voorlichting over menstruatie. Bussum: Trude van Waarden Producties, 1997. ISBN 90 7556 407 4
- » Martine Delfos, Kop en staart: seksuele voorlichting over zaadlozing. Bussum: Trude van Waarden Producties, 1997. ISBN 90 7556 408 2
- » Ruth Thompson, Ben jij het al? Ongesteld zijn: alle feiten op een rijtje. Hasselt: Clavis, 1995. ISBN 90 6822 333 X

3 » Anticonceptie

Het thema is nog niet actueel voor de meeste lagere schoolkinderen en heeft als bedoeling een overzicht te geven van de verschillende methodes.

In de tentoonstelling worden de verschillende anticonceptiemethodes visueel voorgesteld.

3.1 Hoe veilig vrijen?

Doelstelling

Weten hoe je kan voorkomen om zwanger te worden.

De verschillende anticonceptiemiddelen kunnen herkennen.

Materiaal

Het anticonceptiekoffertje of werkblad Hoe veilig vrijen?

Werkwijze

Vertel:

Eén zaadcel en één eikel die versmelten zijn genoeg om een baby te maken. Ga je later seksen en wil je geen baby, gebruik dan een voorbehoedmiddel elke keer je vrijt.

Er zijn een heleboel voorbehoedmiddelen. We bekijken ze stuk voor stuk. Ze zijn er in drie soorten

1. Barrièremethodes: die zorgen ervoor dat de zaadcel niet bij de eikel kan komen door een hindernis te vormen.
2. Middelen die ervoor zorgen dat een eikel niet rijpt, dus dan kan ze niet bevrucht worden.
3. Middelen die ervoor zorgen dat de bevruchte eikel zich niet kan innestelen in de baarmoeder.

Kan je de volgende methodes in één van deze drie categorieën indelen?

Werk in groepjes en geef elk groepje een overzicht van de middelen.

Informatief

Puur natuur

Je hoort wel eens over de 'kalendermethode', 'temperatuurmethode' en 'tijdig terugtrekken'.

Deze 'voorbehoedmiddelen' zijn niet veilig. Gebruik ze NIET, want je bent niet beschermd tegen zwangerschap en ook niet tegen geslachtsziekten (aids, ...).

Condoom

Een hoesje van rubber om over de stijve penis te trekken. Het vangt het sperma op. Koop goede condoms (bij de apotheker) en oefen eerst, zodat je het goed gebruikt. Het condoom is het enige voorbehoedmiddel dat beschermt tegen geslachtsziekten (bijvoorbeeld hiv).

Vrouwencondoom

Het condoom voor vrouwen vangt ook sperma op. Het past in de vagina. Het vrouwencondoom wordt weinig gebruikt.

De pil

Eigenlijk is 'de pil' een reeks pilletjes waarvan de vrouw er elke dag eentje moet nemen. De pil vermijdt dat er een eikel rijpt. De pil is tot 99,9 % veilig als ze goed wordt gebruikt, maar daar loopt het wel eens fout. Daarom is het veiliger een condoom en de pil samen te gebruiken.

De prikpil

Dit is een pil die geen pil is. Het is een inspuiting met hormonen. Die krijgt de vrouw om de drie maanden. De prikpil is zeer veilig.

Anticonceptiepleister

Alweer een pil die geen pil is. Het is een pleister die de vrouw op haar schouder, bil, buik, bovenarm of onderrug kleeft. De pleister brengt hormonen in het lichaam en vermijdt dat er een eikel rijpt.

Spiraaltje

Het koperspiraaltje is een klein stukje plastic. Het ziet eruit als een T of een ankertje. Rond het plastic zit een dun koperdraadje. De dokter plaatst het spiraaltje in de baarmoeder. Daar zorgt het ervoor dat het eicelletje zich niet kan innestelen.

Hormoonspiraaltje

Dit is een klein stukje plastic dat hormonen afgeeft nadat het in de baarmoeder is geplaatst door de dokter. Goed vergelijkbaar met de pil, de prikpil en de pleisterpil dus. Het zorgt ervoor dat het eitje niet rijp wordt.

Sterilisatie

Als een man of een vrouw beslist om nooit meer kinderen te maken, kan de dokter de eileiders of de zaadleiters afsluiten. Er komen dan geen eicellen meer in de baarmoeder of zaadcellen in het sperma.

Hormonaal implantaat

De dokter doet een staafje met hormonen in de bovenarm van de vrouw. De hormonen gaan in het bloed en zorgen dat er geen eisprong is.

Vaginale ring

Dit is een soepele kunststof ring, die in de vagina gaat. De ring geeft hormonen af die een eisprong tegenhouden, en biedt één maand bescherming.

Kan het misgaan?

Ja, ook met een voorbehoedmiddel kan een vrouw nog zwanger raken. Dat komt meestal doordat het voorbehoedmiddel fout gebruikt wordt.

Hoe doe je het goed?

Je kan best altijd een voorbehoedmiddel en een condoom combineren. Bijvoorbeeld het condoom en de pil.

Pech

Oei, het condoom is gescheurd of de vrouw heeft de pil niet genomen. Dan is er kans dat de vrouw zwanger wordt. Om dat te vermijden, kan zij best direct de noodpil vragen bij de apotheker of een noodspiraaltje laten inbrengen door een dokter. Als man en vrouw pas na een tijdje zien dat de vrouw zwanger is, dan staan zij voor de (soms) moeilijke keuze of zij de baby zullen houden of niet. Als jou dat ooit overkomt, praat er dan over met je dokter of met iemand die je absoluut kan vertrouwen.

Verwerking

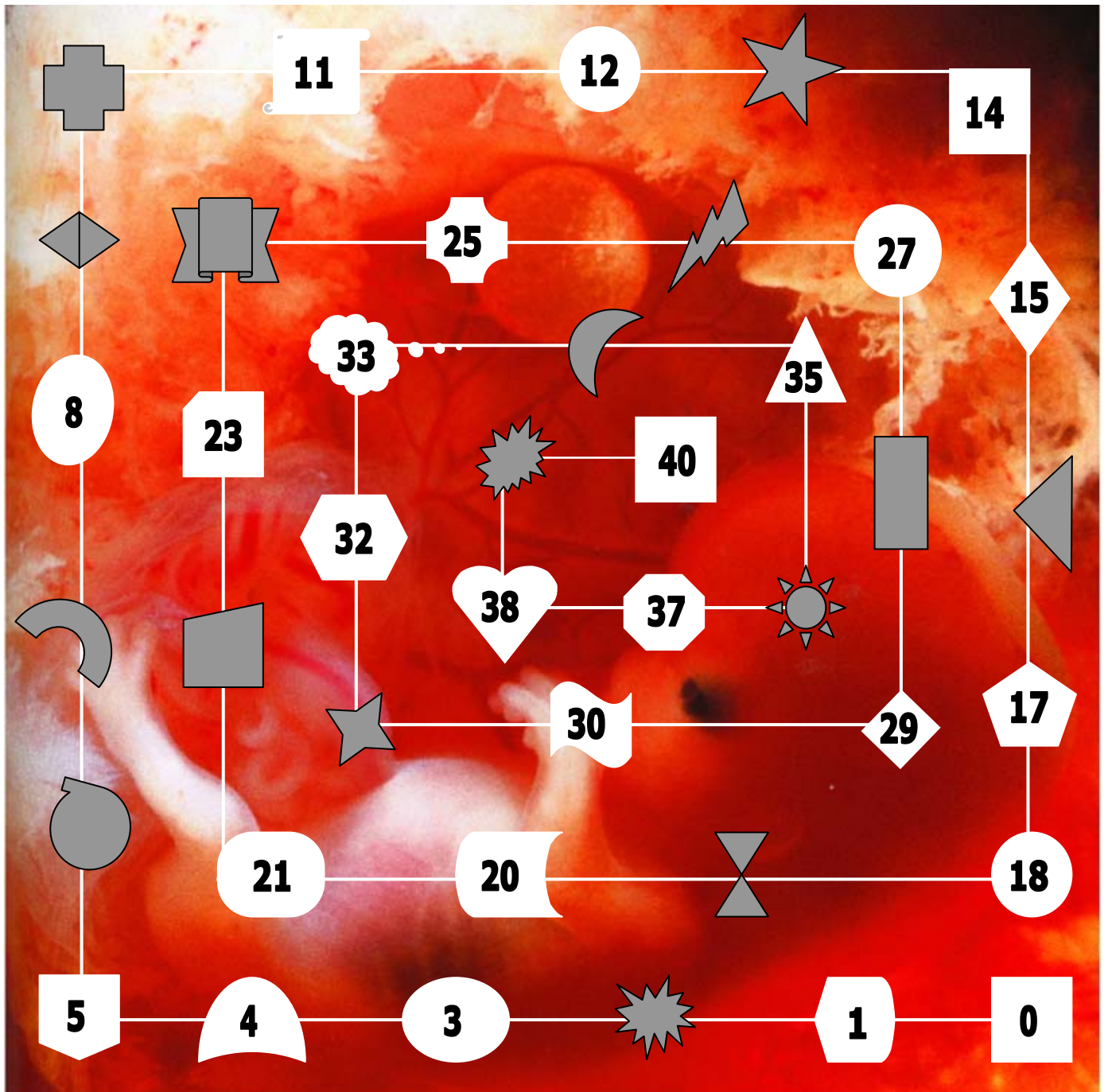
Discussie over stelling: anticonceptie is niet de verantwoordelijkheid van de vrouw/meisje alleen.

- » Wat denken jullie van deze stelling?
- » Wat is de verantwoordelijkheid van de man/jongen?
- » Hoe kan de man/jongen deze verantwoordelijkheid nemen?
- » Wie beslist er wat er kan worden gebruikt?
- » Wie betaalt?

4 » Werkbladen

Spelbord

Anticonceptie

Anticonceptie

Geen baby

Het zaad is lui. Dat betekent dat het niet hard genoeg "zwemt" om bij de eicel te komen.

Je vrijt met jezelf

Er is geen zaadje dat bij een eitje komt, dus kan er geen bevruchting gebeuren.

Geen baby dus !

Je vrijt veilig. Je hebt een condoom

gebruikt en dus kan het zaad niet bij de eicel komen.

Geen baby dus !

De eicel laat de zaadcel niet

binnen. Mevrouwje heeft zo haar voorkeuren. **Geen baby dus !**

Er is geen eicel rijp, je hebt seks in

een periode dat je niet vruchtbaar bent.

Geen baby dus !

Een baby !

De zaadcel is de eicel binnengedrongen en er is een baby in de maak.

Een baby !

De dokter heeft je wat geholpen en sperma van de papa in de baarmoeder van de mama gebracht. We noemen dat KID

Een baby !

De dokter heeft de eicel en de zaadcel in een schaalje samengebracht en de bevruchte eicel terug in de baarmoeder gebracht.

Een baby !

Neen, je hebt geen bevruchting, maar je hebt een baby geadopteerd.

Een baby !

Je hebt een pil vergeten van je voorbehoedsmiddel en dus was je niet beschermd bij het vrijen.

Een baby !

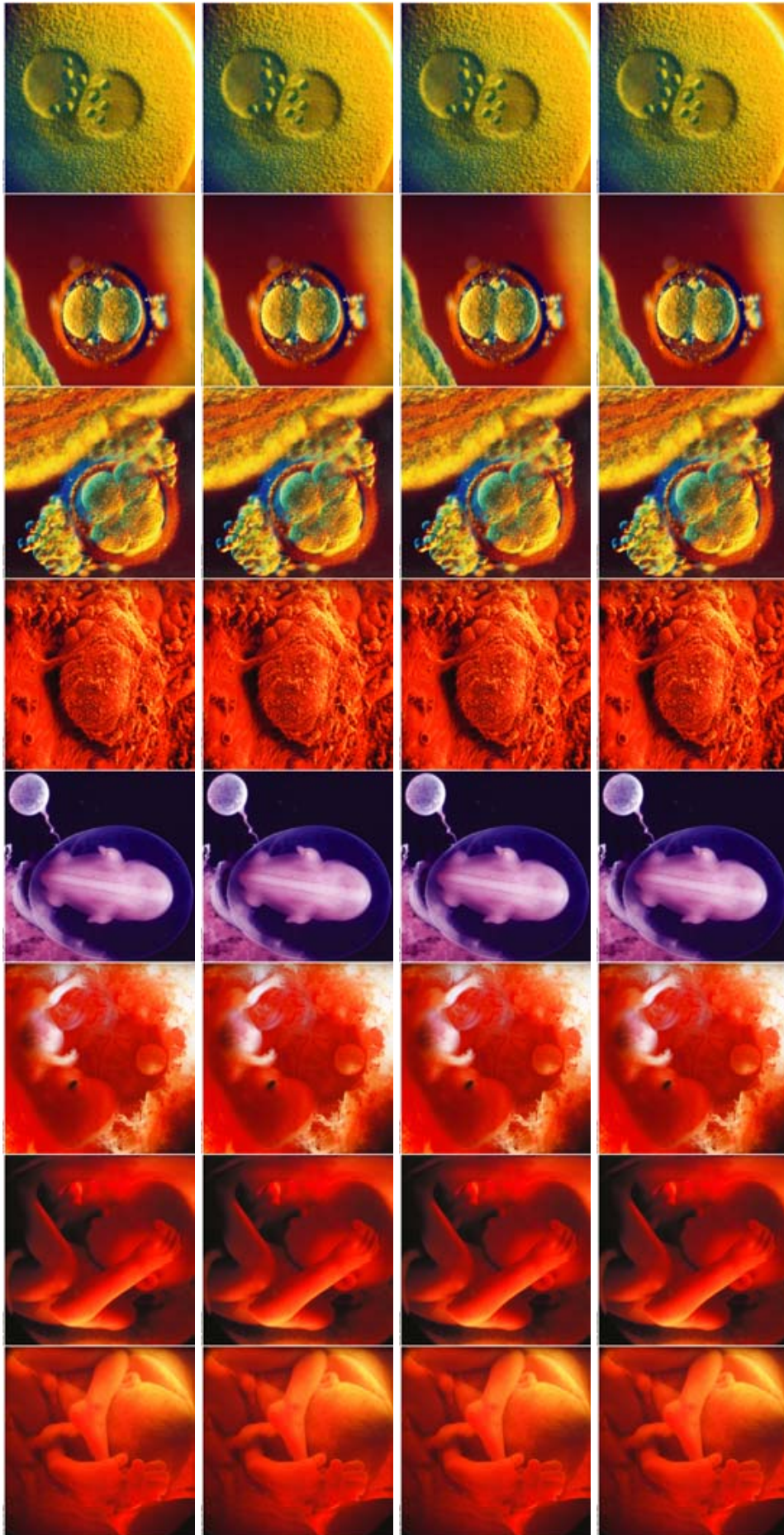
Eindelijk, na twee jaar veel proberen is het eindelijk gelukt.

Geen baby !

Je dacht dat de baby's door de oolevaar werden gebracht. Of tussen de kolen groeien. Is dat zo?

Een baby

<p>Geen baby. Zaad is lui.</p>	<p>Je hebt een baby gemaakt!</p>	<p>Geen baby. Je vrijt met jezelf.</p>
	<p>Geen baby. Je vrijt veilig.</p>	
	<p>Geen baby. Eicel laat zaadcel niet binnen.</p>	
	<p>Geen baby. Er was geen eicel rijp.</p>	

© WERKBLAD SSST, HIER GROEIT EEN BABY

In deze afbeeldingen zie je de wording van een baby in verschillende stappen;
leg de afbeeldingen in volgorde en plaats er de juiste tekst bij:

-
- Ⓒ Baby in baarmoeder is 1 maand oud.

  - Ⓒ Baby in baarmoeder is 3 maand en heet nu foetus (zeg: 'feutuus').

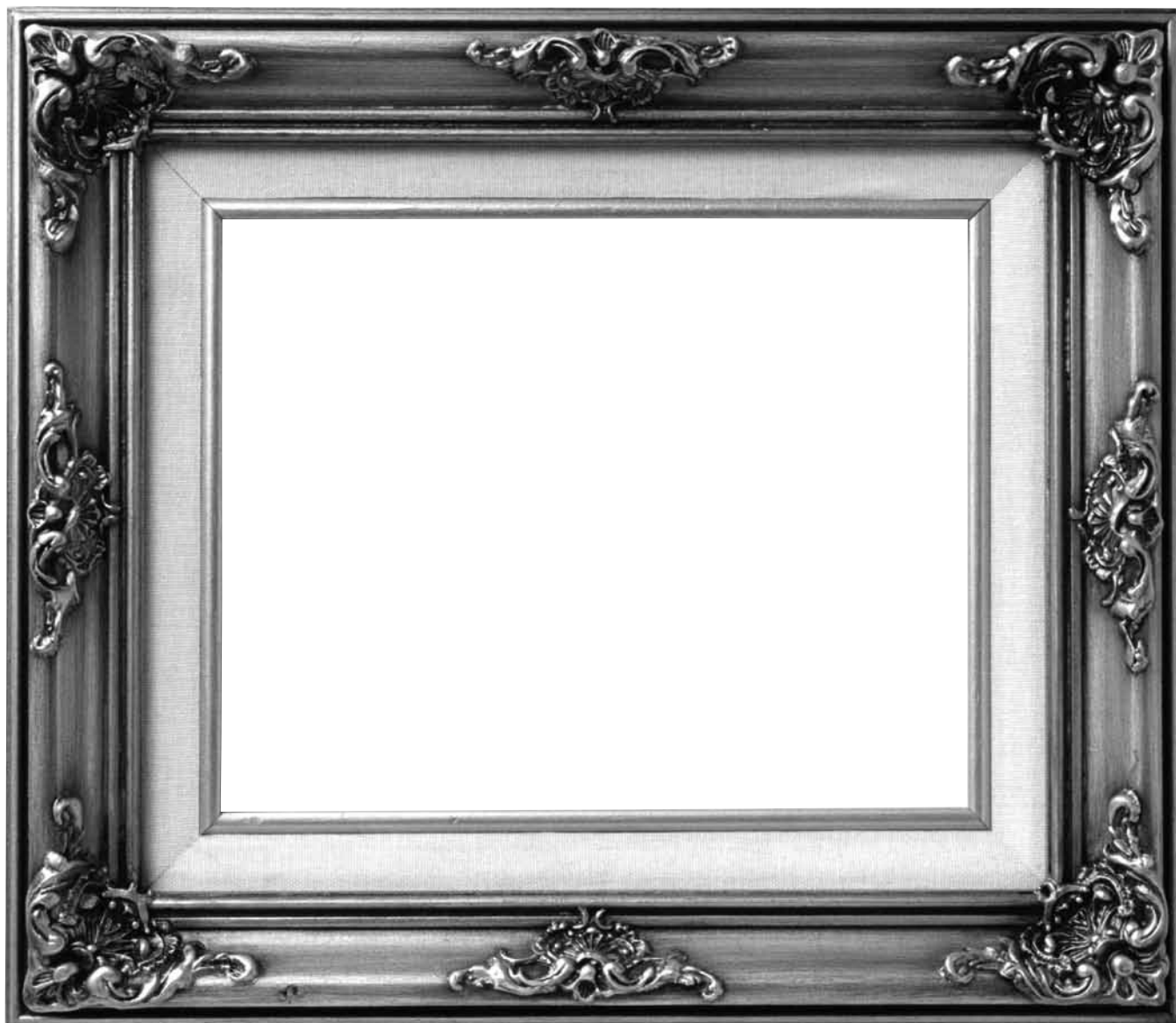
  - Ⓒ Baby in baarmoeder is 6 maand en krijgt voeding en lucht uit moederkoek (placenta) door navelstreng.

  - Ⓒ Baby in baarmoeder is 9 maand en klaar om geboren te worden.
-

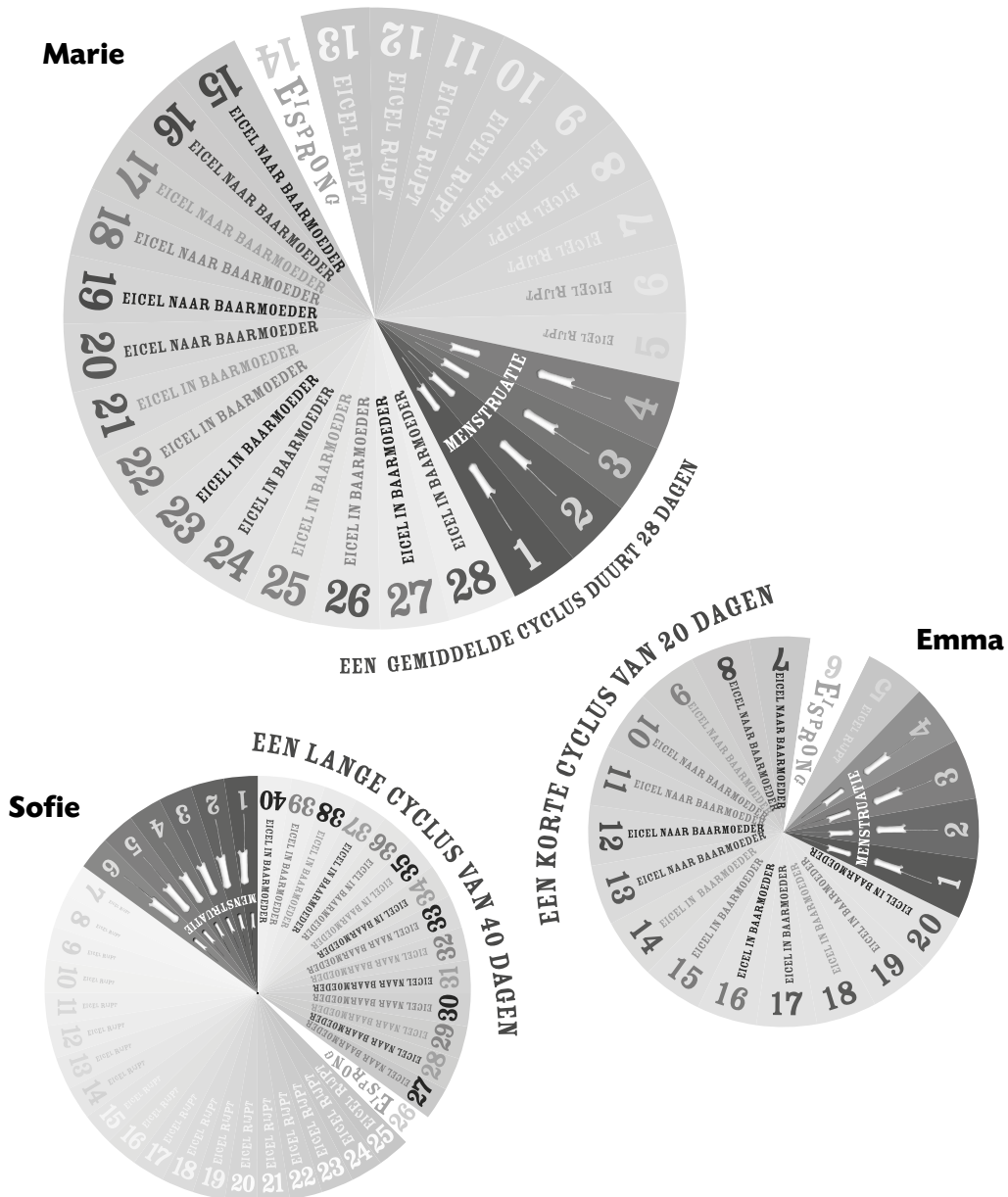

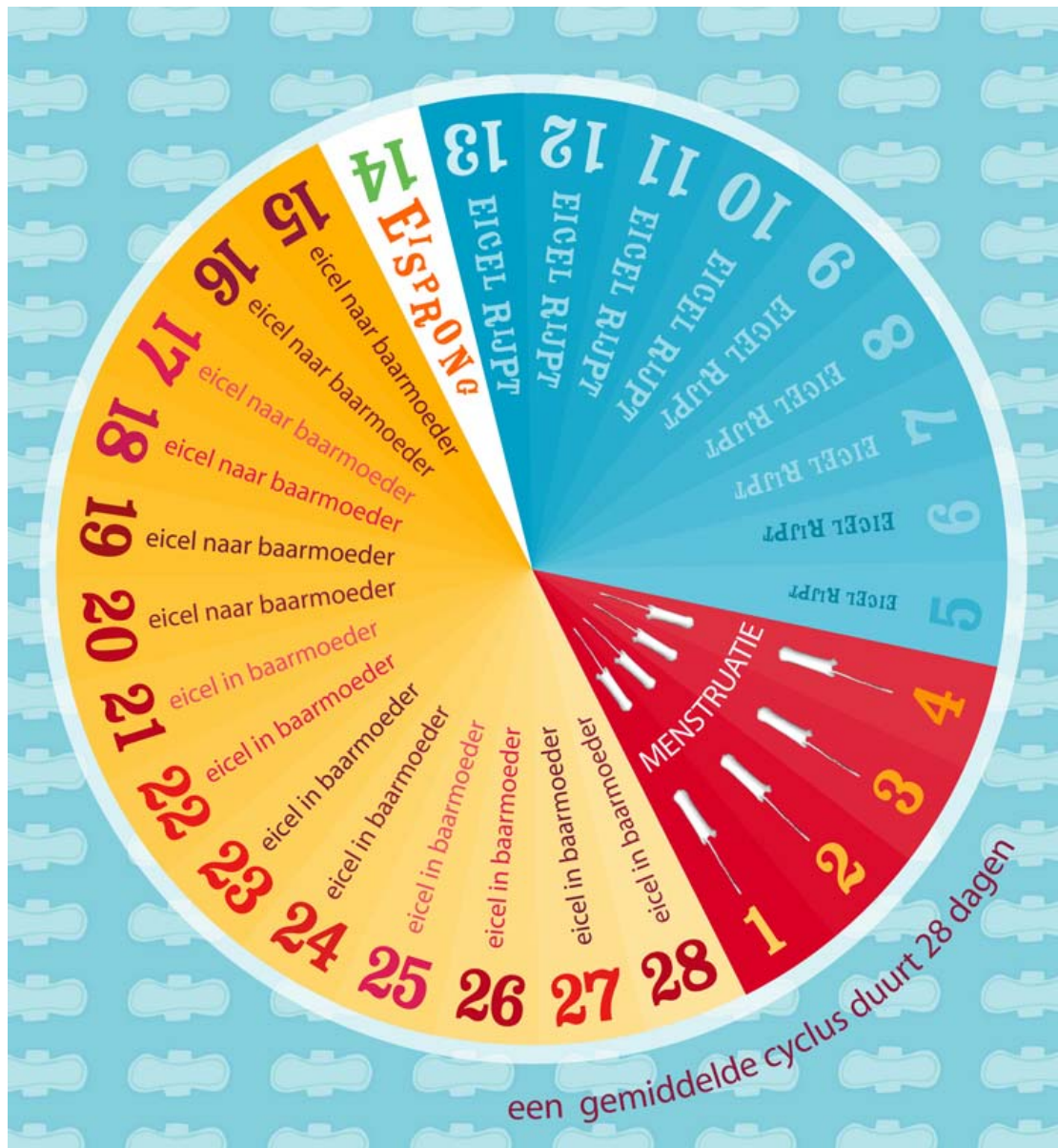
© WERKBLAD RAD VAN BLOED

- Op dag 3: Heeft Marie dan nog haar regels? En Sofie? en Emma?
- Op dag 10: Wat gebeurt er bij Marie. Wat bij Sofie en wat bij Emma?
- Op dag 14?
- Op dag 21?
- Op dag 28?
- Op dag 32?

Wanneer moet Marie vrijen als ze zwanger wil worden? En wanneer Sofie? En wanneer Emma?
 Als je weet dat een eicel ongeveer 1 dag leeft, en een spermacel ongeveer 5 dagen in leven kan blijven in het lichaam van de vrouw?

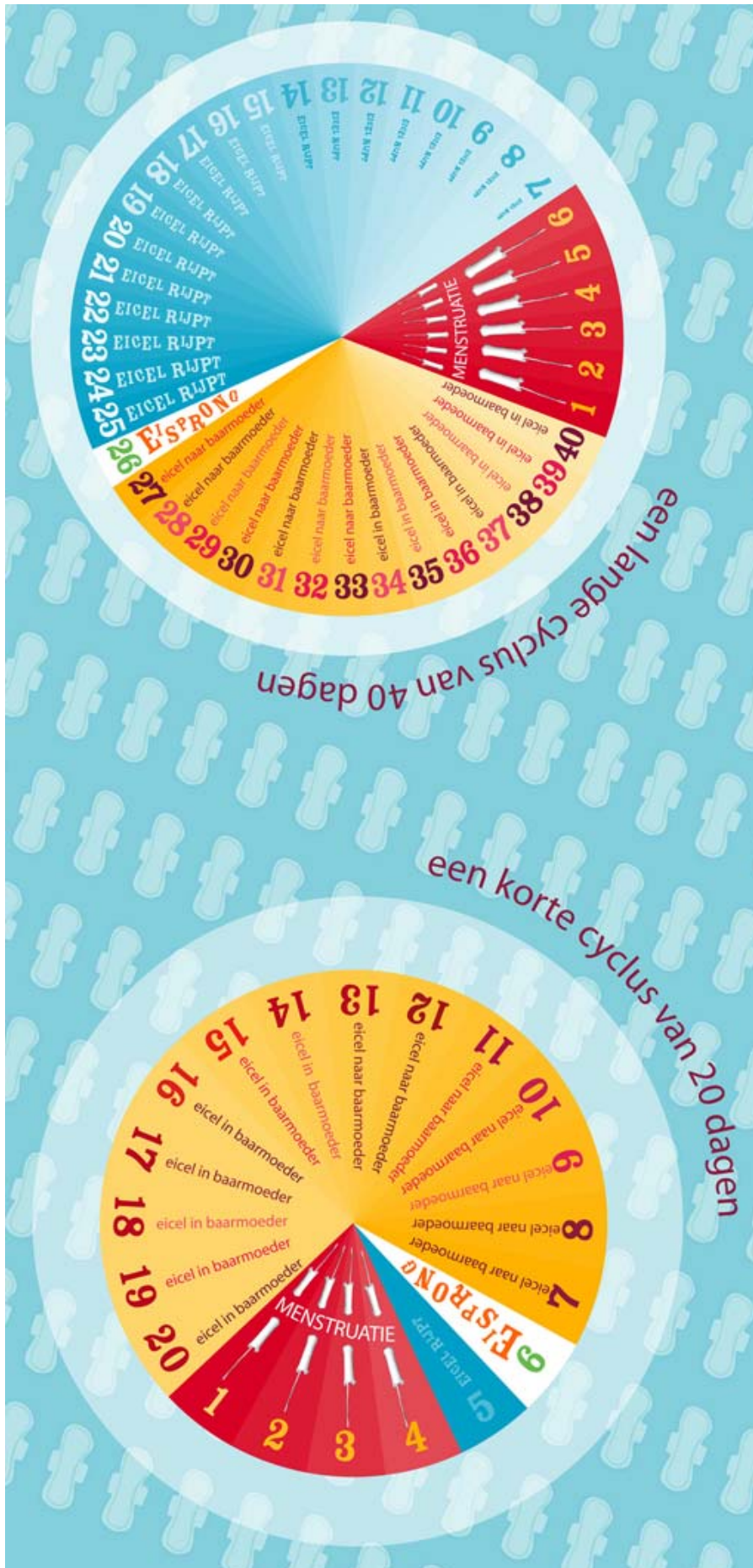

Het rad van bloed

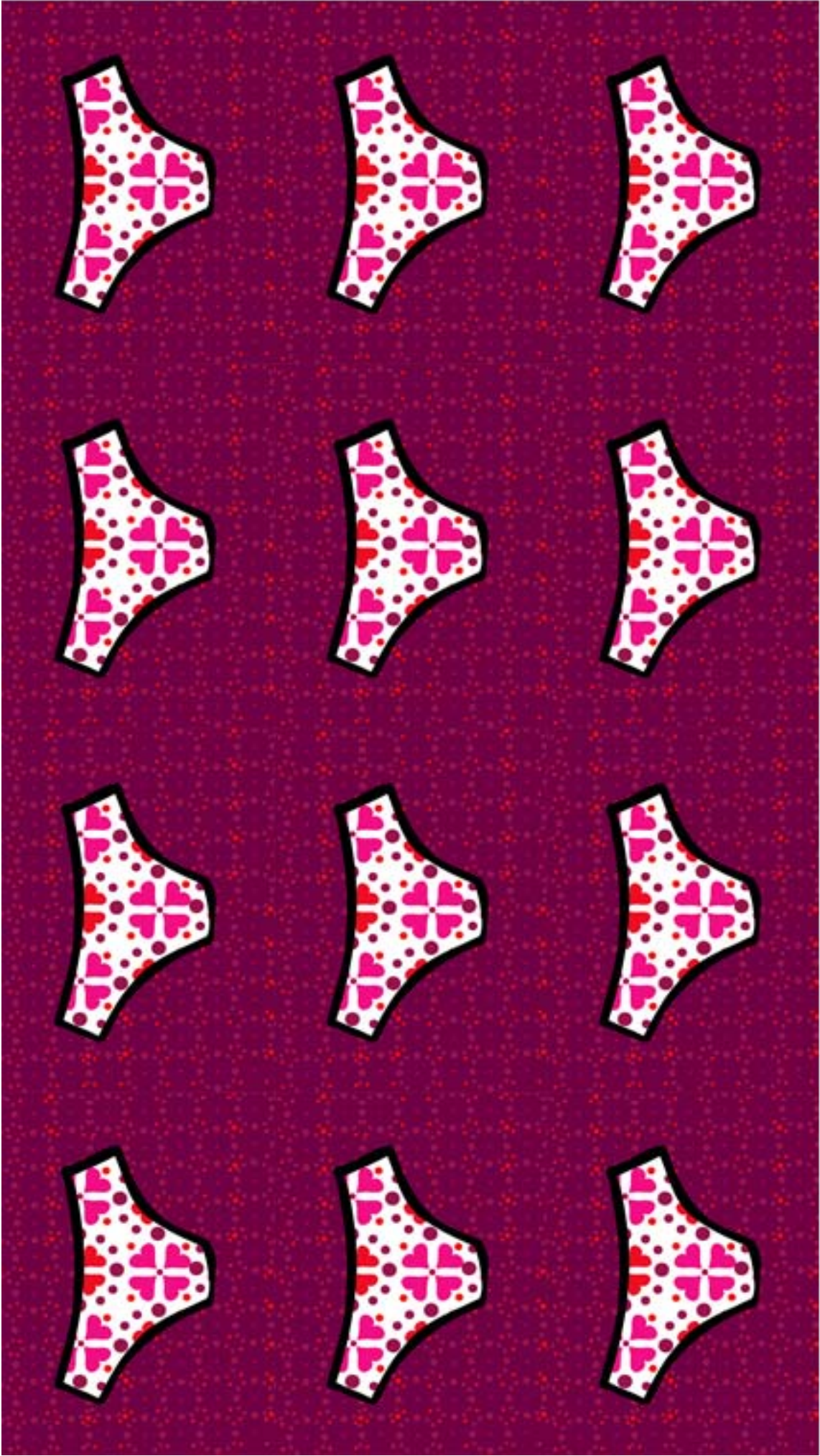

Het rad van bloed

Anticonceptie

Anticonceptie

Wat doen hormonen bij een menstruatie?

Onrein

Vroeger werd er verteld dat vrouwen "onrein" waren in de periode dat ze menstrueerden. Ze mochten dan bijvoorbeeld sommig voedsel niet bereiden. Weet je wat?

Tante Marie

Over maandstonden werd bijna niet gesproken, of in allerlei bedekte termen. Welke benamingen ken je?

Waarom menstrueren meisjes?

Om de hoeveel dagen krijg je je maandstonden?

Er zijn grote verschillen tussen vrouwen. Vooral in het begin kan je heel onregelmatig zijn.

Hoeveel bloed verlies je eigenlijk?

Is het een soeplepel of een soepkom?

Wat bestaat er allemaal om het bloed op te vangen tijdens de menstruatie?

Vanaf wanneer krijgen meisjes gemiddeld hun "regels"?

Als je je "regels" nog niet hebt op 16 jaar, moet je je dan zorgen maken?

Kan je ermee zwemmen, slapen en vrijen?

Menstrueren betekent dat je "vrouw" wordt. Hoe vieren we dat?

In sommige culturen wordt je echt in de bloemetjes gezet.

Pijn?

Doet menstruatie pijn?

Anticonceptie-voorlichtingskoffer

SPIRAALTJE : 8/10

Het koperspiraaltje is een klein stukje plastic. Het ziet eruit als een T of een ankertje. Rond het plastic zit een dun koperdraadje. De dokter plaatst het spiraaltje in de baarmoeder.

HORMOONSPIRAALTJE : 8/10

Dit is een klein stukje plastic dat hormonen afgeeft nadat het in de baarmoeder is geplaatst door de dokter. Goed vergelijkbaar met de pil, de prikpil en de pleisterpil dus.

IMPLANON : 8/10

De dokter doet een staafje met hormonen in de bovenarm van de vrouw. De hormonen gaan in het bloed en zorgen dat er geen eisprong is.

PUUR NATUUR : 7/10

Je hoort wel eens over de 'kalendermethode', 'temperatuurmethode' en 'tijdig terugtrekken'. Deze 'natuurlijke' voorbehoedmiddelen zijn **niet** veilig. Gebruik ze **niet**, want je bent **niet** beschermd tegen zwangerschap en ook **niet** tegen geslachtsziekten (aids,...).

CONDOOM : 7/10

Een hoesje van rubber om over de stijve penis te trekken. Het vangt het sperma op. Koop goede condooms (bij de apotheker) en oefen eerst, zodat je het goed gebruikt. Het condoom is het enige voorbehoedmiddel dat beschermt tegen geslachtsziekten (bijvoorbeeld aids).

NUVARING : 8/10

Dit is een soepele kunststof ring, die in de vagina gaat. De ring geeft hormonen af en biedt één maand bescherming.

VROUWENCONDOOM : 6/10

Het condoom voor vrouwen vangt ook sperma op. Het past in de vagina. Het vrouwencondoom wordt weinig gebruikt.

DE PIL : 7/10

Eigenlijk is 'de pil' een reeks pilletjes waarvan de vrouw er elke dag eentje moet nemen. De pil vermijdt dat er een eikel rijpt.

De pil is tot 99,9% veilig als ze goed wordt gebruikt, maar daar loopt het wel eens fout. Daarom is het veiliger een condoom en de pil samen te gebruiken.

PRIKPIL : 8/10

Dit is een pil die geen pil is. Het is een inspuiting met hormonen. Die krijgt de vrouw om de drie maanden. De prikpil is zeer veilig.

PLEISTERPIL : 8/10

Alweer een pil die geen pil is. Het is een pleister die de vrouw op haar schouder, bil, buik, bovenarm of onderrug kleeft. De pleister brengt hormonen in het lichaam en vermijdt dat er een eikel rijpt.

STERILISATIE : 9/10

Als een man of een vrouw beslist om nooit meer kinderen te maken, kan de dokter de eileiders of de zaadleiters afsluiten. Er komen dan geen eicellen of zaadcellen meer vrij.

KINDEREN

Lichamelijkheid

1 » Lichamelijke veranderingen

Het thema lichamelijke verandering is vooral voor de derde graad een hot item, waar veel onzekerheid en vragen rond zijn.

In de tentoonstelling wordt dit thema aan de hand van een aantal interacties uitgewerkt:

- » Er is het onderbroekenpaneel waar allerlei weetjes over lichamelijke veranderingen aan bod komen.
- » Er is de pop Max, bij wie je de lichamelijke veranderingen concreet kan aanbrengen.
- » Er is de lavabo met spiegel, over puistjes.

1.1 Mijn lichaam

Doelstelling

Weten hoe een jongen en een meisje eruit zien.

Woorden kennen en gebruiken voor de verschillende lichaamsdelen.

Materiaal

Werkblad Mijn lichaam.

Werkwijze

De figuur Max is een onzijdig figuurtje, waar je een jongen of een meisje kan van maken.

Op de naakte figuren benoem je samen met de kinderen de lichaamsdelen en benoem je de lichaamsdelen die van belang zijn voor de verschillen tussen jongens en meisjes. Deze worden beschreven, voorgetekend en daarna tekenen de kinderen ze op de figuur volgens hun eigen geslacht. Hierbij besteedt je extra aandacht aan de verschillende woorden die de kinderen kennen voor vulva en penis (zie informatief). Maar ook woorden als tepel, oksel, poep of achterste worden gebruikt.

Verwerking

De figuur kan verder worden aangekleed door haar en andere attributen toe te voegen.

Informatief

Vulva: spleetje, muis, pruim, kutje, foefje, ...

Penis: piemel, pietje, lul, roede, pipi, willy, ...

1.2 Verschillen en gelijkenissen

Doelstelling

Ontdekken dat iedereen uniek is.

Materiaal

Een grote spiegel.

Werkwijze

Kinderen beschrijven aan elkaar hoe ze er uitzien. Ze kunnen om beurten in de spiegel kijken en vertellen wat ze zien. Je stelt daarbij richtvragen als

- » Ben je groter of kleiner dan Fons?
- » Wat is de kleur van je haar?
- » Welke kleren heb je aan?
- » Waaraan zie je dat je een jongen of een meisje bent?
- » Welke kleur van ogen heb jij?

Bespeek vervolgens de verschillen en gelijkenissen:

- » Wat is er verschillend bij Lies en bij Mona?
- » Wat is gelijk bij Owen en bij Stan?
- » Wie heeft de grootste voeten?
- » Wie heeft de kleinste handen?
- » Wie is het grootst?
- » Wie is het kleinst?

Verwerking

Bespreek na wat hun lichaam voor hen betekent.

- » Ben je tevreden met je lichaam? Wat vind je goed? Wat zou je anders willen zien?
- » Als je zal groeien, hoe zou je dan willen worden?

1.3 Lara Croft en Orlando Bloom

Doelstelling

Lichamelijke veranderingen tijdens de pubertijd kunnen aanduiden.

Materiaal

Werkblad Lara Croft en Orlando Bloom.

Werkwijze

Presenteer een afbeelding van Tiny en Lara Croft naast elkaar en vraag de kinderen te benoemen wat er allemaal verandert aan het lichaam van een meisje. Doe vervolgens hetzelfde voor Harry Potter en Orlando Bloom.

Stel volgende vragen:

- » Welke veranderingen zie je?
- » Hoe voelen deze veranderingen? Zijn alle jongens blij met een bredere borst denk je? Zijn alle meisjes blij met grote borsten?
- » Welke veranderingen kan je niet zien? Bv. stem, menstruatie, ...

- » Welke veranderingen zou je zelf niet leuk vinden? Haargroei?
- » Wanneer kan dit proces beginnen? Hoe lang kan het duren?
- » Zou je er zelf graag uitzien als Orlando Bloom of Lara Croft?

Verwerking

Kinderen zoeken voorbeelden van hoe ze er willen uitzien als ze volwassen zijn.

Op wie wil jij lijken, en waarom?

Informatief

Hoe Tiny verandert in Lara Croft	Hoe Harry Potter verandert in Orlando Bloom
Borsten groeien	Balzak en teelballen groeien
Tepels donkerder en gevoeliger	Schaamhaar
Okselhaar	Okselhaar
Schaamhaar	Snor
Heupen en billen ronder	Zaadlozing
Menstruatie	Erectie (stijve piemel)
Groei	Tepels dikker
	Stem slaat over
	Adamsappel
	Bredere schouders
	Langere benen en armen
	Meer spieren

1.4 Max en Maxima

Doelstelling (tweede en derde graad)

Groei en lichamelijke veranderingen aanschouwelijk voorstellen.

Schroom overwinnen voor lichaamsattributen.

Taal verwerven.

Materiaal

Werkblad Max en Maxima, met uitknipattributen.

Schaar en lijm.

Werkwijze

Max is een geslachtloos figuurtje. Je kan er zowel een jongen als een meisje van maken (of iets tussen de twee). Naast de figuur staan een aantal lichamelijke attributen die je op de figuur kan plakken.

Geef de opdracht Max te maken zoals ze er zelf willen uitzien.

Elementen voor meisje	Elementen voor jongen
Borsten (A-cup)	Fijn snorretje
Borsten (C-cup)	Lichte stoppelbaard
Borsten (E-cup) (ook tepelgrootte varieert bij borsten)	Penis met schaamhaar (veel haar)
Okselhaar	Besneden penis met schaamhaar
Vagina volledig bedekt met schaamhaar	Grotere penis met meer of minder schaamhaar (ook balzak varieert bij penissen)
Vagina met minder schaamhaar en duidelijker 'spleetje'	Veel borsthaar
Puistjes	Beetje borsthaar, enkel rond tepels
...	Okselhaar
	Puistjes
	Duidelijke adamsappel
	...

Verwerking

Een tekst schrijven over 'wat gebeurt er met mijn lichaam?'

Veranderen

Bij mij is de puberteit vroeg begonnen. Ik denk dat ik puistjes rond mijn 12 jaar zal krijgen. Mijn penis wordt alsmaar groter en ik krijg meer schaamhaar. Ik zal ook borsthaar krijgen, maar dat wil ik niet. Ik zal een baard krijgen, ik wil graag een sikje. Je krijgt zin om met je penis te spelen. Je krijgt zin om te kussen. Op een dag krijg je een natte droom. Dan denk je 's nachts aan een mooi meisje en de volgende morgen plakt je pyjama een klein beetje. Je hebt dan een erectie gekregen en de zaadjes zijn er uitgekomen.

Emre

Er zal iets gebeuren met mij!

Als ik aan mijn mama iets vraag en als ik dat niet mag weten vraag ik het nog eens waarom ik dat niet mag. Haar antwoord is: "Als je groot wordt zal je het wel verstaan!" Ik vraag me soms af of ik ook zo zal reageren als ik zelf kindjes krijg. Misschien wel of misschien niet? Voor mijn mama ben ik altijd een klein meisje? Maar als je puberteit bijna komt ben je toch geen klein meisje meer? Ik ga nog schaamhaar krijgen, okselhaar, mijn menstruatie enzovoort. Maar misschien heb ik al sommige dingen maar dat verklap ik niet. Ik wordt langer en langer, ik ben geen kleine kabouter meer zoals mijn zusje Effi, zij is nog een peuter. Volwassen worden voelt ook anders, denk ik. Eigenlijk wil ik nooit volwassen worden, maar het moet voor de voortplanting

Maysa

1.5 Onderbroekenspel

Doelstelling

Kennis hebben over lichamelijke veranderingen.

Materiaal

Onderbroekenkaartjes met vragen en antwoorden (zie achteraan). Te knippen in lossen kaartjes.

Werkwijze

Vorm minimum 3 ploegen in de klas: één die de antwoordkaartjes mag toekennen (ploeg 1), en tenminste twee ploegen die tegen elkaar spelen.

Om beurten krijgen de ploegen een vraag. Deze wordt voorgelezen door iemand van ploeg 1. Als de ploeg het antwoord geeft, wordt dit antwoord vergeleken met het antwoord op het kaartje, dat wordt voorgelezen. Op basis daarvan wordt beslist door ploeg 1 of het antwoord correct is. In dat geval krijgt de ploeg het kaartje.

Het spel eindigt als alle kaartjes zijn uitgedeeld. De ploeg met het meeste kaartjes wint. Je kan dit spel gerust een paar keer opnieuw spelen.

Verwerking

Mogelijkheid 1: Maak je eigen onderbroeken-wand; op elk onderboekenpaneel staat een vraag, als je het openklapt staat er het antwoord.

Mogelijkheid 2: Maak aanvullende kaartjes voor het onderbroekenspel.

Informatief: vragen en antwoorden

Wat is de puber-tijd?

Tussen je negende en je vijftiende kom je in je puberteit. Dit is een heel spannende, toffe en vreemde tijd. Je verandert helemaal.

Waarom veranderen we in de puberteit?

Jongen wordt man. Meisje wordt vrouw. Waarom? Omdat alleen mannen en vrouwen baby's kunnen maken. En dat is wat de natuur wil: dat de mens zich voortplant. Net als alle dieren en planten.

Wat zijn hormonen?

Hormonen zijn de sms-jes van je lichaam. Ze zijn heel klein. Je kan ze niet zien. Maar ze brengen wel boodschappen over. Een paar voorbeelden: de hersenen sturen een sms-je naar de borsten om te zeggen: BORSTEN GROEI! De haartjes op een jongen zijn lijf krijgen een sms-je: HAAR GROEI OVERAL ;-)

Hoe wordt een penis stijf?

In een penis zit geen been. Toch staat hij soms stokstijf. Dat komt door zijn zwellichaampjes. Dit zijn een soort sponsjes die zich vullen met bloed.

Zijn alle penissen gelijk?

Er zijn grote, kleine, dikke en dunne piemels. Om te vrijen is elk formaat goed. Het is niet wat je hebt, maar wat je ermee doet.

Wat is de grootste maat van penis?

Een penis in gezwollen vorm kan variëren van 9 cm omtrek tot 16 cm omtrek. Teken dat eens op een papiertje.

Wat is een erectie?

Bij een erectie vullen de zwellichamen en de sponslichamen in de penis zich met bloed, en dit bloed wordt tegengehouden, zodat het niet terug wegvloeit. Zo blijft de penis een tijdje stijf.

Wat is sperma?

In de zaadballen worden elke dag miljoenen zaadcellen gemaakt. Bij die zaadcellen komt vocht van de zaadblaasjes en de prostaat. Zo krijg je een melkwit, plakkerig kwakje: sperma.

Een zaadlozing?

Sperma floept uit de penis bij het vrijen of als iemand met de penis speelt of als een jongen er zelf mee speelt of tijdens een natte droom.

Hoe ziet een spermacel eruit?

Een zaadcel heeft een kop en een staart. Hij zwemt via de vagina door de baarmoeder tot bij de eicel. Als de zaadcel in de eicel komt, valt zijn staartje af.

Hoeveel spermacellen zijn er nodig om een eitje te bevruchten?

Miljoenen zaadcellen zwemmen naar de eicel toe. Alleen de sterkste zaadcel mag de eicel binnen. Samen kunnen ze uitgroeien tot een kindje.

Wat is besnijdenis?

Soms kan een jongen de voorhuid niet genoeg terugtrekken om zijn piemel te wassen. Dan kan de dokter (onder verdoving!) een stukje voorhuid wegknippen. Bij joodse jongetjes en moslim-jongetjes wordt de voorhuid soms weggenomen omdat de godsdienst zegt dat dit moet. Dat heet dan besnijdenis.

Wat zijn schaamlippen?

De schaamlippen sluiten de vulva veilig af en beschermen de clitoris. Meisjes hebben grote buitenste en kleine binnenste schaamlippen. Soms zijn de kleine groter dan de grote. Dat is niks om beschaamd over te zijn.

Hoe ziet de clitoris eruit?

Clitoris of kittelaar of genotsknopje... Het is een klein knopje dat je kan zien en voelen bovenaan de vagina. Maar de clitoris is veel groter dan dat kleine knopje. Hij zit tot 9 cm diep in het lichaam en zwelt op als een meisje opgewonden is. Hé, dat doet de piemel van een jongen ook! Zijn jongens en meisjes dan toch gelijk?

Hoeveel openingen hebben meisjes?

Meisjes hebben drie openingen. Eén is de plasbuis om te plassen. Een tweede is de schede. Daar komen baby's en menstruatiebloed uit. En de jongen zijn stijve penis gaat erin bij het vrijen. Dan heb je nog een derde opening: de anus. En wat komt daar uit? Kaka!

Wat is een maagdenvlies?

Het maagdenvlies is een ring van huid die de vagina versmalt. Die ring kan een beetje inscheuren door een stijve piemel, maar ook door een tampon. Soms bloed je dan een beetje, maar niet altijd.

Hoe groot is een baarmoeder?

Die is zo groot als je vuist. Het weefsel van de baarmoeder kan rekken, zodat er een baby in kan groeien. Na de bevalling is de baarmoeder terug even groot.

Is de puberteit leuk?

Soms ben je angstig, soms twijfel je, soms weet je niet goed wat er gebeurt... Tja, het veranderen van je lichaam is soms erg verwarrend. Dat is normaal. Eén troost: alles komt in orde. En heb je twijfels of vragen? Praat erover!

Wanneer krijgt een jongen de eerste zaadlozing?

Ergens tussen je 8 ste en je 14de kan dat gebeuren.

Krijg je je maandstonden nog als je zwanger bent?

Neen, tijdens de zwangerschap wordt er geen eitje meer rijp en wordt er geen slijmvlies meer afgestoten.

Literatuurtips lichamelijke veranderingen

- » Lynda Madaras, Het opgroeiboek voor jongens: alles wat jongens moeten weten over hun veranderende lichaam en gevoelens. Antwerpen: Standaard uitgeverij, 2004. ISBN 90 5814 006 7
- » Sanderijn van der Doef, Het puberboek: over zoenen, zeuren, veranderen en verliefd zijn. Amsterdam: Ploegsma, 2004. ISBN 90 216 1606 8
- » Robie Harris, Seks en zo: eerlijke antwoorden over vrijen en zo. Leuven: Davidsfonds, 2003. ISBN 90 257 2768 9
- » Veer Hens & Karen Peger, Reis rond jezelf. Antwerpen: IN-Vorm, 2002
- » Wat gebeurt er nu weer met mij? De verfilming van Peter Mayle's bestseller (DVD). Spakenburg: H.O.M. Vision, 2001
- » Lynda Madaras, Het opgroeiboek voor meisjes: alles wat meisjes moeten weten over hun veranderende lichaam en gevoelens. Antwerpen: Manteau, 2001. ISBN 90 581 400 32
- » Martine Delfos, Een vrolijke drukte: seksuele voorlichting over menstruatie. Bussum: Trude van Waarden Producties, 1997. ISBN 90 7556 407 4
- » Martine Delfos, Kop en staart: seksuele voorlichting over zaadlozing. Bussum: Trude van Waarden Producties, 1997. ISBN 90 7556 408 2

- » Ruth Thompson, Ben jij het al? Ongesteld zijn: alle feiten op een rijtje. Hasselt: Clavis, 1995. ISBN 90 6822 333 X
- » Wat gebeurt er nu weer met mij? De verfilming van Peter Mayle's bestseller (video). Eerste hulp voor ouders. 1987

2 » **Verschil man/vrouw**

Thema: dit behandelt de lichamelijke verschillen tussen mannen en vrouwen.

In de tentoonstelling werd dit thema uitgewerkt in een paneel met inwendige en uitwendige geslachtsorganen met keuzeknoppen, en een paneel dat de diversiteit tussen mannen en vrouwen onderling aan het licht brengt.

2.1 **Iedereen gelijk?**

Doelstelling

Zien dat er tussen mannen onderling en vrouwen onderling grote verschillen zijn.

Materiaal

Werkblad Iedereen gelijk.

Werkwijze

Ieder kind krijgt een tekening van alle verschillende mannen en vrouwen. Vraag hen te kijken naar de verschillen en gelijkenissen. Wijs hen op verschillen in beharing, grootte en vorm van de borsten een penissen, van de balzak, brede en smalle schouders, brede en smalle heupen, dikken en dunne buiken, benen, ...

Je kan ook vragen naar

- » Wat vind je de mooiste man? Waarom?
- » Wat is de mooiste vrouw? Waarom?
- » Zie je een 'vrouwelijke' man of een 'mannelijke' vrouw?
- » Lijkt er een tekening op iemand die we kennen? (kies bij voorkeur bekende mensen)
Schrijf er de naam bij.

Verwerking

- » Collage: Soorten mannen en vrouwen uit tijdschriften knippen en in een collage verwerken.
- » Stellingenspel: Reclame toont vaak stereotiepe beelden van mannen en vrouwen.
Ben je akkoord?
- » Opdracht: Werkt de reclame nog als we mannen door vrouwen vervangen en omgekeerd?
Probeer eens uit met een aantal advertenties.

2.2 Geslachtsdelen

Doelstelling

Mannelijke en vrouwelijke geslachtsdelen kunnen benoemen.

Materiaal

Laken met mannen en vrouwenfiguur.

Werkblad Geslachtsdelen.

Werkwijze

Vertrek van een volledige volwassen figuur (man en vrouw op laken) voor je naar de onderdelen gaat kijken.

Vertel: dit is een volwassen vrouw (of man). We gaan eens goed bekijken hoe die vrouw eruit ziet en we gaan alles benoemen. Begin bij het hoofd, hals, ... tot aan de tenen.

Vertel vervolgens dat die vrouw (of man) naar de dokter gaat omdat er iets is met haar (zijn) geslachtsdelen. De vrouw komt bij de dokter en zegt:

“Dokter, er is gedonder vanonder!”

“Wat bedoel je” zegt de dokter: “zit er iemand in je kelder?”

“Nee” zegt de vrouw: “er zit gruis in mijn muis!”

“Ook muizen in je kelder, maar dan moet je toch niet bij mij zijn?”

“Nee nee” zegt de vrouw “er is sleet op mijn spleet. Er zitten mieren in mijn kieren, er zit prut in mijn kut, begrijp je me nog niet?”

“Wel mevrouw, ik begrijp er niets van. Zullen we de bloeddruk eens nemen?”

Als die vrouw aan de dokter duidelijk wil zeggen wat haar mankeert, dan moet ze wel weten welke woorden ze moet gebruiken. Laat ons eens wat beter bekijken wat je tussen de benen van de vrouw ziet.

Neem vervolgens afbeelding geslachtsdelen en overloop wat je ziet.

- » Plasgaatje: dient om te plassen. Het is heel klein.
- » Vaginaopening: hier komt de baby uit bij de bevalling en steekt de man zijn penis in bij het vrijen.
- » Clitoris: Je ziet enkel het kleine knopje, de rest van de clitoris zit inwendig.
- » Kleine schaamlippen of venuslippen: zitten tussen de grote schaamlippen en piepen er bij sommige vrouwen een beetje uit.
- » Grote schaamlippen of venuslippen: ook buitenste schaamlippen genoemd; daar groeit schaamhaar op.

Vervolgens ga je naar de man en vertelt het volgende verhaaltje: de man gaat naar de dokter en zegt:

“Dokter, er is iets mis met mijn spel”

“Wat bedoel je? Zijn er stukken kwijt van je schaakspel?”

“Maar neen dokter, mijn stuk is kaduk.”

“Welk stuk is kaduk? De koning of het paard?”

“Neen, neen, er groeit fruit op mijn fluit, mijne richaar doet raar, mijne piet heeft verdriet.”

“Meneer, tien aspirientjes en dat komt allemaal goed.”

Wat moet die man weten over zijn geslachtsdelen? Laat ons een van naderbij bekijken.

Neem werkblad geslachtsdelen en overloop de verschillende onderdelen.

- » Balzak: de zakjes waar de teelballen in zitten. Elke man heeft 2 teelballen
- » Penis: dit zit vol met zwellichamen, en er loopt ook de plasbuis doorheen.
De penis kan dus stijf worden.
- » Eikel: het einde van de penis. Soms zit de eikel weg onder de voorhuid.
- » Voorhuid: velletje dat over de eikel zit.
- » Plasgaatje: gaatje aan het uiteinde van de penis. Daar komt ook het sperma uit.

Verwerking

Werkblad ‘vrouw en man van buiten’: de juiste namen worden bij de juiste onderdelen gezet.

Vervolgens kijken we welke andere woorden we nog allemaal kennen voor het mannelijke en voor het vrouwelijke geslachtsdeel. We schrijven alle woorden op de achterkant van het blad.

2.3 Man en Vrouw van binnen

Doelstelling

Weten hoe mannelijke en vrouwelijke geslachtsdelen er vanbinnen uitzien en heten.

Materiaal

Werkblad Man en vrouw vanbinnen.

Tekst en uitleg.

Werkwijze

Omdat dit nieuwe leerstof is voor de leerlingen, geef je hen de tekst en uitleg bij de tekening.

Je laat de leerlingen in kleine groepjes werken.

Opdracht

Hier heb je de tekening van de inwendige geslachtsorganen van een man of een vrouw. Op de bijhorende uitleg staat hoe alles heet en waar het voor dient. Proberen jullie nu eens op de tekening aan te duiden welke naam bij welk onderdeel hoort. Als jullie daarmee klaar zijn, mogen jullie aan de rest van de groep uitleg geven.

Verwerking

Om beurten leggen de leerlingen aan de hand van de tekening uit wat alles is en waar dit voor dient. Je gaat dieper in op mogelijke vragen.

Iedere leerling vult nu de juiste benamingen in op het eigen werkblad.

Informatief

Vrouw van binnen

Vagina: een lange ruimte voor de baarmoedermond, met elastische wanden. De vaginaopening is tussen de kleine schaamlippen

Clitoris of kittelaar, bestaat uit top, schacht (2-4 cm) en zwellichamen (5-9 cm). Enkel de top is te zien aan de bovenkant van de kleine schaamlippen.

Eierstokken: waarin de eicellen gevormd worden, liggen boven de baarmoeder in de buikholte.

Eileiders: kanaal dat de rijpe eicellen opneemt en naar de baarmoeder voert.

Baarmoeder: peervormig orgaan (8 cm) waarin de baby zich ontwikkelt.

Baarmoederhals: onderste gedeelte van de baarmoeder dat in de vagina uitkomt.

Blaas: orgaan in de buik waarin urine wordt verzameld.

Grote schaamlippen of venuslippen: sluiten de vagina af.

Kleine schaamlippen: liggen binnen de grote schaamlippen maar piepen er soms uit.

G-plek: erotisch gevoelige plek diep in de voorwand van de vagina.

Man van binnen

Zaadblaasjes: produceren vocht dat het grootste deel van het sperma vormt.

Zaadleiders: lopen via de liezen naar de buikholte om uit te monden in de plasbuis, en dienen om de zaadcellen te vervoeren.

Teelbal: hier worden de zaadcellen en geslachtshormonen aangemaakt.

Balzak: huidzakje waarin de teelballen hangen.

Bijbal: meterslange (5-6 m) kronkelige strengen waarin de zaadcellen rijpen.

Prostaat: kastanjevormige klier, produceert prostaatvocht dat deel uitmaakt van het sperma.

Urinebuis: buis waarlangs de urine van de blaas door de penis loopt.

Voorhuid: huid die als een kapje over de eikel sluit.

Penis: langwerpig orgaan met zwellichamen en sponslichamen.

3 » Hygiëne

Thema: wil de leerlingen de beginselen van de intieme hygiëne bijbrengen

In de tentoonstelling is dit thema uitgewerkt via een aantal losstaande elementen die rond een as draaien. Op elk paneel staat een beeld over hygiëne, aan de achterzijde staat tekst en uitleg.

Hier en daar zijn ook geurdoosjes aangebracht.

3.1 Van vieze vent naar propere prins?

Doelstelling

Weten wat bij een goede hygiëne hoort en wat niet.

Materiaal

Werkblad Van vieze vent naar propere prins.

Toiletzak met badproducten.

Werkwijze

Biedt de tekening van 'de vieze vent' aan en brainstorm wat er allemaal vies kan zijn aan een 'vieze vent'. Van adem naar zweetvoet en alles er tussenin.

Kinderen van graad 2 en 3 kunnen reeds in kleine groepjes werken en alles noteren.

Daarna breng je alles in de grote groep.

Vertel vervolgens dat die vieze vent of slonzige sloor kunnen veranderen in een propere prins of een deftige dame, als ze zich op de juiste manier verzorgen. We zullen eens zien of ze dat zal lukken. Je hangt de tekeningen van de propere prins en de deftige dame onderaan het bord. Bij elk goed antwoord klimmen ze een stapje hoger. Zullen ze uiteindelijk winnen van de vieze vent?

Neem uit de toilettas één voor één een verzorgingsartikel en vraag aan de kinderen wat het is, hoe het gebruikt moet worden en of het belangrijk is.

- » Washandje: elke dag je gezicht en handen wassen. Douchezeep of zeep: zeker 2 maal per week douchen, niet teveel zeep gebruiken.
- » WC papier: piemel afvegen na het plassen. Meisjes vegen de billen schoon van voor naar achteren.
- » Shampoo: je haren was je 2 maal per week.
- » Nagelknipper: je nagels schoon houden en knippen.
- » Oorstokjes: oren proper houden.
- » Zakdoek: neus snuiten met een zakdoek, niet uit je neus eten.
- » Parfum: natuurlijke geurtjes zijn de beste, niet overdrijven met parfum.
- » Tandborstel: elke dag 2 maal je tanden poetsen.
- » Tandfloss: geen etensresten tussen je tanden?
- » Borstel of kam: je haren elke dag kammen.

Specifieke intieme hygiëne:

- » Je penis wassen met water, geen zeep, en de voorhuid achter de eikel schuiven.
- » Vagina goed in alle plooiën wassen, warm water, geen zeep.
- » Tijdens de menstruatie tijdig het maandverband verversen.
- » Geen intieme spray gebruiken.

Wat zit er nog in je toilettas? Wat is er nog belangrijk?

Propere sokken: elke dag.

Proper ondergoed: elke dag.

Verse kleren: om de 2 à 3 dagen.

Vuile bek: was je mond na het eten.

Verwerking

Teken een toilettas en schrijf (graad 2 en 3) of teken (graad 1) alle dingen die je nodig hebt om een propere prins of een deftige dame te worden.

Ook leuk is een 'geurenmuseum' te maken, waarin verschillende soorten 'stank' of 'lichaamsgeuren' worden verzameld.

3.2 Regels bij regels

Doelstelling

Inzien welke verzorging er nodig is tijdens de maandstonden.

Materiaal

Werkblad Regels bij regels.

Maandverbandenkoffertje.

Werkwijze

Toon en demonstreer hoe de producten worden gebruikt.

Bespreek de voor- en nadelen.

Verwerking

Hoeveel vocht kan een tampon opslorpen? Hoeveel vocht kan een maandverband opnemen voor het begint door te laten? Doe samen met de kinderen een experiment met waterverf.

Informatief

Maandverband (of inlegkruisje)

- » Veel keuze & comfortabel.
- » Vervang het maandverband op tijd.
- » Kies geen maandverband met parfum.
- » Gooi een maandverband niet in een toilet!

Tampon

- » Handig en absorbeert goed.
- » Lees altijd de bijsluiter.
- » Gooi een tampon niet in een toilet!

Keeper (of eco-tampon)

- » Soepel, dicht trechtertje in rubber.
- » Goedkoop en milieuvriendelijk.
- » Je kan de Keeper uitspoelen, drogen en opnieuw gebruiken.

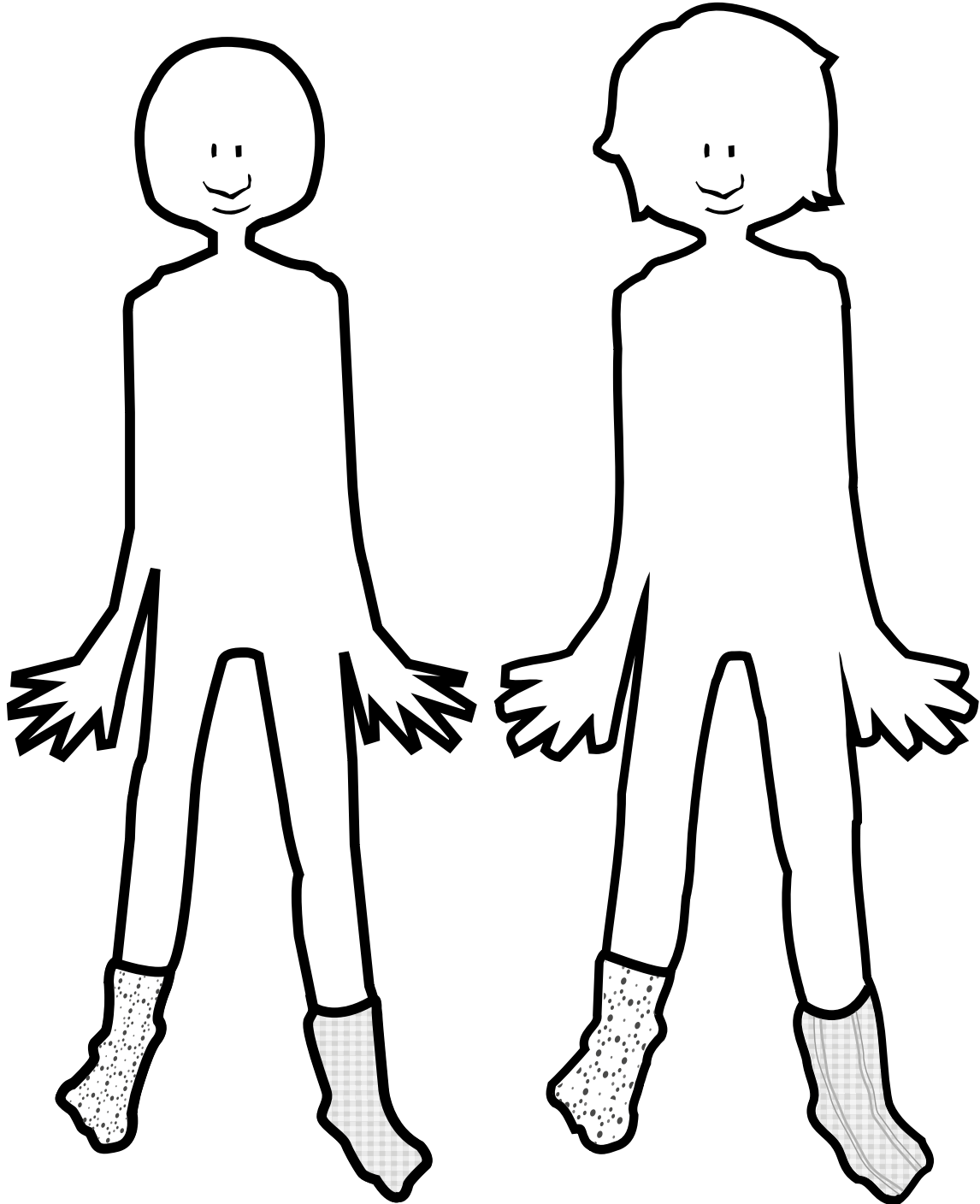
Softcup

- » Zachte ring met opvangzakje.
- » Vrij duur.
- » Je kan 'm inhouden als je gaat zwemmen of naar de sauna gaat.

4 » Werkbladen

Maak van mij een jongen of een meisje.

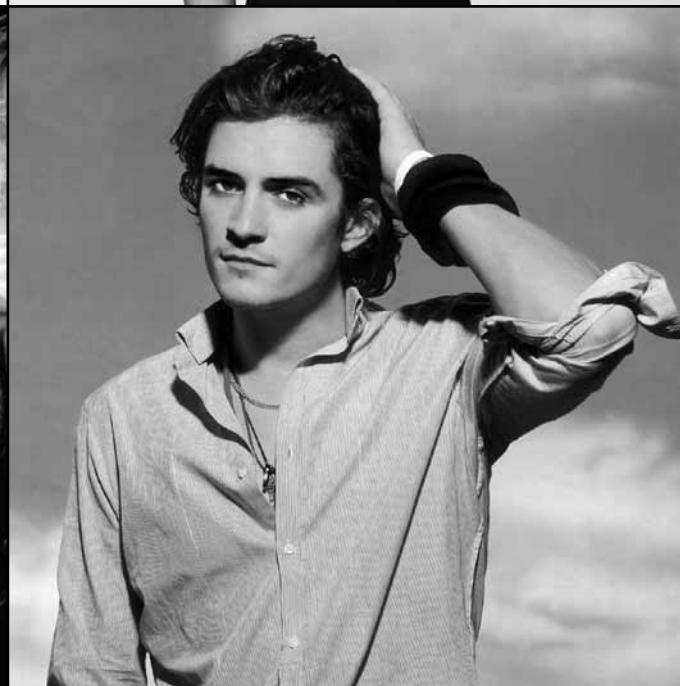

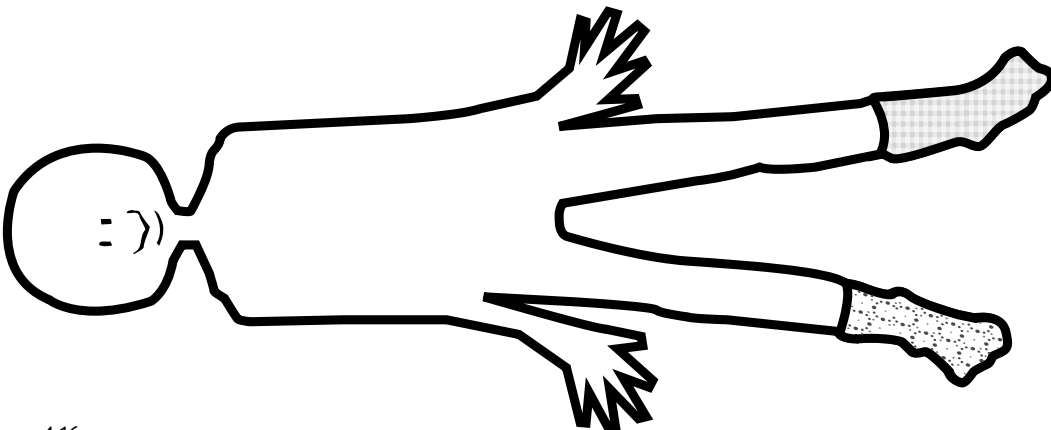
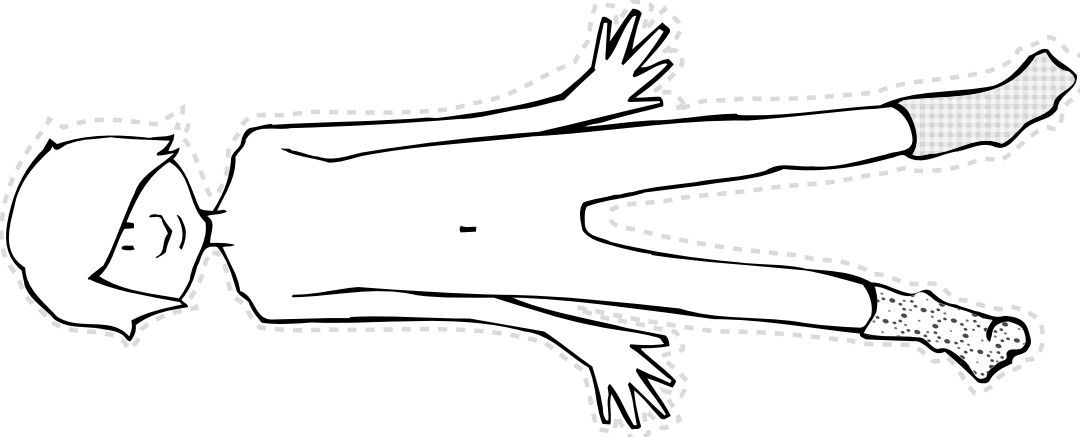
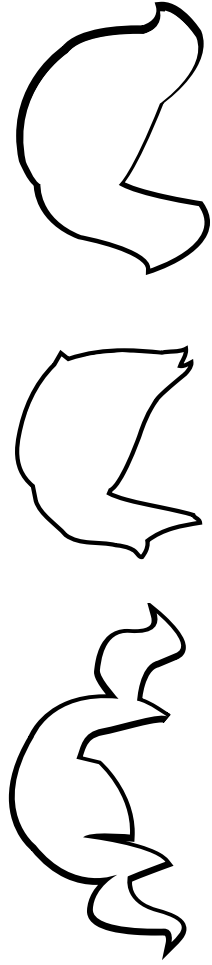
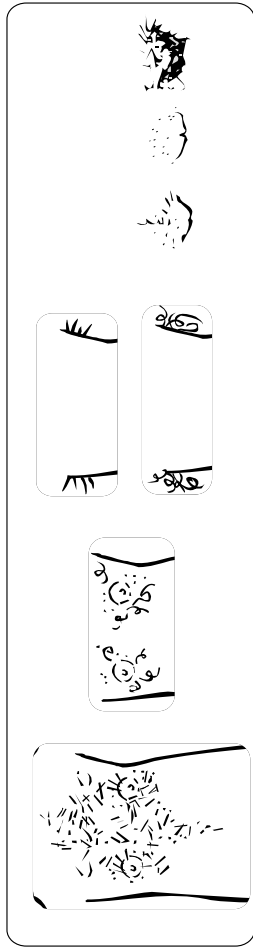
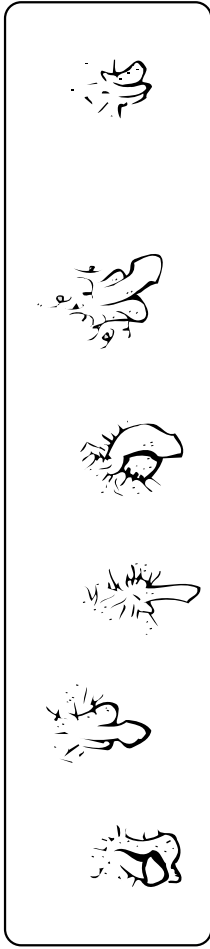
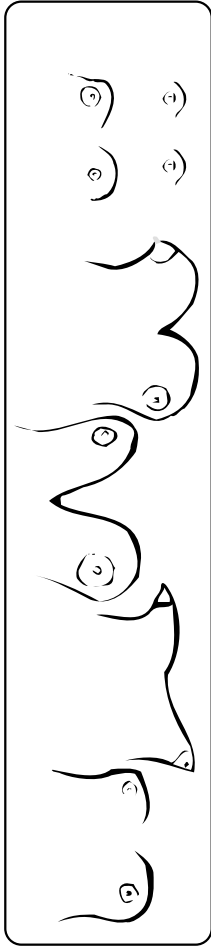
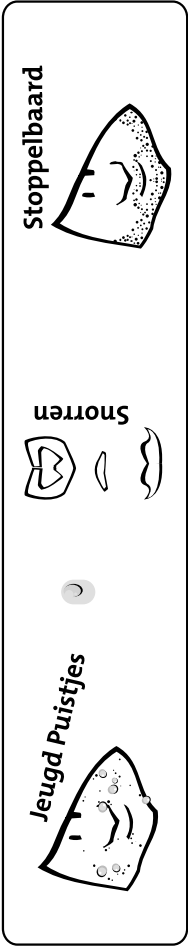

Hoe Tiny verandert in Lara Croft.

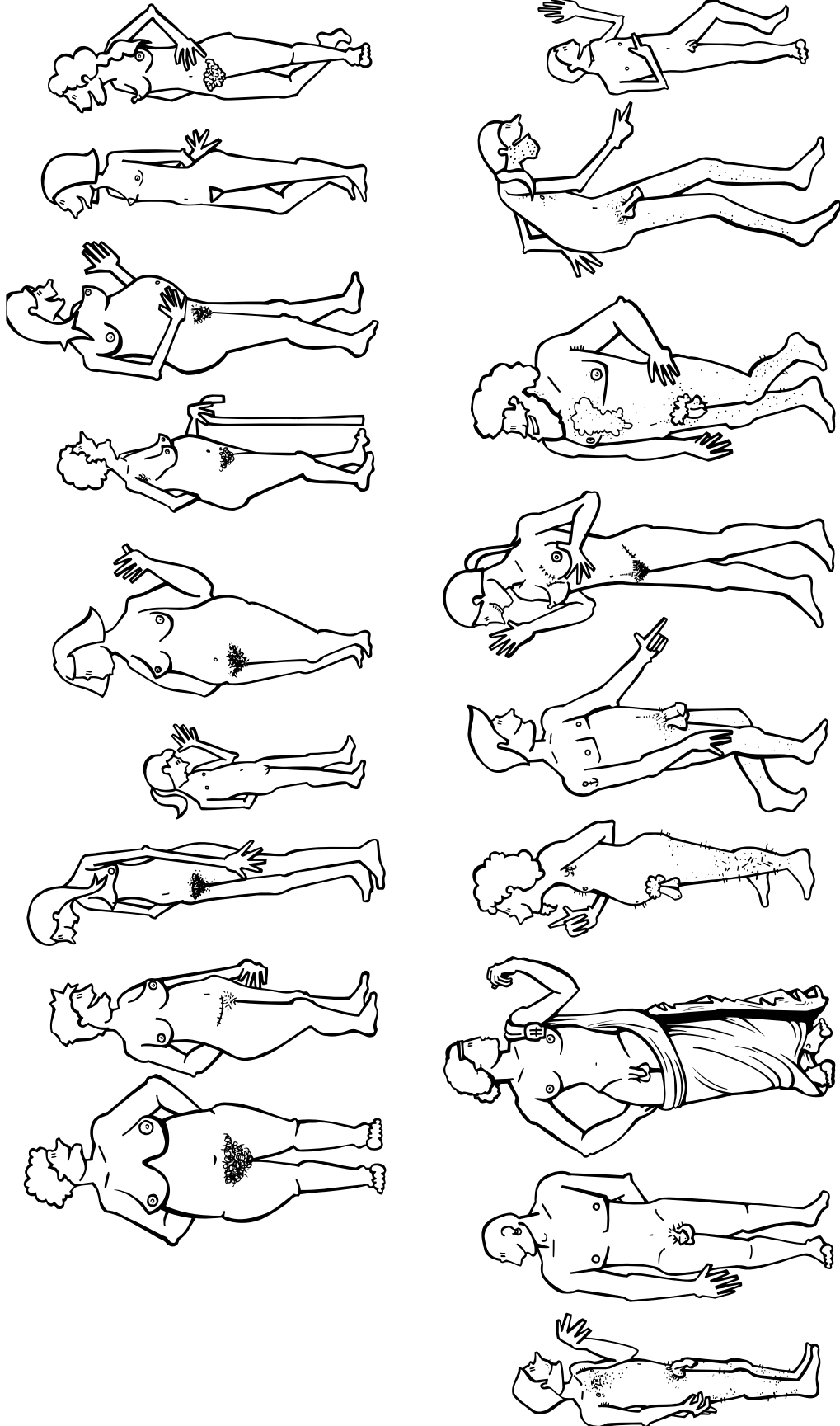
Hoe Harry Potter verandert in Orlando Bloom.

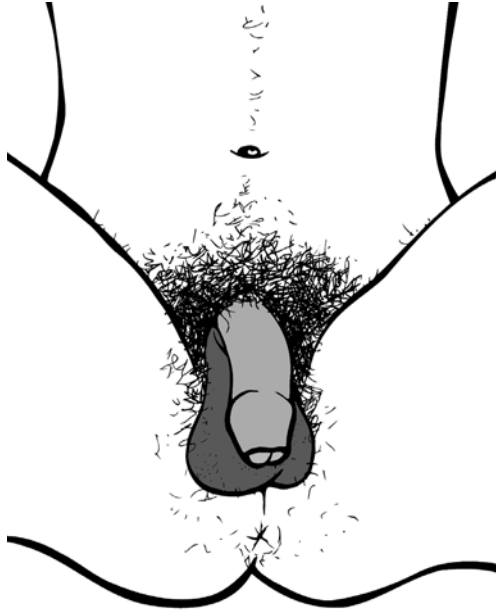
Welke verschillen zie je?

WERKBLAD GESLACHTSDELEN

Zet er de juiste benaming bij.

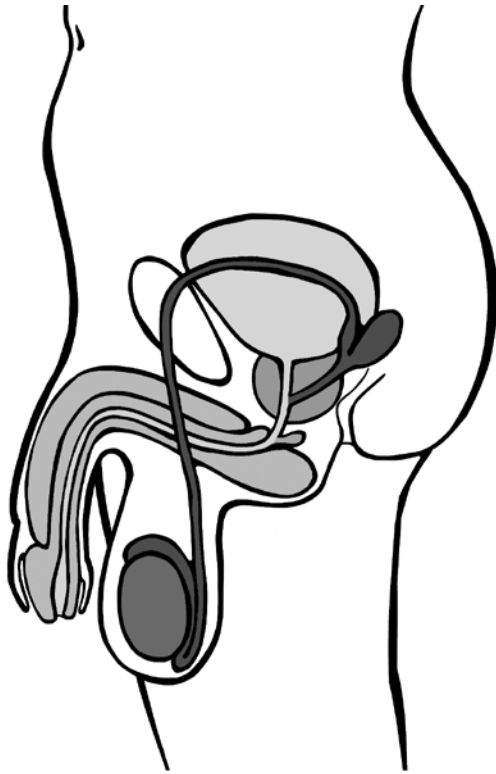
- 1 Balzak
- 2 Penis
- 3 Eikel
- 4 Voorhuid
- 5 Plasgaatje
- 6 Anus
- 7 Schaamhaar

- 1 Plasgaatje
- 2 Vagina opening
- 3 Clitoris
- 4 Kleine schaamlippen
- 5 Grote schaamlippen
- 6 Anus
- 7 Schaamhaar

Zet er de juiste benaming bij.

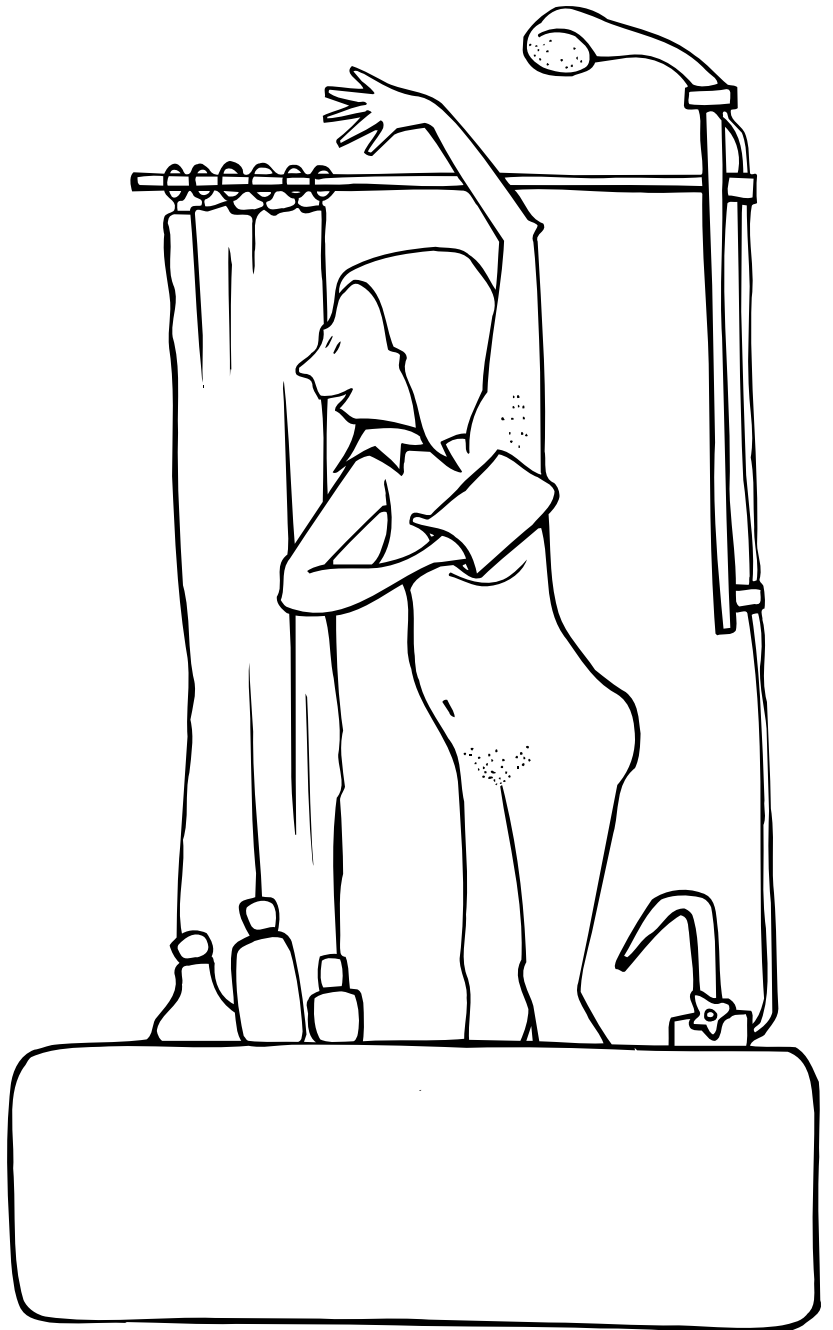
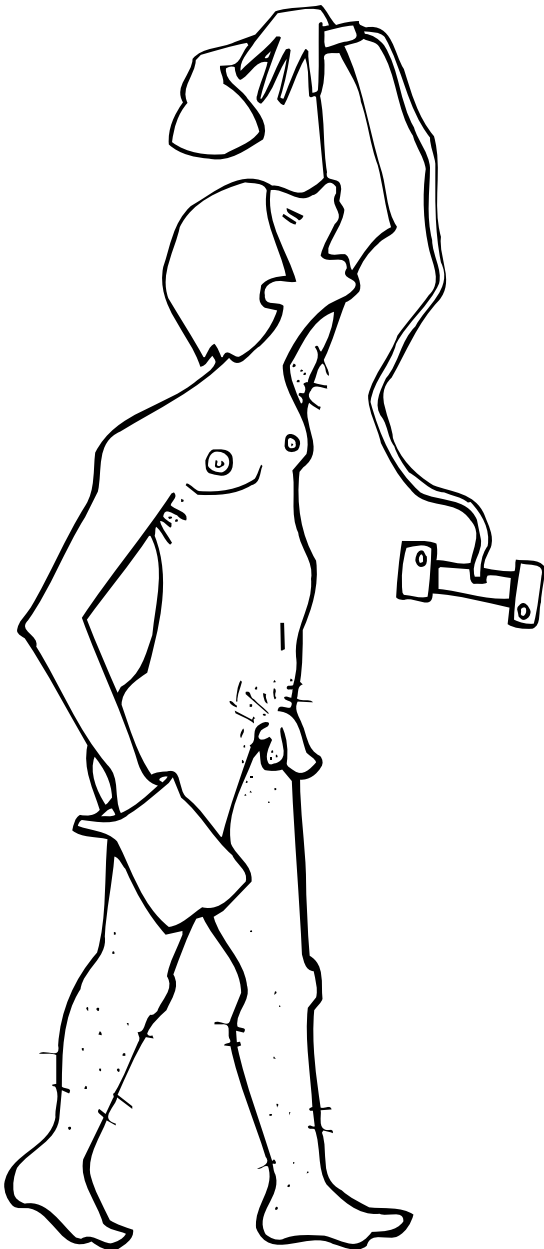
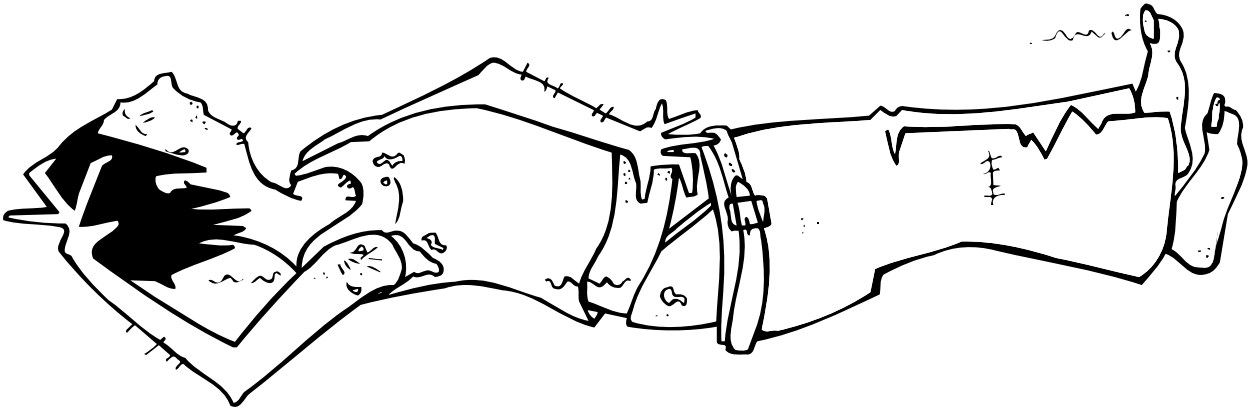
Man van binnen

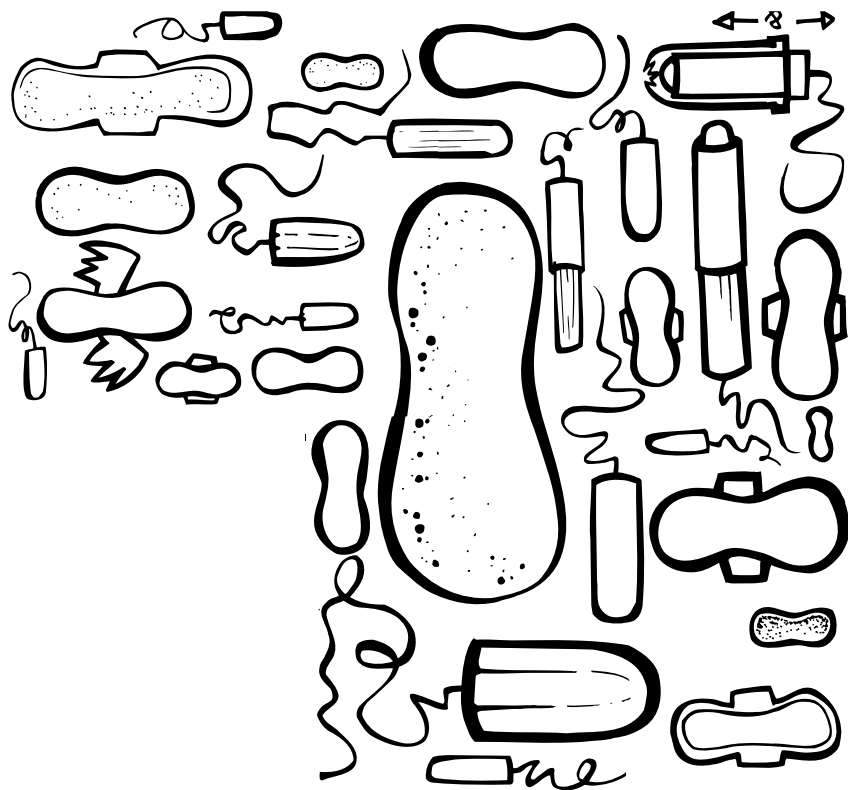
- ⊗ **Zaadblaasjes:** produceren vocht dat het grootste deel van het sperma vormt.
- ⊗ **Zaadleiders:** lopen via de liezen naar de buikholtte om uit te monden in de plasbuis, en dienen om de zaadcellen te vervoeren.
- ⊗ **Teelbal:** hier worden de zaadcellen en geslachtshormonen aangemaakt.
- ⊗ **Balzak:** huidzakje waarin de teelballen hangen.
- ⊗ **Bijbal:** meterslange (5-6 m) kronkelige strengen waarin de zaadcellen rijpen.
- ⊗ **Prostaat:** kastanjevormige klier, produceert prostaatvocht dat deel uitmaakt van het sperma.
- ⊗ **Urinebuis:** buis waarlangs de urine van de blaas door de penis loopt.
- ⊗ **Voorhuid:** huid die als een kapje over de eikel sluit.
- ⊗ **Penis:** langwerpige orgaan met zwellichamen en sponslichamen.

Vrouw van binnen

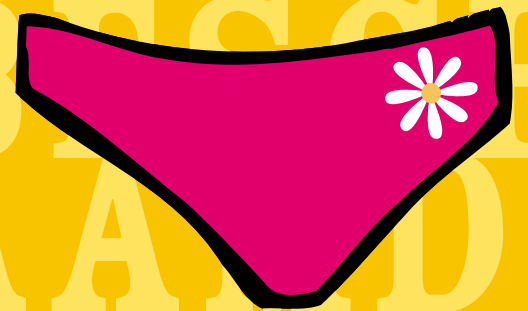
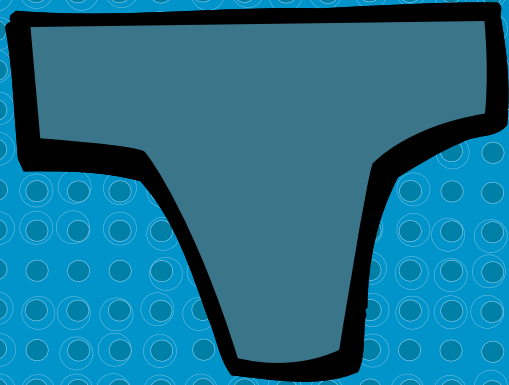
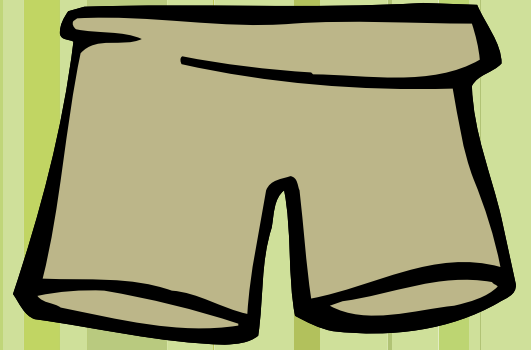
- ⊗ **Vagina:** een lange ruimte voor de baarmoedermond, met elastische wanden. De Vaginaopening is tussen de kleine schaamlippen.
- ⊗ **Clitoris of kittelaar:** bestaat uit top, schacht (2-4 cm) en zwellichamen (5-9 cm). Enkel de top is te zien aan de bovenkant van de kleine schaamlippen.
- ⊗ **Eierstokken** waarin de eicellen gevormd worden, liggen boven de baarmoeder in de buikholtte.
- ⊗ **Eileiders:** kanaal dat de rijpe eicellen opneemt en naar de baarmoeder voert.
- ⊗ **Baarmoeder:** peervormig orgaan (8 cm) waarin de baby zich ontwikkelt.
- ⊗ **Baarmoederhals:** onderste gedeelte van de baarmoeder dat in de vagina uitkomt.
- ⊗ **Blaas:** orgaan in de buik waarin urine wordt verzameld.
- ⊗ **Grote schaamlippen of venuslippen:** sluiten de vagina af.
- ⊗ **Kleine schaamlippen:** liggen binnen de grote schaamlippen maar piepen er soms uit.
- ⊗ **G-plek:** erotisch gevoelige plek diep in de voorwand van de vagina.

Wat is de puber-tijd?

Tussen je negende en je vijftiende kom je in je puberteit.

Dit is een heel spannende, toffe en vreemde tijd.

Je verandert helemaal.

Waarom veranderen we in de puberteit?

Jongen wordt man. Meisje wordt vrouw. Waarom?

Omdat alleen mannen en vrouwen baby's kunnen maken.

En dat is wat de natuur wil: dat de mens zich voortplant.

Net als alle dieren en planten.

Wat zijn hormonen?

Hormonen zijn de sms-jes van je lichaam. Ze zijn heel klein.

Je kan ze niet zien. Maar ze brengen wel boodschappen over. Een paar voorbeelden: de hersenen sturen een sms-je naar de borsten om te zeggen: **BORSTEN GROEI!**

De haartjes op een jongen zijn lijf krijgen een sms-je:

HAAR GROEI OVERAL ;-)

Hoe wordt een penis stijf?

In een penis zit geen been. Toch staat hij soms stokstijf.

Dat komt door zijn zwellichaampjes.

Dit zijn een soort sponsjes die zich vullen met bloed.

Zijn alle penissen gelijk?

Er zijn grote, kleine, dikke en dunne piemels.

Om te vrijen is elk formaat goed.

Het is niet wat je hebt, maar wat je ermee doet.

Wat is de grootste maat van penis?

Een penis in gezwollen vorm kan variëren van 9 cm omtrek tot 16 cm omtrek.

Teken dat eens op een papiertje.

Wat is een erectie?

Bij een erectie vullen de zwellichamen en de sponslichamen in de penis zich met bloed, en dit bloed wordt tegengehouden, zodat het niet terug wegvloeit.

Zo blijft de penis een tijdje stijf.

Wat is sperma?

In de zaadballen worden elke dag miljoenen zaadcellen gemaakt. Bij die zaadcellen komt vocht van de zaadblaasjes en de prostaat. Zo krijg je een melkwit, plakkerig kwakje:

sperma.

Een zaadlozing?

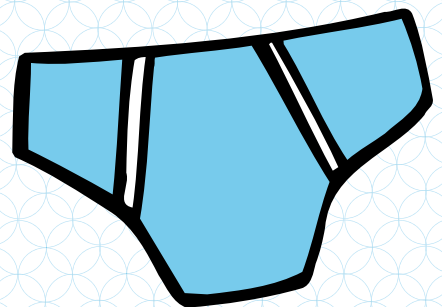
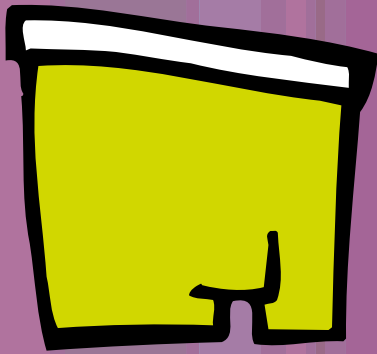
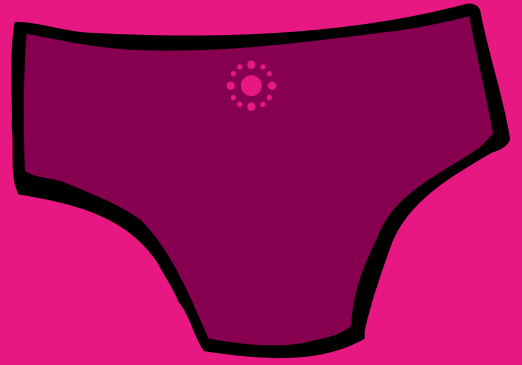
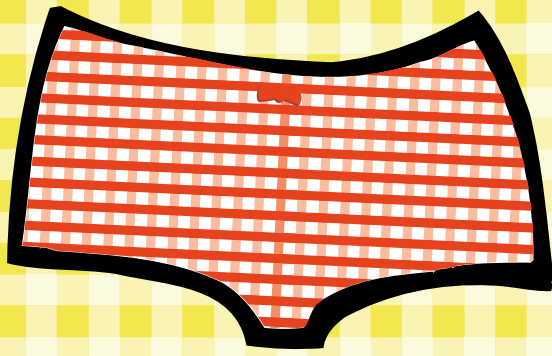
Sperma floept uit de penis bij het vrijen of als iemand met de penis speelt of als een jongen er zelf mee speelt of tijdens een natte droom.

Hoe ziet een spermacel eruit?

Een zaadcel heeft een kop en een staart.

Hij zwemt via de vagina door de baarmoeder tot bij de eicel.

Als de zaadcel in de eicel komt, valt zijn staartje af.

Hoeveel spermacellen zijn er nodig om een eitje te bevruchten?

Miljoenen zaadcellen zwemmen naar de eicel toe. Alleen de sterkste zaadcel mag de eicel binnen. Samen kunnen ze uitgroeien tot een kindje.

Wat is besnijdenis?

Soms kan een jongen de voorhuid niet genoeg terugtrekken om zijn piemel te wassen. Dan kan de dokter (onder verdoving!) een stukje voorhuid wegknippen. Bij joodse jongetjes en moslimjongetjes wordt de voorhuid soms weggenomen omdat de godsdienst zegt dat dit moet. Dat heet dan besnijdenis.

Wat zijn schaamlippen?

De schaamlippen sluiten de vulva veilig af en beschermen de clitoris. Meisjes hebben grote buitenste en kleine binnenste schaamlippen. Soms zijn de kleine groter dan de grote. Dat is niks om beschaamd over te zijn.

Hoe ziet de clitoris eruit?

Clitoris of kittelaar of genotsknopje... Het is een klein knopje dat je kan zien en voelen bovenaan de vagina. Maar de clitoris is veel groter dan dat kleine knopje. Hij zit tot 9 cm diep in het lichaam en zwelt op als een meisje opgewonden is. Hé, dat doet de piemel van een jongen ook! Zijn jongens en meisjes dan toch gelijk?

Hoeveel openingen hebben meisjes?

Meisjes hebben drie openingen. Eén is de plasbuis om te plassen. Een tweede is de schede. Daar komen baby's en menstruatiebloed uit. En de jongen zijn stijve penis gaat erin bij het vrijen. Dan heb je nog een derde opening: de anus. En wat komt daar uit? Kaka!

Wat is een maagdenvlies?

Het maagdenvlies is een ring van huid die de vagina versmalt. Die ring kan een beetje inscheuren door een stijve piemel, maar ook door een tampon. Soms bloed je dan een beetje, maar niet altijd.

Wanneer krijgt een jongen de eerste zaadlozing?

Ergens tussen je 8 ste en je 14de kan dat gebeuren.

Krijg je je maandstonden nog als je zwanger bent?

Neen, tijdens de zwangerschap wordt er geen eitje meer rijp en wordt er geen slijmvlies meer afgestoten.

Hoe groot is een baarmoeder?

Die is zo groot als je vuist. Het weefsel van de baarmoeder kan rekken, zodat er een baby in kan groeien. Na de bevalling is de baarmoeder terug even groot.

Is de puberteit leuk?

Soms ben je angstig, soms twijfel je, soms weet je niet goed wat er gebeurt... Tja, het veranderen van je lichaam is soms erg verwarrend. Dat is normaal. Eén troost: alles komt in orde. En heb je twijfels of vragen? Praat erover!

KINDEREN

Seksualiteit

Seksualiteit is een thema waar kinderen weinig informatie over hebben, en waar ze met veel vragen over zitten. Vragen die ze zelden stellen. De bedoeling met dit onderdeel is dat kinderen gestimuleerd worden die vragen te stellen. Vandaar dat de oefeningen zeer interactief zijn opgebouwd, en de inhoud deels zal afhangen van welke vragen naar boven komen. De vragen en de antwoorden kunnen worden aangepast per groep.

Leuke boekjes die kinderen en jou daarbij kunnen helpen zijn:

Literatuurtips seksualiteit:

- » Sanderijn van der Doef, e.a., Relaties en seksualiteit. Utrecht: ThiemeMeulenhoff, 2004. ISBN 90 0664 100 6
- » Caja Cazemier, Survivalgids voor jongens. Amsterdam: Ploegsma, 2004. ISBN 90 216 1647 5
- » Caja Cazemier, Survivalgids voor meiden. Amsterdam: Ploegsma, 2004. ISBN 90 216 1637 8
- » Kolet Janssen, Seks, hoe voelt dat? Eerlijke antwoorden over vrijen en zo. Leuven: Davidsfonds, 2003. ISBN 90 76830 21 5
- » Jany Rademakers, Seks in de groei: een verkennend onderzoek naar de (pre)seksuele ontwikkeling van kinderen en jeugdigen. Delft: Eburon, 2003. ISBN 90 5166 955 0
- » Dirk Musschoot, Is zoenen ook seks? Vragen van en voor kinderen over seks. Hasselt: Clavis, 2003. ISBN 90 5954 012 3
- » Mieke Willems, e.a, Meer om het lijf: relationele en seksuele vorming voor de derde graad van de lagere school. Oostmalle: De Sikkel, 1999. ISBN 90 260 3557 8
- » Mieke Willems, e.a, Meer om het lijf: relationele en seksuele vorming voor de tweede graad van de lagere school. Oostmalle: De Sikkel, 1998. ISBN 90 260 3556 X
- » Mieke Willems, e.a, Meer om het lijf: relationele en seksuele vorming voor de eerste graad van de lagere school. Oostmalle: De Sikkel, 1997. ISBN 90 260 3555 1
- » Sanderijn van der Doef, Kleine mensen, grote gevoelens: kinderen en hun seksualiteit. Amsterdam: De Brink, 1994. ISBN 90 216 7161 1
- » Kitty Verheul, Zoenen en vrijen: praten met kinderen over seksualiteit. Antwerpen: Kosmos, 1994. ISBN 90 215 2411 2

In de tentoonstelling 'k Zag 2 beren is het thema seksualiteit uitgewerkt in de volgende interacties:

- » Een televisiewand: een grote wand die uit allemaal kleine nep tv-toestelletjes bestaat. Enkele schermen geven gewoon informatie in tekst en beeld, enkele schermen hebben interactie, een 3tal schermen zijn uitgewerkt als 3D kijk- of voelkasten er zijn ook twee schermen waarop echte montages lopen.
- » Een condoommodule bestaat voor de helft uit een volume waar je binnengluurt door gaten in de wand. Daar kan je gummibeertjes zien in verschillende 'standjes' en een suggestie van soloseks.
- » Condoommodule (1/4 van condoommodule) waar 2 restaurantjes gesuggereerd worden:

een frituur en een klasserrestaurant. Het decor bestaat o.a. uit de naam van de restaurants, in aangepaste stijl: Frituur Lust & Liefde en Restaurant*** De Kus

- » Middenmodule is een volume met interactie: een jackpot waarbij de bezoekers zelf koppeltjes samenstellen met figuurtjes (hetero, homo, verschillende huidskleur/cultuur). De twee draaiende trommels stoppen telkens bij een tekening. De figuren staan bij voorkeur met de lippen getuit naar elkaar gericht zodat bij stilstand het lijkt alsof er een zoen gegeven wordt.
- » Rooie Oortjes-paneel: paneel met 24 vakken, in sommige staat een vraag of een uitspraak, in andere zie je een beeld dat vragen oproept en bij een paar vakjes kan je luisteren naar een tekstje. Het zijn allemaal seksueel getinte zaken die kinderen toevallig kunnen zien of horen en waar ze zich vragen over kunnen stellen.
- » Afzonderlijk kamertje: Dit is een klein kamertje waar je kan leren wat een orgasme is. Titel op deur: Ben jij er klaar voor? Maak het hier mee! Sensationeel! Kom binnen!
- » Taal: Een seksscrabble en mopjes

1.1 Seks, wat is dat?

Deze oefening kan je best voor je bezoek aan de tentoonstelling doen, zodat de kinderen gericht kunnen op zoek gaan naar antwoorden op hun vragen.

Doelstelling

De verschillende betekenissen van seks kennen.

Eigen attitude t.a.v. seks kennen.

Vragen over seks willen formuleren.

Materiaal

Flappen papier, stiften.

Werkwijze

Werk in kleine groepjes en geef elk groepje een flap waarop het woord seks staat. Vraag de kinderen alles op te schrijven waaraan ze denken als ze dit woord horen. Stimuleer ze om alles te durven opschrijven. Geen namen van andere leerlingen en geen tekeningen.

Hang de flaps op en bespreek na aan de hand van volgende vragen.

Geef ook aan dat een aantal onderwerpen verder zullen worden uitgediept.

- » Hebben we vooral positieve woorden opgeschreven? Welke? Wat is er positief aan seks?
- » Zijn er woorden die te maken hebben met liefde? Welke? Wat heeft seks met liefde te maken?
- » Zijn er woorden die te maken hebben met neuken of geslachtsgemeenschap? Welke? Wat heeft seks te maken met geslachtsgemeenschap?
- » Zijn er woorden voor andere sekstechnieken? Welke? Wie weet wat ze allemaal betekenen? (dit komt ook later aan bod)
- » Hebben we ook negatieve woorden opgeschreven? Welke? Wat kan er allemaal negatief zijn aan seks?

» Hoe voelen we ons bij deze oefening?

Besluit met de constatactie dat dit inderdaad allemaal seks is, en dat we in de volgende oefeningen wat nader zullen onderzoeken wat seks allemaal kan betekenen voor mensen, en wat wij daar als kinderen moeten over weten.

Vertel dat sommige ouders niet graag hebben dat kinderen veel over seks weten, omdat ze bang zijn dat kinderen dan vanalles gaan uitproberen. Wij weten echter dat kinderen die goed geïnformeerd zijn meestal ook verstandige mensen worden, ook op vlak van seks. Maar daarom is het goed dat je alles wat je graag zou weten over seks, opzoekt en vraagt aan mensen die het kunnen weten. Want over seks worden veel sprookjes verteld.

Verwerking

Kinderen maken een lijstje met vragen die ze hebben over seks en die ze graag willen behandelen in de volgende oefeningen of in de tentoonstelling. Je kan ze daarvoor individueel tijd geven, of je kan ze laten werken in kleine groepjes.

Wat is seks precies?

Vanaf wanneer mag je het doen?

Wat is het verschil tusssen neuken en poepen?

Hoe vrijen dieren? En kikkers?

Hoe voelt het? Doet het deugd?

Hoe ziet een vibrator eruit?

Hoe moet je het doen?

Doet het de eerste keer pijn?

Hoe komt het dat het in je achterwerk kan en in je vagina?

Wat is vingeren?

Waarom hebben mensen seks?

Hoe groot is het grootste condoom?

Wat is masturberen?

Hoe zit het met het geloof?

Wat is een natte droom?

Wat is beffen? Wat is pijpen?

Hoe komt het dat mensen soms verkrachten?

Hoe komt het dat verkrachten pijn doet?

Hoe komt het dat mensen seks soms vies vinden?

Hoe zijn we op het idee gekomen om te seksen?

Hoe gaat dat dan precies? Wie ligt er van boven?

Waarom hijgen ze zo?

Doet het pijn? Is het een spelletje?

Hoe vrijen twee vrouwen

Is seks makkelijke of moeilijk? Is seks vermoeiend?

Is seks onbeleefd?

...

voorbeelden vragen derde graad

1.2 Wordt een sekspert!

Deze oefening kan je best na een bezoek aan de tentoonstelling doen. Je kan vooraf eventueel wel reeds de groepjes indelen en de vragen uitdelen. Het grootste deel van de antwoorden op deze vragen zal je in de tentoonstelling terugvinden.

Doelstelling

Gemotiveerd zijn om over seks te leren.
Kennis kunnen presenteren en opzoeken.

Materiaal

Scoreblad sekspertenspel met vragenblad per rubriek.
Boekjes die als naslagwerk kunnen worden gebruikt.
Een aantal informatieve webssites over seks voor kinderen.

Werkwijze

In het spel zijn diverse rubrieken opgenomen:

- » Dieren & seks?
- » Klaar voor seks.
- » Vrijen, waarom en hoe doe je dat?
- » Sekspartners: met wie heb je seks?
- » Orgasme: wat is dat?
- » Seks en gezondheid.

Bovendien zijn er in het spel verschillende 'levels' voorzien:

1. kennis: een simpele sekspert
2. meerkeuzevragen: de echte sekspert
3. sekswoorden: de mondige sekspert
4. attitudevragen: de ware sekspert
5. doe-vragen: de sekspert de luxe.

Men kan maar naar een hoger 'level' gaan als men de vraag van het vorige 'level' met succes heeft opgelost.

Je werkt in kleine groepjes, en je kan de groepjes een parallele opdracht geven (elk moet dus sekspert worden in één van de thema's), of je kan de thema's voor elk 'level' wisselen.

Je deelt de vragen uit voor het eerste 'level', kinderen kunnen tijd nemen voor wat opzoekwerk. Bij problemen help je hen. Zie ook bij aandachtspunten bij het werken op internet. In een eerste rondje worden de antwoorden op de vragen voor de groep gepresenteerd en kunnen eventueel bijkomende vragen worden gesteld over dit onderdeel. Indien het antwoord voldoet wordt dit aangeduid op het scoreblad.

Vervolgens gaat men verder met het volgende 'level'. Eventueel kunnen de groepen voor telkens een verschillend thema kiezen.

Aandachtspunten bij de verschillende levels:

- » Kennisvragen: stel bijkomende vragen. In het opzoekwerk komen ze andere interessante weetjes tegen of komen ze op andere vragen uit.
- » Meerkeuzevragen: vaak zijn er meerdere goede antwoorden per vraag. Vraag om te motiveren waarom ze dit antwoord geven.
- » Sekswoorden: er is een woordenlijst voorzien, maar gebruik ook een woordenboek.
- » Attitudevragen: hier is het de bedoeling dat de kinderen een mening formuleren. Stel open vragen en geef ook de andere kinderen de kans te reageren. Laat de meningen in hun waarde, en geef niet zelf je mening.
- » Doe-vragen: bespreek een presentatie steeds na met de kinderen die iets naar voor hebben gebracht, daarna met de andere kinderen. Geef altijd een applausje.

Vragen en antwoorden

Dieren en seks

1. *Hoe lokt de kikkerman het kikkervrouwtje?*

In de paartijd kwaakt het mannetje van de groene kikker om vrouwtjes te lokken.

Om het gekwaak te versterken, heeft het mannetje kwaakblazen. Breng oordopjes mee!

2. *Wat is de paartijd?*

De meeste dieren krijgen een of twee keer per jaar een signaal van hun lichaam dat het tijd is om zich voort te planten. Ze proberen in die periode heel hard om elkaar te bevruchten.

Neem nu de leeuw: 5 dagen lang paart hij om de 15 minuten.

3. *Wat is baltsen?*

De bewegingen en handelingen die de mannetjesvogel verricht om de aandacht en de interesse van het wijfje te verwerven en daardoor te paren.

4. *Dieren doen soms rare dingen om een lief te krijgen. Doen mensen ook zo vreemd?*

5. *Vul aan met leuke voorbeelden:*

Hoe doen twee egeltjes het? Heel voorzichtig

En twee slakjes? Heel glibberig

En twee...

Klaar voor seks:

1. *Doet seks soms pijn?*

Als je te snel of te ruw te werk gaat, kan seks wel pijn doen. Dan moet je meteen stoppen en zachtjes opnieuw beginnen. Als een vrouw zin heeft in seks, zal haar lichaam een helder slijm in de vagina aanmaken, waardoor het binnenkomen van de penis heel gladjes kan verlopen.

Als de vagina niet nat is, dan doet het vaak pijn.

Ook de eerste keren dat mensen met elkaar neuken kan een beetje pijn doen, omdat je lichaam nog moet leren en zich nog moet aanpassen aan deze nieuwe activiteit. Zo kan de ingang van de vagina nog wat 'spannen' of kan de voorhuid over de penis nog wat 'knellen'. Oefenen is hier de boodschap, en voorzichtig zijn.

2. Tien voor Seks!

Wat zeg je als je (nog) niet wil tongzoenen?

- Ja, doe maar!
- Nee, dat wil ik niet.
- Ik durf niks zeggen.

3. Wat betekent gêne?

Verlegenheid, schroom, gehinderdheid. Wat je voelt als je niet echt durft te tonen of zeggen wat je in je omgaat. Of wanneer je bepaalde vragen niet durft te stellen. Rond seks bestaat er veel gêne.

4. Wanneer zou jij blozen? En waarom eigenlijk?

- » Je staat in je blootje in de badkamer en je ma of pa komt binnen.
- » Je ziet twee klasgenootjes tongzoenen.
- » Je krijgt een briefje van iemand uit de klas waarop staat: I Love You

5. Speel het volgende toneeltje

Iemand is Freek, iemand is Fientje Foefel, en iemand is verteller.

1. Freek-met-de-gele-muts brengt een brood naar zijn oma in rusthuis Avondrood...
Het regent en het is koud.
2. Fientje Foefel loopt met hem mee. Dat vindt Freek wel leuk. Ze babbelen honderuit.
3. Plots legt Fientje een arm om Freek.
Maar Freek duwt Fientje weg. 'Blijf van mij!', roept hij.
4. Fientje heeft iets geleerd: alleen aan Freek komen als hij dat zelf wil.

Vrijen, waarom en hoe doe je dat?:

1. Wat is Soloseks

Je kan ook alleen aan seks doen. En nog wel met de persoon die je het liefst ziet: jijzelf. Seks met jezelf heet soloseks of masturbatie of zelfbevrediging. Dat is genieten van je eigen lichaam.

Je kan op die manier ook leren een orgasme bereiken; mannen doen het door de stijve penis in de hand te nemen en op en neer te bewegen (het zogenaamde rukken of aftrekken). Vrouwen doen het door over de clitoris te strelen of wrijven of deze tegen iets aan te wrijven.

Over masturbatie doen veel verhaaltjes de ronde. Dat je er blind van wordt, of dat je er puisten van krijgt bijvoorbeeld. Niets is daarvan waar. Masturberen is gezond.

2. Wat is een goede reden om seks te hebben?

- » Voor de liefde.
- » Voor het plezier.

» Omdat het spannend is.

Alle redenen zijn geldig en kunnen een leuke vrijpartij op gang trekken. Dat betekent dat mensen niet altijd seks hebben met wie ze liefhebben of dat ze niet steeds liefhebben met wie ze seks hebben. Soms is het gewoon leuk en spannend.

3. 'k Zag 2 beren...

Welke standjes horen bij welke benamingen?

5 beren en 5 namen (de bleke beer is vrouwelijk en de donkere beer is mannelijk)

- » Oraal-genitaal contact: kan zijn likken of pijpen
- » Missionarishouding: man boven en vrouw onder
- » Anale seks: penis in anus of kontneuken
- » Amazonehouding: vrouw zit boven op man
- » 69: oraal-genitaal-oraal

4. Als je later met iemand vrijt, moet je alleen doen wat jij graag wil. Wat denk je hiervan?

5. Stel een menu op voor Frituur Lust & Liefde (een snelle hap) of voor Restaurant*** De Kus (het uitgebreidere werk)

Sekspartners, met wie heb je seks?:

1. Zijn er ook dieren die homoseksueel of lesbisch zijn?

Lesbo Bella

Kijk eens naar koeien in de wei: soms bestijgen ze elkaar. Zijn ze lesbisch? Dat moeten wetenschappers nog verder onderzoeken. Het is nog nooit gezien bij wilde koeien.

Wendell & Cass

Deze twee mannetjespinguïns in de zoo van New York hebben al jarenlang een relatie met elkaar. Ze spelen echt koppeltje: broeden eieren uit (die ze van andere pinguïns krijgen), zorgen voor de jongen, zorgen voor eten, bouwen een nest, liggen samen in de zon, zwemmen samen...

2. Hoeveel sekspartners hebben mensen gemiddeld in hun leven?

- 1 sekspartner
- 2 tot 5 sekspartners
- 5 tot 10 sekspartners
- meer sekspartners

3. Wat betekent Heterohomolesbobi

- » Hetero: een man die met vrouwen vrijt of een vrouw die met mannen vrijt is hetero (of heteroseksueel).
- » Homo en lesbo: een man die met mannen vrijt is homo (of homoseksueel).
Een vrouw die met vrouwen vrijt is lesbo (of lesbisch).
- » Bi: een man of vrouw die graag met mannen én met vrouwen vrijt, is dan weer bi (of biseksueel).

4. Jong en oud... iedereen doet het. Er is maar 1 regel: je moet het allebei zien zitten: wat denk je daarvan?

5. *Vorm een paar mooie koppeltjes met deze duo's en verzin er een verhaaltje bij.*

Orgasme

1. *Wat is een orgasme?*

Een orgasme is het gevoel dat iemand krijgt als hij of zij heel erg opgewonden is. Stel het je zo voor: denk aan iets wat je mega-tof vindt. En doe dat maal 100! Bij het orgasme trekken spieren rond de geslachtsdelen samen, en dit geeft een gevoel alsof je heel hard gelachen hebt, of op de roetsjbaan hebt gezeten.

2. *Is een orgasme hetzelfde bij een man als bij een vrouw?*

Nee, hoor. Een man heeft een zaadlozing (of ejaculatie) als hij een orgasme krijgt. Als een vrouw een orgasme heeft, voelt ze dat meestal alleen binnen in haar lichaam. Maar soms komt er wel vocht uit de vagina, dat heet dan amrita.

3. *Hoe kom je klaar?*

Wat is waar?

- » Als een man opgewonden is, krijgt hij een stijve penis. Door die 'stijve' te strelen of te likken of door te seksen kan een man klaarkomen. Waar
- » Als een vrouw opgewonden is, krijgt zij stijve tepels, worden haar vagina en vulva vochtig, haar clitoris groter en haar schaamlippen voller. Vooral door de kittelaar te strelen of te likken kan een vrouw klaarkomen. Waar
- » Vrouwen komen vaak klaar door te seksen. Niet waar
- » Dat man en vrouw samen moeten klaarkomen. Niet waar

4. *Andere woorden voor orgasme?*

Een orgasme hebben heet ook 'klaarkomen'. Ook 'komen' wordt gebruikt, of 'ejaculeren'.

5. *Wat is een goede minnaar volgens jou?*

Goede minnaars vrijen met hun hele lichaam en hebben ook aandacht voor lippen, tepels, haar, ogen, billen, voeten, buik, borsten, handen, borst, gezicht, oren... Vrijen is elkaar verwennen met streeltjes en likjes en lieve zoentjes.

6. *Geef een advies*

Een meisje van 14 heeft een vraag, wat is jullie advies:

"Hoe moet je reageren als een jongen vraagt om intiem te zijn? Kan dat kwaad?"

Seks en gezondheid

1. *Wat is een SOA?*

Dat is een geslachtsziekte. Herpes, syfilis, druiper, aids... zijn geslachtsziekten (of Seksueel Overdraagbare Aandoeningen of SOA). Van de meeste van deze boosdoeners krijg je jeuk, een branderig gevoel of pijn aan je geslachtsdelen. Soms krijg je ook zweertjes of wratjes. Dan moet je naar de dokter. Als je later naar bed gaat met iemand die een geslachtsziekte heeft, kan jij die ook krijgen. Een condoom beschermt tegen geslachtsziekten.

2. Zijn dit *geslachtsziekten*?

- Chlamydia
- Gonoroe
- Schurft
- Roos
- Herpes

3. Wat betekent 'voor het zingen de kerk uitgaan'?

Dit betekent dat de man zijn penis terugtrekt uit de vagina van de vrouw tijdens het vrijen, nog voor hij een zaadlozing heeft gehad. Pas wel op, dit is niet veilig, want ook in het voorvocht kunnen al spermacellen zitten, en het beschermt niet tegen SOA.

4. Wat denken jullie van seks in het openbaar?

5. Demonstreer hoe je een condoom moet aanbrengen. Gebruik een *demo-penis*.

Verwerking

Wanneer het scoreblad helemaal is ingevuld, krijgt elke ploeg zijn sexpert-diploma.

Bundel alle antwoorden in een map of hang de werkbladen op.

Ga na of er nog vragen zijn blijven liggen.

Geef ook iedereen de kans om iets te vertellen over hoe men zich voelt, want voor sommige kinderen is dit een heel beladen thema.

1.3 Seksmoppen

Doelstelling

Zien dat moppen soms heel veel dubbelzinnigheden bevatten die een seksuele betekenis hebben. Begrijpen dat moppen soms beledigend zijn.

Materiaal

Een aantal seksmoppen (werkblad seksmoppen).

Opnameapparatuur.

Werkwijze

Vertel bij wijze van voorbeeld een seksmop. Bespreek kort

- » Wat betekent die mop?
- » Waarom zijn er zoveel seksmoppen
- » Mensen vertellen vaak moppen over zaken waar ze niet mogen over spreken. Waarom is dat zo denk je?
- » Soms zijn seksmoppen beledigend voor mannen of vrouwen. Dit zijn 'seksistische' moppen, wat betekent dat ze ofwel mannen ofwel vrouwen voorstellen als dom, lelijk, dwaas, ... Toch moeten mensen er soms hard mee lachen, waarom?

Opdracht

Seksmoppen opnemen: met een bandrecorder of een video worden moppen opgenomen van mekaar, van kinderen uit andere klassen, van ouders, zussen of broers.

Verwerking

De moppen worden beluisterd en beoordeeld. Je spreekt vooraf met de kinderen de criteria af. Je maakt een top 10 van de beste seksmoppen.

Moppen vertellen: de kunst van een goede mop vertellen inoefenen. Je vertrekt van een aantal goede voorbeelden uit de opnames en analyseert wat er zo goed is aan de wijze waarop de mop wordt verteld. Vervolgens mogen kinderen oefenen; je deelt ze in in groepjes van 4 en ze kunnen elk om beurt oefenen en elkaar aanwijzingen geven. Elk groepje mag één iemand afvaardigen om de mop naar voor te brengen voor de ganse groep.

1.4 Fototaal

Doelstelling

Reflecteren op het beeld dat je van seksualiteit en erotiek hebt.

Materiaal

Kinderen brengen een prent mee van thuis, op kunnen kiezen uit een reeks foto's in de klas aanwezig.

Werkwijze

Vertel dat we allemaal een eigen idee en gevoel hebben over seksualiteit. De bedoeling is dat we een foto kiezen die het meest uitdrukt wat ons eigen gevoel of idee daarover is. Dit zal bij iedereen verschillend zijn. Als iedereen een foto gekozen heeft, kan je de foto's in het midden van de kring leggen en laat je de kinderen vertellen:

- » Wat spreekt je aan in de foto?
- » Wat heeft dat voor jou met seksualiteit te maken?
- » Welk gevoel geeft je dat?

Vat aan het einde van de kring samen welke verschillende beelden en gevoelens er rond seksualiteit bestaan. Geef aan dat die beelden en gevoelens in de loop van je leven veranderen.

1.5 Wat moet je over porno weten?

Doelstelling

Kritische zin aan de dag leggen bij het zien van porno.

Materiaal

Werkblad Pornografie.

Werkwijze

Vertel dat als je informatie opzoekt over seks, je soms zeer blote en expliciete beelden en plaatjes op het spoor komt. Vraag of iemand dit al heeft gezien, en wat er dan op te zien valt. Leg uit dat dit pornografie is, en dat dit eigenlijk bedoeld is voor volwassen mensen. Als volwassen mensen naar die porno kijken, kunnen ze daar opgewonden van worden en zin krijgen om te vrijen. En omdat mensen graag vrijen, zijn pornografische afbeeldingen zeer populair. Vertel vervolgens het verhaal van Robin en Merijn

Merijn vertelt dat zijn vader een heel 'erge' film heeft, en dat ze die samen kunnen bekijken. Als Robin weigert, zegt Merijn dat er echt heel vreemde dingen te zien zijn, dat Robin nu niet flauw moet doen. Robin stemt toe, en ze bekijken de film. Het is inderdaad raar. Het zijn volwassenen die seks hebben op allerlei manieren: van achter, van voren, met drie, met meer, ... Er zit niet echt een verhaal in, maar er is veel bloot. Er zijn veel vrouwen en één man. En hij neemt ze allemaal na elkaar en soms samen. En er wordt heel veel gekreund en gegild. Robin ziet dat Merijn een rooie kop heeft, en zelf voelt hij zich ook wat raar. Het is eigenlijk heel vies en tegelijk voelt hij zich zeer opgelaten. Was dit nu seks?

Geef de kinderen volgend vragenlijstje:

Wat denk je, is porno gelijk aan seks?

- Seks is veel meer dan alleen neuken.
- Porno is pure seks.

Kan je door naar porno te kijken veel leren over seks?

- Je leert standjes en mogelijkheden.
- Je ziet een vals beeld van wat mensen echt leuk vinden.

Waarom spelen mensen in pornofilms?

- Omdat ze dat leuk vinden.
- Omdat ze ervoor betaald worden.

Waarom is porno verboden voor kinderen, denk je?

- Omdat het kinderen een verkeerd beeld geeft over seks.
- Omdat kinderen niet genoeg geld hebben.

Waarom houden veel vrouwen niet van porno, denk je?

- Omdat ze niet van seks houden.
- Omdat in pornofilms vaak een onvriendelijk beeld van vrouwen wordt gegeven.

Verwerking

Klasgesprek over hoe ze kunnen reageren als ze pornografische seksbeelden zien. Maak duidelijk dat als ze iets zien wat hen verwart, ze dit moeten vertellen.

1.6 Seksscrabble

Doelstelling

Woorden vormen over seks.

De woorden kunnen verklaren en opzoeken in een woordenlijst.

Materiaal

Werkblad scrabble of individuele kopie voor elk kind (zie achteraan).

Lettertjes uitknippen.

Werkwijze

Zowel in kleine als in grote groep te spelen (dan vormen de kinderen vier ploegen), of individueel. De kinderen vormen sekswoorden en gebruiken daarbij de sekswoordenlijst. Ze mogen alle letters gebruiken, maar de woorden moeten wel correct op het bord worden gelegd (of ingevuld). Daarbij worden de spelregels van scrabble gebruikt:

- » Telkens een woord aanleggen aan een bestaand woord.
- » Men mag 1 letter van elk woord gebruiken om een nieuw woord te leggen.
- » Een letter aanleggen aan een bestaand woord geeft een nieuw woord.
- » Bordeaux vakje: 2 maal zoenwaarde.
- » Oranje vakje: 3 maal vrijwaarde
- » Rood vakje: 2 maal blootwaarde.
- » Aubergine vakje: 5 maal hartwaarde.

Verwerking

Kinderen schrijven de woorden op en zoeken de verklaring op.

2 » Werkbladen

Scoreblad sekspert

	Dieren seks?	Klaar voor seks	Vrijen, waarom en hoe doe je dat?	Sekspartners: met wie heb je seks?	Orgasme: wat is dat?	Seks en gezondheid
Kennis: een simpele sekspert	✱	☺	!	☺	~	☺
Meerkeuzevragen: de echte sekspert	✱✱	☺☺	!!	☺☺	~~	☺☺
Sekswoorden: de mondige sekspert	✱✱✱	☺☺☺	!!!	☺☺☺	~~~	☺☺☺
Attitudevragen: de ware sekspert	✱✱✱✱	☺☺☺☺	!!!!	☺☺☺☺	~~~~	☺☺☺☺
Doe-vragen: de sekspert de luxe	✱✱✱✱✱	☺☺☺☺☺	!!!!!	☺☺☺☺☺	~~~~~	☺☺☺☺☺

Attest

Ik, _____

ben een _____

sekspert

Score: _____

1. Hoe lokt de kikkerman het kikkervrouwtje?

2. Wat is de paartijd?

- ⊗ De meeste dieren krijgen een of twee keer per jaar een signaal van hun lichaam dat het tijd is om zich voort te planten.
- ⊗ Elke maand krijgen de dieren het signaal een paar dagen na elkaar.
- ⊗ Dat is de tijd dat een paring duurt.

3. Wat is baltsen?

**4. Dieren doen soms rare dingen om een lief te krijgen.
Doen mensen ook zo vreemd?**

5. Vul aan met leuke voorbeelden:

Hoe doen twee egeltjes het? Heel voorzichtig

En twee slakjes? Heel glibberig

En twee...

1. Doet seks soms pijn?

2. 10 voor Seks!

Wat zeg je als je (nog) niet wil tongzoenen?

1. Ja, doe maar!
2. Nee, dat wil ik niet.
3. Ik durf niks zeggen.

3. Wat betekent gêne?

4. Wanneer zou jij blozen? En moet dat eigenlijk wel?

- ⊗ Je staat in je blootje in de badkamer en je ma of pa komt binnen.
- ⊗ Je ziet twee klasgenootjes tongzoenen.
- ⊗ Je krijgt een briefje van iemand uit de klas waarop staat: I Love You

5. Speel het volgende toneeltje

Iemand is Freeek, iemand Fientje Foefel, en iemand is verteller:

1. Freek-met-de-gele-muts brengt een brood naar zijn oma in rusthuis Avondrood...
Het regent en het is koud.
2. Fientje Foefel loopt met hem mee. Dat vindt Freek wel leuk. Ze babbelen honderuit.
3. Plots legt Fientje een arm om Freek. Maar Freek duwt Fientje weg. 'Blijf van mij!', roept hij.
4. Fientje heeft iets geleerd: alleen aan Freek komen als hij dat zelf wil.

1. wat is Soloseks

2. Wat is een goede reden op seks te hebben? Vul aan:

- ⊙ Voor de liefde.
- ⊙ Voor het plezier.
- ⊙ Omdat het spannend is.
- ⊙
- ⊙
- ⊙

3. 'k Zag 2 beren...

Welke standjes horen bij welke benamingen? Zie volgende pagina (5.17).

Oraal-genitaal contact: kan zijn likken, beffen of pijpen

Missionarishouding: man boven en vrouw onder

Anals seks: penis in anus of kontneuken

Amazonehouding: vrouw zit boven op man

69 of oraal-genitaal-oraal contact

4. Als je later met iemand vrijt, moet je alleen doen wat jij graag wil. Wat denk je hiervan?

5. Stel een menu op voor

Frituur Lust & Liefde (een snelle hap)

of voor Restaurant *** De Kus (het uitgebreidere werk)

1. Zijn er ook dieren die homoseksueel of lesbisch zijn?

2. Hoeveel sekspartners hebben mensen gemiddeld in hun leven?

- 1 sekspartner
- 2 tot 4 sekspartners
- 5 tot 10 sekspartners
- meer

3. Wat betekent Heterohomolesbobi

- Hetero:
- Homo en lesbo:
- Bi:

4. Jong en oud... iedereen doet het.

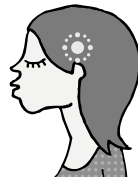
Er is maar 1 regel: je moet het allebei zien zitten: wat denk je daarvan?

5. Vorm een paar mooie koppeltjes met deze duo's en verzin er een verhaaltje bij.

Zie volgende pagina (5.19)

© WERKBLAD SEKSPARTNERS, MET WIE HEB JE SEKS?

1. Wat is een orgasme voor een man en voor een vrouw?

2. Hoe kom je klaar? Wat is waar?

- ⊗ Als een man opgewonden is, krijgt hij een stijve penis. Door die 'stijve' te strelen of te likken of door te seksen kan een man klaarkomen.
- ⊗ Als een vrouw opgewonden is, krijgt zij stijve tepels, worden haar vagina en vulva vochtig, haar clitoris groter en haar schaamlippen voller. Vooral door de kittelaar te strelen of te likken kan een vrouw klaarkomen.
- ⊗ Vrouwen komen vaak klaar door te seksen.
- ⊗ Dat man en vrouw samen moeten klaarkomen.

3. Een ander woord voor orgasme? Ken je ook andere orgasme woorden?

4. Wat is een goede minnaar volgens jou?

5. Geef een advies

Een meisje van 14 heeft een vraag, wat is jullie advies:

"Hoe moet je reageren als een jongen vraagt om intiem te zijn? Kan dat kwaad?"

1. Wat is een SOA?

2. Zijn dit geslachtsziekten?

Chlamydia

Gonoroë

Schurft

Roos

Herpes

3. Wat betekent "voor het zingen de kerk uitgaan?"

4. Wat denken jullie van seks in het openbaar?

5. Demontreer hoe je een condoom moet aanbrengen.

Gebruik een demo-penis.

Adam en Eva

Adam en Eva liggen op een stralende dag in het paradijs. Eva vraagt: "Adam, hou je echt van mij?"
Zegt Adam: "Natuurlijk, van wie anders?"

Kater

Piet vraagt aan Jan: "Waarom loopt die stomme kat hier voortdurend rond?"
Jan antwoordt: "Hij is gisteren gecasteerd, en hij is nu bezig al z'n afspraakjes af te zeggen!"

Strand

Een jongen en meisje wandelen naakt op het strand. Hij kijkt haar verliefd in de ogen:
"Ik zie je graag", zegt hij. Zij kijkt naar beneden en zegt: "Ik zie het!"

Stier

Jantje komt te laat op school en zegt: "Ik moest de stier wegbrengen om een koe te dekken."
De meester vraagt boos: "Kan je vader dat niet doen?"
Jantje: "Ja, maar de stier kan het beter."

Zoiets

Een vrouw heeft een hondje dat Zoiets heet. Ze houdt heel veel van het hondje. Als het beestje op een dag wegloopt, zit de vrouw net in bad. Ze rent helemaal naakt de straat op en vraagt wanhopig aan de postbode: "Heeft u Zoiets gezien?"
Antwoordt de postbode: "Om eerlijk te zijn, heb ik zoiets nog nooit gezien!"

Slingerie

Hoe klinkt de bel van de lingerie-winkel? - Stringeling, stringeling.

Geel en kort

Het is geel en heeft een kort rokje? - Een kanarie-grietje.

Blinde buurman

Er staat een vrouw onder de douche en iemand klopt op de deur. 'Hallo, mag ik binnen komen?'.
De vrouw herkent de stem van de buurman en die is blind. "Ach, hij ziet me toch niet in mijn nakie",
denk ze en zegt: "Kom maar binnen, buurman!".
"Hoi," zegt de buurman vrolijk, "Ik heb goed nieuws, ik kan weer zien!"

Merijn en Robin

Merijn vertelt dat zijn vader een heel "erge" film heeft, en dat ze die samen kunnen bekijken. Als Robin weigert, zegt Merijn dat er echt heel vreemde dingen te zien zijn, dat Robin nu niet flauw moet doen. Robin stemt toe, en ze bekijken de film. Het is inderdaad raar. Het zijn volwassenen die seks hebben op allerlei manieren: van achter, van voren, met drie, met meer, ... Er zit niet echt een verhaal in, maar er is veel bloot. Er zijn veel vrouwen en één man. En hij neemt ze allemaal na elkaar en soms samen. En er wordt heel veel gekreund en gegild.

Robin ziet dat Merijn een rooie kop heeft, en zelf voelt hij zich ook wat raar. Het is eigenlijk heel vies en tegelijk voelt hij zich zeer opgelaten. Was dit nu seks?

Vragenlijstje

Wat denk je, is porno gelijk aan seks?

- Ⓒ Seks is veel meer dan alleen neuken
- Ⓒ Porno is pure seks

Kan je door naar porno te kijken veel leren over seks?

- Ⓒ Je leert standjes en mogelijkheden
- Ⓒ Je ziet een vals beeld van wat mensen echt leuk vinden

Waarom spelen mensen in pornofilms?

- Ⓒ Omdat ze dat leuk vinden
- Ⓒ Omdat ze ervoor betaald worden

Waarom is porno verboden voor kinderen, denk je?

- Ⓒ Omdat het kinderen een verkeerd beeld geeft over seks
- Ⓒ Omdat kinderen niet genoeg geld hebben

Waarom houden veel vrouwen niet van porno, denk je?

- Ⓒ Omdat ze niet van seks houden
- Ⓒ Omdat in pornofilms vaak een onvriendelijk beeld van vrouwen wordt gegeven

Instructie Leg uit

Doelstelling

- Sekswoord en kennen

Materiaal

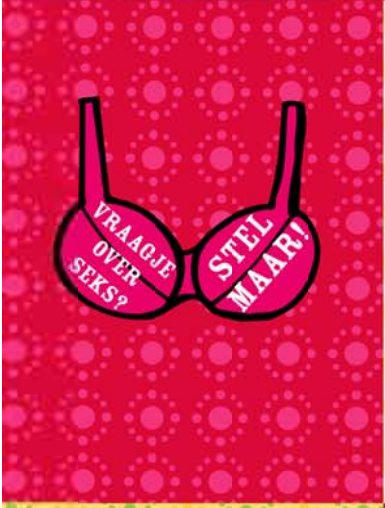
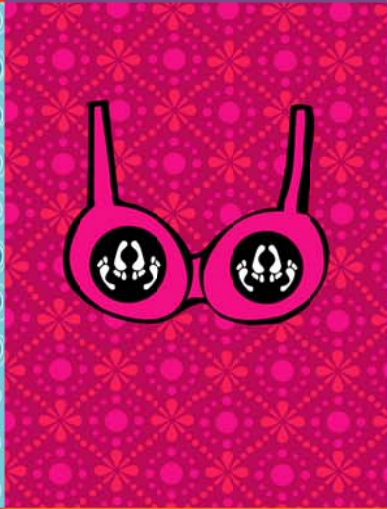
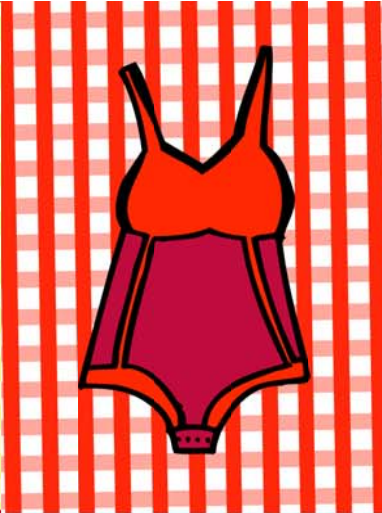
- Spelkaartjes met sekswoorden

Werkwijze

- Vorm twee ploegen.
- Om beurt trekt een ploeg een kaartje met aan de achterkant een drietal woorden op met telkens drie antwoordmogelijkheden. De correcte betekenis staat in *italic* op het kaartje. Hij leest één woord en de drie antwoordmogelijkheden voor en de andere ploeg mag aangeven wat volgens de groep het juiste antwoord is. Als het correct is krijgen ze een punt (het kaartje blijft bij dezelfde groep).
- Als alle kaartjes op zijn, kan je aan een tweede ronde beginnen. En een derde.
- De ploeg met het meeste punten, wint.

Evaluatie

Besprek de bruikbaarheid van deze methodiek in de klas.

Leg uit

Passie

Hartstochtelijke liefde/ lekker eten/woede

De lange poes

Vrouwelijk geslachtsdeel/mannelijk geslachtsdeel/maandstonden

Kalverliefde

Zotte streken/hopeloze verliefdheid/eerste verliefdheid

Iemand het hof maken

Helpen met de tuin/ iemand uitmaken/iemand opvrijen

Kraambed

Bed waarin een vrouw bevalt/ hemelbed/babybedje

Macho

Mooie jongen/hanig gedrag/dikke man

Keizersnede

Oorlogswonde/een bevalling door een snee in de buik/ geboorte van een beroemd kind

Orale seks

Beffen en pijpen/ sekswoorden/vuile praat

Minnaar

Maagd/ geliefde/ jaloerse man

Ovarium

Zwembad/baarmoeder/leierstok

Manziek

Nymfomane/lesbische/ jaloerse vrouw

Peep show

een seksshow via een kijkvenster/ naakt dansen/een penis

Puberteit

Periode tss kindertijd en volwassenheid/onvolwassen gedrag/probleemtijd

Onzedig

Vuil/oneerbaar/losbandig

Kastraat

Kwade vrouw/Jongen met hoge stem/ ontmande man

Lesbienne

Manvrouw/homoseksuele vrouw/kinderloze vrouw

Een punt zetten

Geslachtsgemeenschap hebben/het uitmaken/ niet toegeven

Ongesteld zijn

Niet houden van/ maandstonden hebben/boos zijn

Een scheve schaats rijden

Ontrouw zijn/naast het bed vrijen/zat zijn

Klonen

Zot doen/niet geslachtelijk voortplanten/het schaaap uithangen

Lat-relatie

Losse relatie/ gescheiden zijn/ partners wonen elk in eigen huis

Kalendermethode

Afspraakje/periodieke onthouding/ maandstonden

Het ei is vuil bij haar

Ze moet bevallen/ze is beledigd/de baby is lelijk

Ondertrouw

Tweede keer huwen/huwen voor het geld/aangifte van het toekomstige huwelijk

Orgasme

Seksueel hoogtepunt /zaadlozing/bevrediging

Nichterig

Kleinzerig/overdreven homoseksueel/braaf

Zwart zaad

Sperma van een zwarte/ armoede/ onvruchtbaar

Het gaatje is naar de spijker

Het past bijeen/de vrouw past zich aan/de man temt zijn vrouw

Libido

Zelfzekerheid/geslachtsdrift /geen zin in seks

Pielepoot

Mager mens/ homoseksueel/ eenzaam

Piemelen

Zelfbevredigen/pissen/vrijen

Een tent in de broek hebben

Een erectie hebben/ goesting hebben/geen zin hebben

Oestrogeen

Mannelijk hormoon/vrouwelijk hormoon/eicel

Besnijdennis

Sterilisatie/voorhuid wegnemen/clitoris wegnemen

Loops

Tochtig/op vrijersvoeten/op de loop

Uitgerkend zijn

Op iemand een oogje hebben/onbetrouwbaar zijn/moeten bevallen

Maak zoveel mogelijk sekswoorden.

2X ZOENWAARDE			2X BLOOTWAARDE				2X ZOENWAARDE				2X BLOOTWAARDE			2X ZOENWAARDE
	3X VRIJWAARDE			5X HARTWAARDE			5X HARTWAARDE				3X VRIJWAARDE			
		3X VRIJWAARDE				2X BLOOTWAARDE	2X BLOOTWAARDE	V		3X VRIJWAARDE				
			M				2X BLOOTWAARDE		A	3X VRIJWAARDE		2X BLOOTWAARDE		
			A	3X VRIJWAARDE					G					
	5X HARTWAARDE		S		5X HARTWAARDE			5X HARTWAARDE	I			5X HARTWAARDE		
		2X BLOOTWAARDE	T	O	N	G	Z	O	E	N	E	N		
2X ZOENWAARDE			U				★			A				2X ZOENWAARDE
		2X BLOOTWAARDE	R			2X BLOOTWAARDE		2X BLOOTWAARDE				2X BLOOTWAARDE		
			B		5X HARTWAARDE			5X HARTWAARDE				5X HARTWAARDE		
			A	3X VRIJWAARDE						3X VRIJWAARDE				
2X BLOOTWAARDE			T				2X BLOOTWAARDE				3X VRIJWAARDE			2X BLOOTWAARDE
		3X VRIJWAARDE	I			2X BLOOTWAARDE		2X BLOOTWAARDE				3X VRIJWAARDE		
	3X VRIJWAARDE		E		5X HARTWAARDE			5X HARTWAARDE				3X VRIJWAARDE		
2X ZOENWAARDE							2X ZOENWAARDE				2X BLOOTWAARDE			2X ZOENWAARDE

E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	T	T	T	T	T	S	S
E	E	E	E	E	E	E	E	B	B	G	G	G	K	K	K	L
N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	M	M	M	U	U	U	C
A	A	A	A	A	A	Z	Z	X	Y	J	J	P	P	V	V	W
O	O	O	O	O	O	I	I	I	I	S	S	F	C	H	H	
D	D	D	D	D	R	R	R	R	R	L	L	Q	W	IJ	IJ	

KINDEREN

Relaties

1 » Relaties in verschillende maten

Dit thema wordt in de tentoonstelling uitgewerkt op een gangpaneel met plexibollen en kijkgaatjes. Daarin worden de verschillende relatievormen behandeld.

1.1. Mijn relatiecirkel

Doelstelling

Verskillende soorten relaties in de relatiecirkel kunnen zetten.
Eigen relaties kunnen situeren in de juiste cirkel.

Materiaal

Werkblad relatiecirkel
Werkblad Ik ben uniek

Werkwijze

Leg aan kinderen uit dat je met veel verschillende mensen een relatie hebt: mama, papa, nieuwe vriend of vriendin van mama of papa, broer, zus, halfbroer, halfzus, co-zus, co-broer, oma, opa, meester, juf, vrienden, vriendinnen, klasgenootjes, neven en nichten, de bakker, de dokter, de buurman, de broer van je beste vriend...

Soms is een relatie intiem, soms is een relatie oppervlakkig.

Heb je een knuffelbeer, poes, hond of konijn of vriend die je heel graag ziet en die je al je geheimen vertelt, dan heb je er een intieme relatie mee.

Geef elk kind een werkblad en leg de cirkels uit:

- » In de binnenste cirkel: deze cirkel is van jou en anderen mogen daar niet in komen als jij niet wil. Je lichaam, wat je denkt en voelt zit in deze cirkel.
- » 2 de cirkel: je familie, je ouders, broers en zussen, grootouders,... de mensen zijn je ankerfiguren. Ze geven je cadootjes voor je verjaardag, je woont bij hen of ze komen vaak op bezoek.
- » 3 de cirkel: je liefjes: deze mensen vind je heel lief en leuk, je hebt er een goede band mee. Je toont soms dat je ze graag ziet (en omgekeerd) door kusjes, door ze in je armen te nemen.
- » 4 de cirkel: mensen die je beste vrienden of vriendinnen zijn: je gaat bij hen op bezoek en je speelt samen.
- » 5 de cirkel: mensen die je kent maar die je vrienden niet echt zijn: kinderen in de school, burens, ...
- » 6 de cirkel: die mensen worden betaald om voor jou iets te doen: je leerkracht, je dokter, de kapster, de oppas,...
- » 7 de cirkel: mensen die je niet echt kent, enkel van zien: de mensen die dezelfde bus nemen, of die ook regelmatig gaan zwemmen,...
- » 8 ste cirkel: onbekenden: mensen die je niet kent of voor het eerste ziet.

Bespreek de cirkels en laat enkele voorbeelden aan bod komen. Pas wel op dat de relatiecirkels voor elk kind anders ingevuld kunnen worden. Soms is iemands beste vriend voor de een, het niet voor de ander.

Gebruik het werkblad en laat de kinderen de cirkels met eigen voorbeelden verder invullen of tekenen. Je kan ook met fotootjes werken.

Nabespreking

Hang de verschillende werkbladen op en stel vragen:

- » welke zijn de belangrijkste cirkels? Waarom?
- » vertel eens iets over iemand die in je tweede cirkel zit?
- » vertel iets over iemand in je derde cirkel
- » is het erger als we iemand verliezen uit de eerste cirkels? Of ruzie hebben?
- » kunnen mensen uit deze eerste cirkels ons pijn doen? Hoe kan dat?
- » zijn er kinderen die niemand hebben in de eerste cirkels? Hoe kan dat?
- » vertel iets over iemand in je vierde en vijfde cirkel
- » welke mensen zitten allemaal in je zesde cirkel?
- » zijn er mensen die van cirkel veranderd zijn? Bvb die goede vrienden waren en die je niet meer ziet? Of iemand uit je buurt die een goede vriend wordt?
- » zijn er mensen waarvan je zou willen dat ze dichterbij jou zouden komen?

Let er ook op dat kinderen geen mensen die ze niet echt kennen (bvb chat-vrienden) in de derde of vierde cirkel zetten.

Verwerking

Het is heel belangrijk dat we bij de mensen die dicht bij ons staan, terecht kunnen, en dat we die kunnen vertrouwen. Alle kinderen hebben dit nodig. Maar soms heeft een kind niet veel mensen in zijn belangrijkste relatiecirkels, of kan hij ze niet steeds vertrouwen.

De belangrijkste persoon in onze relatiecirkel ben je zelf. Jij bent uniek, zoals jij is er maar één.

Laat de kinderen een collage of tekening maken op het werkblad 'Ik ben uniek' met de dingen die hen uniek maken.

Aandachtspunten

De relatiecirkels kunnen het hele jaar door gebruikt worden als methode om het over kinderen en hun belangrijke relaties te hebben. Wordt er een zusje of broertje geboren, dan komt die mee op de tekening. Maar ook een nieuwe vriend of vriendin, een overlijden, of een ruzie kunnen een aanleiding zijn om de cirkels terug aan te vullen.

1.2. Bij wie hoort wat

Doelstelling

Weten welke gedragingen bij welke relatiecirkel horen.

Voorzichtigheid aan de dag leggen bij mensen die we niet zo goed kennen.

Materiaal

Werkblad relatiecirkel met Post-It briefjes per gedraging

Werkwijze

Je vertelt: Als we mensen begroeten, gaan we dit anders doen bij vrienden of bij vage bekenden.

Hoe begroeten we bijvoorbeeld vrienden?

Hoe begroeten we de directeur?

Zo is dit ook met andere gedragingen. Schrijf de gedragingen op een Post-It briefje. We kleven de briefjes bij de juiste cirkel.

Bespreek welke gedragingen bij welk soort relatie horen door de volgende vragen te stellen:

- » Aan wie vertel je al je geheimen? Doe je dit aan de buurvrouw? Aan iemand op de chat? Aan je beste vriend? Aan je mama? Kleef het briefje bij de juiste cirkels.
- » Bij wie ga je op de schoot zitten?
- » Van wie aanvaard je geld als cadootje?
- » Wie geef je een dikke zoen op de wang?
- » Wie mag jou troosten als je verdriet hebt?
- » Wie mag je in je blootje zien?
- » Wie mag jou vragen je uit te kleden?
- » Wie mag je pijn doen? (strikvraag... niemand)
- » Van wie hou je een foto bij?
- » Wie geef je een cadootje voor zijn of haar verjaardag?
- » Met wie maak je een afspraakje om elkaar te zien?
- » Met wie ga je mee in de auto?

Verwerking

Een aantal situaties wijzen op het gevaar dat kinderen teveel vertrouwen kunnen stellen in sommige mensen bvb iemand die ze via de chat hebben leren kennen, of de leerkracht. (zie verder thema weerbaarheid)

Je kan de lijst aanvullen met eigen voorbeelden of voorbeelden van de kinderen.

1.3. Liever dan lief

Doelstelling

Inzien wat we bedoelen met “een relatie hebben”.

Beseffen dat er geen twee identieke relaties zijn.

Soorten relaties kennen en kunnen benoemen.

Materiaal

Werkblad: Liever dan lief

Werkwijze

Leg uit: Als we zeggen ‘die twee hebben een relatie’, bedoelen we dat het aan is. En ook dat zij verliefd zijn en seks hebben. Twee mensen (man + vrouw of man + man of vrouw + vrouw) beginnen een relatie als zij elkaar graag zien. Bijvoorbeeld je papa en mama of Brat Pitt en Angelina Jolie hebben een relatie, maar ook koning Albert en Paola hebben een relatie, en Wendy Van Wanten en ... ook.

Verwijs naar de relatiecirkels, derde cirkel

Welke soorten relaties hebben mensen? Leg de oefening uit en zet de kinderen in paren aan het werk.

Op welkblad: naam verbinden met uitleg en beeld

1. Knipperlichtrelatie: de relatie springt vaak af en terug aan.
2. Lange afstandsrelatie: het koppel ziet elkaar niet vaak omdat ze ver van elkaar af wonen; ze telefoneren of mailen veel.
3. Lat-relatie: dit is de afkorting van Living Apart Together of samen apart wonen. Elk heeft zijn eigen huis.
4. Verstandshuwelijk: dit is geen relatie uit liefde, maar omdat het een voordeel oplevert; veel prinses of prinsessen sloten vroeger een verstandshuwelijk.
5. Minnaars: hebben een relatie met elkaar zonder getrouwd te zijn of naast een huwelijk
6. Romantisch huwelijk: zijn met elkaar getrouwd uit liefde.
7. Polygamie: een man die meerdere vrouwen heeft. In heel wat Afrikaanse landen is dit heel gewoon en is dit een teken van rijkdom; je moet veel geld hebben om al die vrouwen en kinderen eten te geven...
8. Homoseksuele relatie: twee mensen van hetzelfde geslacht die van elkaar houden: twee mannen of twee vrouwen. Die laatste noemen ze ook een lesbische relatie.
9. Polyandrie: hier heeft een vrouw meerdere mannen. Dit komt niet zoveel voor.
10. Een gemengde relatie: een relatie tussen mensen van verschillend ras. Dit komt meer en meer voor.
11. Een Lolita-relatie: hier is de man oud en het meisje jong; genoemd naar een boek.
12. Een Ms Robinson-relatie: hier heeft een oudere vrouw een relatie met een jongen; genoemd naar de film "The Graduate", waarin een oudere Mrs Robinson een jongen verleidt.

Verwerking

Bespreking: Kennen jullie nog andere soorten relaties? Vertel.

Wat lijken je de leuke soort relaties? Waarom?

Welke vragen zou je willen stellen aan mensen die deze relatie hebben?

Welke relaties lijken je niet zo gemakkelijk? Waarom?

Opdrachten

Tekening: teken jezelf in de toekomst met je favoriete relatievorm

Interview: bereid de vragen voor die je zou willen stellen. Zoek in je omgeving mensen die je kan interviewen. Maak een verslag van het gesprek, en maak een foto van het koppel.

2 » Vriendschap

2.1. Vrienden en vriendinnen

Doelstelling

Beseffen wanneer je iemand een vriend of vriendin noemt.

Weten wat we verwachten van een vriend

Materiaal

Werkblad “ik wil een vriend of vriendin die”...

Werkwijze

Verwijs naar de relatiecirkel, cirkel 4.

Je leest de onderstaande situaties voor en je vraagt bij elke situatie of de kinderen elkaars vrienden zijn, en waarom of waarom niet. Schrijf op bord wat de belangrijkste kenmerken van vriendschap zijn volgens de kinderen, maar stel deze ook in vraag. Zeg dat we van vriendschap soms verschillende dingen verwachten.

Situaties	Vragen
Lies en Laura spelen in de tuin en maken een kamp. Bob is de buurjongen waarmee ze ook bevriend zijn. Hij wil graag meedoen met hun spel. Maar de twee meisjes willen dat nu liever niet. Bob loopt boos weg.	» Zijn de meisjes en Bob vrienden van elkaar? » Laat je je vrienden altijd meespelen of kan je dit weigeren? » Waarom willen Laura en Lies liever samen verder spelen? » Waarom is Bob boos? » Wat zou jij doen als je Bob was?
Ruth en Julie zitten op Ruths kamer. Ruth houdt een dagboek bij en wil liever niet dat Julie dat leest. Julie pakt het dagboek weg en leest luidop voor wat Ruth heeft geschreven.	» Zijn Ruth en Julie vrienden? » Moet je elkaar alles vertellen als vrienden? » Mag je lezen wat een vriend heeft geschreven ook als die dat niet wil? » Wat zou je doen als je Julie was?
Stan en Raf spelen met een waterpistool. Raf wil niet natgespoten worden, maar Stan lacht hem uit en richt zijn waterpistool.	» Zijn Raf en Stan vrienden? » Mag je iemand natspuiten als die dat niet wil? » Wat zou je doen als je Stan was?
Mehmed speelt met de bal, maar een grotere jongen pakt hem af en loopt ermee weg. Mehmed roept Hakim om hem te helpen de bal terug te krijgen, maar Hakim heeft geen zin.	» Zijn Hakim en Mehmed vrienden? » Moet je vrienden helpen als ze dat vragen? » Zou jij Mehmed helpen als je Hakim was?
Lien en Lore willen een dansje doen op het podium van het turnfeest, maar Rachel ziet het niet zitten. En daardoor kan het optreden niet doorgaan. Lien en Lore laten Rachel links liggen.	» Lien, Lore en Rachel zijn vriendinnen. Moet je altijd doen wat je vriendinnen van je vragen? » Mogen Lien en Lore boos zijn op Rachel? » Wat zou jij doen als je Rachel was?

Geef kinderen het werkblad “Ik wil een vriend of vriendin die..” en vraag hen in te vullen wat ze zelf verwachten van een vriendschap.

Ik wil een vriend of vriendin die

- » mij in alles gelijk geeft
- » populair is bij andere kinderen
- » me alles vertelt
- » mij verdedigt als anderen tegen mij zijn
- » altijd met me speelt
- » vaak komt logeren
- » met mij alleen bevriend is
- » grappig is
- » veel dezelfde hobby's heeft
- » in een leuk huis en leuke buurt woont
- » mooie kleren aanheeft
- » mij veel cadeotjes geeft
- » blij is met mijn gezelschap
- » veel lekkere snoepen uitdeelt
- » nooit ruzie met me maakt
- » stoer is
- » me niet uitlacht
- » aan wie ik mijn verdriet kan tonen
- » die mij ook eens de baas laat zijn
- » ...

Bespreek kort wat kinderen hebben ingevuld en hoe belangrijk (of onbelangrijk) de verschillende criteria zijn, en hang de werkbladen op. Besluit met wat een vriend zeker niet doet.

Verwerking

Vriendschapsbandje:

Maak voor je vrienden en vriendinnen thuis of in de school een vriendschapsbandje.

Vriendschapsbandjes zijn internationaal een symbool van vriendschap. Deze traditie werkt als volgt: je maakt een vriendschapsbandje en knoopt die bij een vriend of vriendin om. Deze houdt het bandje net zo lang om tot hij er vanzelf afvalt. Maar vriendschapsbandjes knopen doe je ook omdat het leuk is.

Lied leren:

Zing samen “Je bent een vriend van mij” van Arno

(Randy Newman/Arno Hintjens/Vic Lewis)

Je bent een vriend van mij
Jij bent een vriend van mij
Ook als de weg er ruw bij ligt
en je warm zacht bed
is nergens in zicht
denk aan wat je makker zegt
Je bent een vriend van mij
Jij bent een vriend van mij

Je bent een vriend van mij
Jij bent een vriend van mij
Als je problemen hebt
dan heb ik er ook
en sta ik klaar
om te helpen in nood
We blijven samen
tot ter dood
Je bent een vriend van mij
Jij bent een vriend van mij

Je bent een vriend van mij
Jij bent een vriend van mij
Andere mensen zijn misschien
een beetje slimmer dan wij
een beetje groter, sterker ook
maar we blijven samen tot de dood

Je bent een vriend voor mij
Jij blijft een vriend voor mij
Je zal het zien
je blijft mijn vriend
Je bent een vriend van mij
Jij bent een vriend van mij
Jij bent een vriend van mij

2.2. Vrienden maken en houden

Doelstellingen

Beseffen hoe je vrienden kan maken en houden

Materiaal

Werkblad “Als je vrienden wilt maken”

Werkblad “vrienden maken is soms moeilijk”

Werkwijze

Vraag aan een paar kinderen te vertellen hoe ze vrienden hebben gemaakt in de klas of op vakantie of in de buurt of bij de muziekles.

Bevestig dat vrienden maken best niet altijd zo gemakkelijk is, maar dat we wel een paar dingen kunnen leren:

Neem het werkblad “Als je vrienden wilt maken”... en overloop de antwoordmogelijkheden. De juiste antwoorden staan vet

1	Dan kun je het beste jezelf zijn en je vooral niet aanstellen	Dan maak je dat je opvalt en dat anderen je opmerken	Dan wacht je stilletjes af tot iemand je aanspreekt
2	Dan zeg je anderen wat je graag zou willen	Dan hou je je mond en bemoei je je nergens mee	Dan ben je aardig tegen anderen en heb je iets voor hen over
3	Dan doe je wat je gevraagd wordt	Dan zeg je dat iedereen moet doen wat jij zegt	Dan speel je beter niet de baas
4	Dan speel je mee met hun spel, zo leer je ze kennen	Dan moeten zij met jou meespelen	Dan zet je je apart en wacht tot er iemand zich om jou bekomert.

Verwerking

Lees de getuigenissen en vragen voor van de kindertelefoon (werkblad “vrienden maken is soms moeilijk”), en overleg wat je aan dit kind zou willen zeggen. Je kan dit doen in een briefje.

Overgang van klas

Hey, ik ben zojuist van klas veranderd ik zit nu al ongeveer 2à3 weken in mijn nieuwe klas, maar ik vind het er echt niet leuk. Er zijn nog wel kinderen vanuit mijn vorige klas mee over gegaan met mij. Maar ze vinden dat ik 'stom' geworden ben of hebben me gewoon laten vallen. Ik voel me er echt niet goed in die klas... maar met de juf praten durf ik echt niet.. groetjes mé

Wil haar niet kwijt

Hee kjt! Ik heb een probleem dat al zo een twee weken duurt en ik begin het echt beu te worden. Toen ik rustig bij m'n beste vriendin was kwam een andere vriendin van ons ertussen en duwde ze me weg en liep ze weg met mijn beste vriendin! Ze blijft dit maar doen, en tegen mij doet ze heel nors! Mijn beste vriendin doet anders tegen mij, ze had ook ruzie met iemand en daarmee is het nu opgelost en sinds dan ben ik minder geworden ofzo?? Ik hou het niet meer uit! Ik wil haar niet kwijt maar ze doet soms zo raar en dan denk ik dat ze boos is en dat de andere iets slecht zegden! Ik wil er wel met haar over praten maar dat durf ik niet! Ik bel elke avond met haar en dan ben ik blij, maar op school niet! Ik moet me steeds inhouden zodat ik niet ga wenen maar dan gebeurt dat toch en zeg ik dat ik pijn heb! Ik weet niet wat doen! Kunnen jullie me wat advies geven?? Ik heb het nodig want ik kan het niet meer aan! Ik kan niet zonder mijn beste vriendin, bij het gedacht zelf begin ik al te huilen! Wat moet ik doen???

Praten

In school vinden er velen dat ik stil ben, maar ik weet nooit iets wat zeggen. Ik heb maar 1 vriend maar iedereen zegt er bosaap tegen. Als ik naast iemand in de rij stond probeerde ik iets te zeggen maar niks kwam uit mijn mond. Ik wil graag meer vrienden maken en meer praten maar hoe??

2.3. Pesten

Doelstelling

Beseffen dat andere kinderen pesten echt niet ok is.
Zich kunnen inleven in de gevoelens van een gepest kind.

Materiaal

Werkblad pesten

Werkwijze

Lees volgende situaties op het “werkblad pesten” voor of laat de kinderen in kleine groepjes werken rond een aantal situaties. Stel volgende vragen:

- » Hoe voelen kinderen zich die gepest worden?
- » Is er een bepaalde reden waarom ze gepest worden?
- » Is plagen hetzelfde als pesten?
- » Waarom kan het kind zich niet verweren?
- » Waar heb je schrik voor als je gepest wordt?
- » Waarom vertel je het niet aan je ouders of aan de leerkracht?
- » Heb je zelf al meegemaakt dat je gepest werd of dat je gezien hebt dat andere kinderen gepest werden?

Als je deze getuigenissen hoort, wat valt je dan op bij de kinderen die gepest worden? Hoe voelen die zich?

- » Bang, of boos, of verdrietig, of alleen.

Is er een bepaalde reden waarom ze gepest worden?

- » Elk kind kan gepest worden, maar vooral een kind dat alleen staat en jonger is, of zwakker, is een gemakkelijk doelwit.

Wat is het verschil tussen plagen en pesten?

- » Plagen is gelijkwaardig, alle kinderen plagen elkaar wel eens. Bij pesten kan een kind zich niet verweren.

Hoe komt het dat een kind dat gepest wordt zich niet kan verweren?

- » Omdat de pester vaak niet alleen handelt en een moment uitkiest dat het slachtoffer alleen is.
- » Omdat de pester sterker is, of ouder.
- » Omdat het kind nog niemand kent waarbij het terecht kan.

Waar heeft een kind dat gepest wordt schrik voor?

- » Dat de pester zijn dreigementen zal uitvoeren.
- » Dat als ze zich verweren het pesten zal verergeren.
- » Dat niemand hem gelooft.

Hoe komt het dat een kind dat gepest wordt vaak niets vertelt aan zijn ouders of leerkracht?

- » Omdat ze hun ouders niet ongerust willen maken.
- » Omdat ze schrik hebben dat de ouders er zich mee gaan moeien en het nog erger maken.
- » Omdat ze schrik hebben dat hun ouders ontgoocheld zijn in hen.
- » Omdat ze schrik hebben voor wraakacties van de pester.

- » Omdat ze niet willen klikken.
  - » Omdat ze denken dat er iets mis is met hen.
- Sluit af met ervaringen van kinderen die ook al gepest zijn geweest. Vraag naar de gevoelens, en naar wat ze gedaan hebben om het pesten te stoppen.

Verwerking

Schrijf een tekst op “werkblad mijn eigen verhaal” over een echt gebeurde peestsituatie. Als voorbeeld de tekst van Joke (8) over haar broer die gepest werd.

Het uitgelachen jongetje (door Joke Verpoest)

“Opstaan Max!”

“Moet dat?”

“Ja, het is school.”

Niet wéér uitgelachen worden! Maar mama was al weg. Max ging met een treurig gezicht naar school.

“Daar komt onze gehandicapte kleuter aan!”

“Ik ben geen kleuter! Ik zit in het tweede leerjaar!”

Trrriing!

Héhé, gered!

Ze gingen naar binnen. Alle kinderen lachen hem uit. De juf komt in de klas. Iedereen zwijgt plots.

“Weer gered... of toch niet?” zei hij stilletjes.

“We gaan rekenen” zei de juf. Dat is iets wat Max niet goed kon.

“Max”, zei de juf, “hoeveel is negen maal twee?”

“uim, uim, twaalf!” riep hij uit.

“Neen, Max, we vragen het aan Lien, die zal het wel weten! Lien, zeg maar!”

“Achtien” riep ze ook.

“Dat is juist”

Triiing, weer de bel!

“Naar buiten kindjes”, zei de juf.

Maar op dat moment kwamen er twee stoere jongens aan. Ze hadden vijf wormen bij. De ene worm na de andere steken ze in de kleren, ook bij Max. De school is uit. Max gaat naar huis. Hij vertelt alles aan zijn mama.

Mama zegt: “Je moet dat zeggen aan de juf!”

“Dat durf ik niet!”

“Dan zal je met dat probleem blijven zitten! Goede nacht”

“Dat zal niet gebeuren,” zei hij fluisterend.

“Opstaan, Max, tijd voor school!”

Max springt als een konijn uit bed. Niet dat hij zoveel zin heeft, maar hij wil die jongens eens een lesje leren. Alleen weet hij niet hoe.

“Mama”, roept Max.

“Ja, wat is er?”

“Hoe kan ik de jongens een lesje leren?”

“Je moet geloven in jezelf fier zijn op jezelf, maar je mag niet schoppen of zo. Kom, we moeten opschieten, of anders komen we te laat op school.”

In de middagspeeltijd gingen de jongens thuis eten. Ze kwamen dan natuurlijk voor de bel ging naar school met tien spinnen. Twee spinnen kropen al in een trui. Weet je al bij wie? Bij Max natuurlijk! Maar Max vond

spinnen lief. Max ging al de kinderen waarschuwen. De kinderen, die nu ondertussen al vrienden waren met Max, waren een plan aan het verzinnen.

“We kunnen het aan de juf zeggen.”

“Ja, maar wie durft dat?” zei Joel tegen Lientje.

Iedereen zweeg plots.

“Iets anders dus” zei Max.

Ze zeiden verschillende dingen, maar geen goede dingen.

Trrriing...

“Ja, daar gaat de bel,” zei Nina, “en we hebben nog niets!”

“Volgende speeltijd verzamelen we aan de bank.”

“Okee” zei iedereen door elkaar.

De volgende speeltijd zat heel het tweede leerjaar na te denken.

“Ik weet het!” zei Max, “We doen een brief in de ideeënbus!”

“Ja, okee, goed plan, maar we hebben geen papier!”

“Volgende speeltijd!”

“Dat zal moeilijk gaan, we zijn de laatste speeltijd.” zei Max.

“Och, morgen dan.”

Max ging al huppelend naar huis. Eigenlijk kan hij niet huppelen, maar probeert het.

“Mama, mama, ik heb papier nodig om een brief te schrijven voor de ideeënbus.

“Durf je dat?”

“Natuurlijk, je moet geloven in jezelf. Dat heb je toch zelf verteld hé mama?”

De volgende dag op school brengt Max heel het tweede bij elkaar. Hij vertelt het van de brief en leest hem traag maar goed voor. Max steekt de brief met veel moed in de ideeënbus. In de klas praten ze er over. Iedereen zegt ook dat het Max zijn idee was. In de volgende speeltijd geeft juf de stoute jongens een flinke straf. Zo is alles toch goed afgelopen, zelfs met een gehandicapte jongen. Max was de held van het tweede leerjaar.

Einde

2.4. Pesten stoppen

Doelstelling

Weten wat je kan doen als je ziet dat kinderen gepest worden of als je zelf gepest wordt.

Materiaal

Werkblad pestcontract

Werkblad mijn eigen pestverhaal

Werkwijze

Vertel:

Gepest worden is niet leuk en ook de andere kinderen in de groep lijden eronder als er gepest wordt.

Dus we kunnen maar beter ervoor zorgen dat er geen gepest is.

Hoe kunnen we dit doen? Wat is het beste? Sluit aan bij de situaties die kinderen reeds hebben verteld en waarvoor ze een goede oplossing hebben gevonden.

Vb Max heeft een briefje in de ideeënbus gestoken.

Als je gepest wordt dan kan je

- » Woest worden? (maar dat vinden ze juist leuk)
- » Niets zeggen en weglopen? (dan kom je niet op voor jezelf en ze gaan meestal niet vanzelf stoppen)
- » Huilen? (maar ook dat vinden ze juist leuk)
- » Zeggen dat je het stom vindt! (dit moet je heel cool doen; leerkracht doet het voor en laat de kinderen je nadoen: "STOM HOOR!")

Als je ziet dat een kind gepest wordt, wat kan je dan doen?

- » Zeggen dat ze ermee moeten stoppen
- » Andere kinderen vragen te helpen, samen sta je sterker
- » Het gepeste kind met jou laten meespelen, zodat het niet meer alleen staat
- » Het met een volwassene bespreken

Link telkens de suggesties aan de situaties die de kinderen hebben verteld of geschreven. Vraag concreet hoe ze dit zouden kunnen doen en doe het desnoods zelf voor.

Verwerking

Elk kind neemt zijn werkblad "mijn eigen pestverhaal" en schrijft op wat ze zelf kunnen doen. Overloop de antwoorden en help waar nodig. Laat kinderen concreet tonen hoe ze het zouden aanpakken, zeggen of schrijven.

2.5. Een pestkop

Doelstelling

Begrijpen waarom kinderen pesten.
Alternatieven voor je gedrag zien.

Werkwijze

Vertel dat alle kinderen wel al eens een ander kind hebben gepest. Geef voorbeelden van iets wat je zelf als kind hebt gedaan of die je zelf hebt gezien op de speelplaats of in de klas: kinderen de bal afpakken, kleine kinderen in de modder duwen, zeggen dat er iemand vies is, iemand uitsluiten of uitlachen,...

Vraag kinderen een voorbeeld op een briefje te schrijven van iets wat ze al zelf gedaan hebben. Verzekeren anonimiteit (PIKASOL) en verzamel de briefjes in een doos. Daag ze uit en verzeker hen ervan dat je weet dat ze allemaal geen doetjes zijn. Doe om hen te stimuleren om open te zijn zelf ook een brief in de doos.

Ga in een kring zitten en neem één voor één de briefjes uit de doos en stel vragen:

- » Waarom doe je dit? Welk gevoel geeft je dit? Welk gevoel heeft het kind dat gepest wordt wellicht?
- » Als we boos zijn, wat kunnen we dan beter doen?
- » Als we ons vervelen, wat kunnen we dan beter doen?
- » Als we ons sterk willen voelen, wat kunnen we dan beter doen?
- » Als we plezier willen hebben, wat kunnen we dan beter doen?
- » Als we iemand willen straffen, wat doen we dan beter?

Ter informatie

De pester, waarom en hoe pest hij of zij andere kinderen?

- » Omdat je boos bent en je wil wreken
- » Soms is het gewoon uit verveling

- » Omdat je er plezier aan hebt
- » Omdat we meestal met meer zijn of sterker zijn
- » Omdat niemand het ziet (laf hoor)

Als je zelf andere kinderen gepest hebt, dan kan je:

- » Stilstaan bij hoe jij je zou voelen als je zo gepest zou worden
- » Iets doen om je excuses aan te bieden
- » Zoeken hoe je op een aardige manier kan omgaan met de andere kinderen
- » Zoeken naar een positieve manier om op te vallen in de groep
- » Praten over wat je zo boos maakt

Verwerking:

Sluit af met de conclusie dat er heel wat andere leuke en betere dingen zijn die we kunnen doen in plaats van andere kinderen pesten. Vraag of ze akkoord zijn om nu het “werkblad pestcontract” individueel in te vullen en onderteken het met zijn allen.

2.6. Cyberbully

Doelstelling

Het pesten via internet voorkomen
Beseffen dat de impact vaak erger is dan bedoeld

Materiaal

Werkblad cyberbullying

Werkwijze

Leg uit dat we met cyberpesten bedoelen pesten via GSM of internet:

Kinderen kunnen onderstaande vragenlijst individueel invullen. Daarna lees je de scores voor, bekijk je de totalen en bespreek:

Totaal maximumscore 43

- » 0-5: proficiat, je bent nooit in gevaar geweest voor cyberpesten. Hou het zo!
- » 6-18: Niet al te slecht: je bent al af en toe gevaarlijk bezig geweest, maar de schade is wellicht beperkt. Dat wil zeggen dat je internetgebruik redelijk veilig is tot nu toe. Hou het zo!
- » 19-30: Oei oei, je internetscore is niet zo goed als het moet. En als je nu reeds niet de gevolgen ondervonden hebt, zal je dit in de toekomst wellicht doen. Internet is een gevaarlijke speeltuin, en je moet beter opletten. Als je je bedreigd voelt, spreek erover met een volwassene.
- » 31-43: je bent de pineut! Je vaart in gevaarlijke wateren. Je bent zeker een pestslachtoffer en een eersteklas doelwit voor meer pesterijen. Wees voorzichtig en stop het riskante internetgedrag. Praat met een volwassene als je je bedreigd voelt.

Leg uit:

Pesten via het internet is erger dan gewoon pesten, waarom?

- » Omdat je vaak niet weet van wie het komt
- » Omdat er veel mensen bij betrokken zijn
- » Omdat je het niet kan stoppen
- » Omdat de dreigementen vaak erger zijn
- » Omdat je je nergens meer veilig voelt

Hoe kan je allemaal gepest worden?

Iemand beledigende of bedreigende mails of sms'jes sturen, hem misleiden, roddels verspreiden, uitsluiten in chatgroepen, zijn paswoord kraken en gebruiken, foto's bewerken en doorsturen of op een website zetten,...

Wat zijn de gevolgen?

Je wordt er bang van

Je hebt schrik je ouders ongerust te maken

Je hebt schrik dat je niet meer op internet zal mogen

Wat zijn de regels waaraan je je als internetgebruiker moet aan houden? Laat de antwoorden van de kinderen zelf komen en voeg tips toe als ze er niet zelf aan denken.

- » Zorg dat je de dingen naar de juiste persoon stuurt, controleer of het is toegekomen en of die persoon het heeft gekregen.
  - » Denk na voor je iets stuurt: gebruik je eigen filter nl deze tussen je oren.
  - » Controleer je geschrijf en onderteken het.
  - » Val anderen niet aan of zeg geen dingen die de ander zouden kunnen beledigen.
  - » Stuur geen mails van anderen door zonder hun toestemming.
  - » Zorg dat je niet boos bent als je mails schrijft en verstuurt.
  - » Geef geen antwoord op spam (ook niet om je van de mailinglijst te schrappen).
  - » Stuur geen privé informatie door; anderen kunnen dit doorsturen zonder jouw toestemming.
  - » Verspreid geen roddels over anderen via mail (ook niet op een andere manier).
  - » Negeer pesters, reageer niet op wat ze schrijven dan druipen ze vanzelf af.
  - » Bestrijd vuur niet met vuur: als iemand je pest, doe dan niet hetzelfde terug, want dan wordt het alleen maar erger.
  - » Vermijd provocerende namen zoals tietepoes of lullemans, dit kan een pestkop alleen maar aanmoedigen.
  - » Ga iets anders doen dan internetten.
- (zie ook chatgesprek bij "weerbaarheid")

Lezen:

Klaas en de 3 pestkoppen. Jeugd & Vrede, Mechelen: Bakermat, 2004. ISBN 90 5461 929

Ann De Bode, Rien Broere, Altijd moeten ze mij hebben. Malmberg/Van In, ISBN 90 306 2332 2

Trix van Dugteren, Pesten. Wat vind jij? Een informatieboek met veel overlevingstips, Tielt/Arnhem:

Lannoo, 2006, ISBN 10 90 8568 122 7

3 » Verliefd

In de tentoonstelling is dit thema verwerkt in volgende interacties.

- » De vlinderwand: een muurpaneel met tekst, beeld en klapluikjes. Dit paneel behandelt weetjes en feiten over verliefd zijn (o.a. vergelijking met dierenwereld).
- » Een paneel met informatie over chemie en aantrekkingskracht.
- » Figuren in verleidelijke pose + verschillende gezichten van beroemdheden.

3.1. Het grote vlinderspel

Doelstelling

Weten wat verliefdheid is

De gewoontes en gebruiken rond verliefdheid kennen

Materiaal

Werkblad: het grote vlinderspel: spelbord met kaartjes

Werkwijze

Alle kaartjes worden met de vlinders naar boven op de tafel gelegd. Om beurt mag een leerling een kaartje trekken en luidop lezen wat erop staat. Soms is dit een opdracht, soms een vraag, soms een afbeelding of tekst. De leerkracht kan vooraf de kaartjes selecteren naargelang het niveau van de kinderen.

Gezamenlijk wordt dan een goede oplossing bedacht of een gesprek gevoerd.

Vlinderkaartje	Bijkomende vragen
Fladder fladder Als je verliefd bent, voelt het alsof er vlinders in je buik rondvliegen. Het kriebelt dat het een lieve lust is. Wie heeft dat al eens meegemaakt?	» Hoe voelt dat dan precies? » Is het leuk of niet?
Briefje met de tekst op: "Ik zie je graag. Wil je het aanmaken? – Kevin"	» Wat is dit? Is een briefje een goede manier om het aan te maken? Wat kan je nog doen? Hoe zou jij graag hebben dat ze het aanvragen? Hoe doen volwassenen het?
Je kan verliefd worden op iemand omdat hij of zij: » leuk beweegt » toffe kleren draagt » prachtig haar heeft » stralende ogen heeft » knappe benen heeft » een lieve stem heeft » leuk naar je lacht	» Wat zijn goede redenen om het aan te maken? » Zijn er slechte redenen? » Moet je iemand mooi vinden om verliefd te worden? » Hoe belangrijk zijn die dingen aan de buitenkant?

<p>Je kan verliefd worden op iemand omdat hij of zij:</p> <ul style="list-style-type: none"> » slim is » gevoel voor humor heeft » heel eerlijk en open is » lief is » stoer overkomt » veel zelfvertrouwen heeft » goed met je kan praten 	<ul style="list-style-type: none"> » Wat zijn goede redenen om het aan te maken? » Zijn er slechte redenen? » Hoe belangrijk is de binnenkant?
<p>Ik hou van u, ik hou van u, ik hou van u Ik hou van u, ik hou van u, ik hou van u Geef me een kus Geef me een kus Geef me een kus En vlug, voor de laatste bus! © Noordkaap</p>	<ul style="list-style-type: none"> » Ken je dit liedje? Kan iemand het zingen?
<p>Als je verliefd bent...</p> <ul style="list-style-type: none"> » ...zie je alles door een roze bril » ...vergeet je alles » ...krijg je knikkende knieën en hartkloppingen als je hem of haar dan toch ziet » ... ben je het noorden kwijt » ... kan je je niet concentreren » ...krijg je geen hap door je keel » ...lig je 's nachts wakker en denk je alleen aan de ander 	<ul style="list-style-type: none"> » Wat wil dat zeggen, als je alles door een roze bril ziet? » Waarom heb je hartkloppingen? » Wat betekent "het noorden kwijt?" » Denk je dat het gezond is om verliefd te zijn?
<p>Afbeelding Cupido</p>	<p>Wat is dit figuurtje? Wat doet het met de pijlen? En wat gebeurt er dan?</p>
<p>Afbeelding van madeliefje, met daarbij bij elk blaadje geschreven: Zij houdt van mij Zij houdt niet van mij Zij houdt van mij Zij houdt niet van mij</p>	<p>Waarom doen verliefde mensen dit spelletje?</p>
<p>Hengel Hier moet je al heel erg verliefd voor zijn: het mannetje van de hengelvis zuigt zichzelf vast aan het vrouwtje. Hij blijft zijn hele verdere leven aan haar hangen als een klein onnozel visje. Het enige wat hij doet is zaad leveren om de eitjes van het vrouwtje te bevruchten.</p>	<p>Je moet dus niet mooi zijn om verliefd op te zijn. Wat moet je nog allemaal niet zijn.</p> <ul style="list-style-type: none"> » Moet je groot zijn? » Moet je slim zijn? » Moet je sterk zijn? » Moet je een meisje zijn? » Moet je een jongen zijn? » Moet je rijk zijn? » Moet je lief zijn? <p>Neen, zelfs dat niet. Iemand kan op je verliefd worden omdat je grote voeten hebt of een scheve neus, of omdat je zo cool bent.</p>

Afbeelding dieren Worden dieren ook verliefd? Dansen, brullen, van kleur veranderen, kwaken, tsjilpen, schreeuwen, geschenkjes geven, mooie veren laten zien, zich groot maken, op en neer springen, zoemen, snorren... je kan het zo gek niet bedenken of dieren doen het om op te vallen voor een mogelijke partner. Het lijkt wel alsof ze verliefd zijn.	Heb je al eens twee verliefde dieren gezien? Wat doen ze dan?
Afbeelding hartje met pijl doorboord	Een hartje betekent wat? Waarom denk je dat ze daarmee verliefdheid bedoelen? Wat betekent de pijl?
SMSje	Wat wil dat zeggen? Wat is het denk je? Is een SMSje een goede manier om het aan te maken?
Afbeelding ring	Mensen die elkaar graag zien geven elkaar soms een ring. Waarom doen ze dat?
Afbeelding rode roos Van wat is de roos het symbool?	De roos is het symbool van de liefde, en wil zeggen dat we eeuwig samen zullen blijven.
De kus (schilderij Klimt) Wat zie je aan dit schilderij?	Wat wil deze kus zeggen? Hoe kussen mensen als ze verliefd zijn op elkaar?
Viooltje Waarvan zijn viooltjes het symbool?	Waren vroeger een symbool voor "ik denk altijd aan jou".
Krokus Een krokus bloeit wanneer?	Valentijn plukte krokussen om een blind meisje te verzorgen. St- Valentijn is de dag van de verliefden.
Valentijnskaart	Mensen die verliefd zijn sturen elkaar soms bloemenboodschappen op kaarten. Vergeetmij-nietjes en meiklokjes betekenen zuivere en standvastige liefde.

Verwerking

Maak een valentijnskaart met een bloemenboodschap

3.2. Flirts

Doelstelling

Flirtsignalen bij mensen herkennen

Materiaal

Werkblad flirts

Werkwijze

Soms worden de rozen en hartjes en briefjes nog gebruikt, maar meestal moeten mensen meer moeite doen om duidelijk te maken dat ze verliefd zijn op een ander. Dat noemen we flirten. Kijk eens naar de twee figuren op het werkblad. Wat kan je zien aan de houding? Welke signalen zie je? Wat zeggen ze?

Signalen man:

Staat in een stoere pose door met de armen zich een beetje breder te maken. De schouders zijn breed en laag, en de duimen haken zich in de broek, zodat de handen naar het kruis wijzen. Het lichaam is afgewend zodat de nek een beetje breder wordt en tenminste één voet wijst in de richting van de ander. Ook door de benen wat te spreiden maakt de man zich wat breder.

Signalen vrouw:

Vrouwen draaien het lichaam wat weg van de ander en draaien het hoofd in de richting van de ander en licht omhoog. De nek wordt op die manier getoond. Ook het tonen van de oksel en de polsen is een verleidingssignaal. Schouders optrekken en de ander over de schouder heen aankijken, een heup naar buiten draaien, een voet losjes laten bungelen, met het haar schudden, het eigen lichaam aanraken, de lippen bevochtigen,... allemaal vrouwelijke flirtsignalen.

Opdracht

Geef elk kind een werkblad: kies één van de gezichten en laat je meest favoriete beroemdheden elkaar verleiden. Schrijf een scenario eerst uit. Speel daarna de verleidingsscène met de poppen.

Verwerking

Laat een aantal kinderen een verleidingsscène spelen met de poppen. Bespreek na

- » Wie nam het initiatief, de man of de vrouw?
- » Moet dat zo, of kan het ook anders?
- » Kunnen twee mannen elkaar verleiden, of twee vrouwen?
- » Gaan ze voorzichtig te werk, of gaat het heel snel?
- » Wat denk je dat jonge mensen doen?
- » Raken ze elkaar al aan? Zoenen ze elkaar?
- » Zal jij het later ook zo doen de eerste keer?
- » Is verleiden en flirten moeilijk? Of leuk?

3.3. Chemie wordt leuk (eindelijk!)

Doelstelling

Weten wat er met je gebeurt als je verliefd bent.

Uitdrukkingen kennen die betrekking hebben op verliefdheid.

Materiaal

Je kan werken met het boekje "ik val op jou" (Dautremer Rebecca, Davidsfonds/Infodok, 2003). Anders verzin je zelf een verhaal aan de hand van de uitdrukkingen.

Werkwijze

Vertel:

Hij kijkt je aan. Zij streelt toevallig over je hand. En woeoeoeeps... jij begint te stralen als een overhitte kernreactor, je krijgt okselmeren en je voelt je plots helemaaaaaal zweven.

Wetenschappers hebben uitgezocht dat die ene blik, die ene aanraking en vooral de GEUR van iemand een chemische kettingreactie ontketent. In je lichaam komen dan natuurlijke drugs vrij die je een heel speciaal gevoel geven. Dat is nog eens wat anders dan Cupido die een pijltje afschiet.

Zit in een kring. Vertel dat er vanalles met je lichaam gebeurt als je verliefd bent. Mensen gebruiken daar allerlei rare uitdrukkingen voor. We willen proberen achterhalen wat ze betekenen:

Uitbeelden of tekenen

Vorm twee ploegen. Om beurten trekt elke ploeg een kaartje.

Vraag steeds een kind de uitdrukking uit te beelden of te tekenen. Indien de tegenpartij het raadt, mag deze het kaartje houden.

Ga in op de betekenis van de uitdrukking.

Op iemand vallen	Vlinders in de buik hebben	Met zijn hoofd in de wolken lopen	Glimlachen van oor tot oor
Je bent er ondersteboven van	Vleugels hebben	Slap op zijn benen staan	Het schaamrood stijgt naar je wangen
In vuur en vlam staan	Zijn hart verloren hebben	Zijn handen niet kunnen thuishouden	Aan elkaars lippen hangen

Op iemand vallen: wat gebeurt er? Waarom deze uitdrukking?

Je bent er ondersteboven van: waarom zegt men dat zo?

Vlinders in de buik hebben: wat doet dat denk je?

Vleugels hebben: wat doet het met je als je vleugels hebt?

Met zijn hoofd in de wolken lopen: wat zie je dan in de wolken?

Slap op zijn benen staan: hoe voelt het

In vuur en vlam staan: hoe zou dit voelen?

Zijn hart verloren hebben : wat zou men hiermee bedoelen?

Zijn handen niet kunnen thuishouden: waarom gebeurt dit?

Aan elkaars lippen hangen: wanneer doe je dat?

Het schaamrood stijgt naar je wangen: waarom is dat als je verliefd bent?

Glimlachen van oor tot oor: dat is wel heel breed glimlachen...

Verwerking

In de ploeg maakt men met de gewonnen uitdrukkingen een verhaal.

Klasgesprek:

Kennen ze die gewaarwordingen? Wie is al verliefd geweest?

Lezen:

Stafelt Pernilla, Het boek van de liefde, Uitgeverij Hoogland & Van Klaveren, 2002

Stoefs Karla en de Vos Rosemarie, Stekelzot van je, Davidsfonds/infodok, Leuven, 2005

3.4. Een ander sprookje

Doelstelling

Stereotiepe beelden uit klassieke sprookjes anders kunnen gebruiken

Materiaal

Filmfragmenten uit Sneeuwwitje, Assepoes,...

Werkwijze

Vertel dat in sprookjes als Sneeuwvitje of Assepoes de prins verliefd wordt op het eerste gezicht, en dan op zoek gaat naar zijn liefste. En zo worden ze gered en leefden ze nog lang en gelukkig. Maar het kan ook anders. Vertel dat we nu een verhaal gaan verzinnen waarin alles anders is dan in de echte sprookjes.

Vorm een kring en maak een kettingverhaal waarin de personages andere dingen doen dan wat ze in het echte sprookje hebben gedaan. Je start met

“De prins van Sneeuwvitje passeerde het huisje van de zeven dwergen. Sneeuwvitje zag hem en werd op slag verliefd. Ze besprak met de dwergen hoe ze die prins voor zichzelf kon winnen...

Je neemt een bol wol, hou er het uiteinde van vast, en gooi de bol naar één van de kinderen in de kring, die het verhaal verder vertelt. Het verhaal is pas af als alle kinderen aan de beurt zijn geweest.

Er heeft zich dan tegelijk met het verhaal een weefsel van draden gevormd.

Nabespreking

Je kan in de nabespreking wijzen op de karakters in het verhaal en hoe dit verschilt van de stereotiepe sprookjes.

Verwerking

Je kan de kinderen het verhaal laten opschrijven met eigen woorden, en laten illustreren.

Lezen

Linda De Haan, Stern Nijland, Koning & koning, Haarlem: Gottmer, 2000, ISBN 90 257 3273 9

4 » Samenlevingsvormen

4.1. Onder één dak

Doelstellingen

Alle verschillende samenlevingsvormen kennen

Eigen gezinssituatie herkennen en kunnen situeren.

Materiaal

Werkblad samenlevingsvormen

Werkwijze

Leg uit dat kinderen in heel verschillende situaties onder één dak leven, of soms ook twee huizen hebben. Welke woonvormen bestaan er allemaal?

Geef de kinderen een werkblad en laat ze de juiste tekst bij de juiste afbeelding plaatsen.

Verwerking

Welke situatie lijkt op jouw woonsituatie? Teken je huis (of huizen) met alle bewoners die er zijn. Bespreek de verschillende tekeningen en bespreek wat de kinderen er leuk of niet zo leuk aan vinden.

- » Wonen mama en papa samen of apart?
- » Heb je zussen of broers? Co-zussen of co-broers?
- » Wie woont nog allemaal in je huis?
- » In twee huizen leven, hoe regel je dat?
- » Is je huis gezellig? Heb je een eigen kamer?
- » Wie heeft huisdieren? Zijn die ook deel van de familie?

4.2 Mijn familieboom

Doelstelling

Je familie in kaart kunnen brengen

Materiaal

Werkblad familieboom

Werkwijze

Verwijs naar de relatiecirkel, cirkel 2

Leg uit dat alle kinderen een papa en een mama hebben, en meestal weten ze ook wie ze zijn. Je mama en papa hebben op hun beurt een ma en pa, en dit zijn dan je grootouders. En misschien heb je ook zussen of broers. En wie weet heeft je mama of papa ook een nieuwe relatie, en zijn er daar ook kinderen... En misschien ben je geadopteerd in een gezin of ben je daar als pleegkind?

De bedoeling is dat je alles in een familieboom zet.

Stimuleer dat kinderen hulp krijgen van ouders of familie.

Verwerking

Klasgesprek over de verschillen en gelijkenissen

- » Hoeveel kinderen zijn er in je gezin? En in het gezin van je ouders?
- » Ken je je grootouders? Hebben ze mooie namen?
- » Op wie lijk jij het meest? Op wie zou je het meest willen lijken?
- » Is het leuk zussen of broers te hebben?
- » Is je familie groot of klein? Wat is het verschil?
- » Heb je een leuke familie? Of zou je liever willen ruilen? Waarom?

Rekenen

Wat is het gemiddeld aantal kinderen in een gezin van de klas?

Wat is het gemiddelde in de gezinnen van onze ouders?

Vergelijk de gemiddelden. Zijn er nu meer of minder kinderen in de gezinnen?

4.3. Hoe doen we het thuis

Doelstelling

Sociale regels over emotionele en lichamelijke omgang kennen en kunnen vergelijken

Grenzen kunnen aangeven

Materiaal

Werkblad Hoe doen we het thuis

Kaartjes met gedragingen

Werkwijze

De kinderen tekenen op het blad hun gezin (of gezinnen). Vervolgens trekken ze pijlen:

- » van de kaartjes met gedragingen naar alle gezinsleden op wie dat van toepassing is, als je dit zelf doet met die persoon. Bijvoorbeeld ik stoei met mijn zus.
- » Van de gezinsleden naar de kaartjes als dit gezinslid dit met jou doet bijvoorbeeld je kleine broer komt op je schoot zitten.

Ga vervolgens in een kring zitten. Elk kind heeft zijn werkblad voor zich gelegd. Je begint met een rondje waar elk kind zijn gezin aan de anderen voorstelt.

Om beurten trekt elk kind een gedragskaartje uit de doos. Het kind beantwoordt de vraag voor zijn familie. Vraag hoe het kind er zich bij voelt, of hij of zij dat goed vindt. Je kan de vraag vervolgens naar een aantal andere kinderen doorspelen en vragen naar verschillen of gelijkenissen.

Vragen:

Ben je daar blij mee?

Vind je dat vervelend?

Vraag je dat zelf of moet je dat doen?

Hoe maak je duidelijk dat je dat niet wil doen? En wat gebeurt er dan?

Hoe maakt je papa duidelijk dat hij iets niet graag heeft? En je mama?

En je broers of zussen?

Denk je dat het ok is om het te doen?

Knuffelen	Stoeien	Zoenen
Op de schoot nemen	Strelen	Ruziemaken
Samen in bad	Slaan	Samen in bed
Vechten	Verhalen vertellen	Je haar kammen

Verwerking

Laat kinderen zelf de grootste verschillen aangeven en vertel dat elk kind ook anders is en andere dingen leuk vindt.

Aandachtspunten

Praten over je familie is niet neutraal, en kan dus gevoelig liggen. Let dus extra op hoe kinderen erbij zitten en nodig ze uit iets te vertellen.

Let ook op met uitspraken over goed of slecht, maar herhaal dat het eigen gevoel telt; wat voor de een niet kan is voor de ander ok. Maar benadruk dat elk kind het recht heeft dat met zijn grenzen wordt rekening gehouden. (zie verder ook weerbaarheid)

4.4 Scheiden doet lijden

Doelstelling

Over ervaringen met scheiding kunnen praten

Kinderen beseffen dat ze zich niet schuldig moeten voelen als ouders ruzie maken of scheiden.

Materiaal

Werkblad “scheiden doet lijden”

Leesboekjes

Werkwijze

Vertel:

Als je ouders het niet meer zien zitten om samen te leven, beslissen ze te scheiden. Zij zien dit als de enige oplossing voor hun problemen. Dit is heel triest voor hen, maar misschien ook voor jou. Het

is nooit jouw schuld dat je ouders uit elkaar gaan, maar je draagt er ook wel de gevolgen van. Het is best normaal als je verdrietig bent dan.

Soms heeft een scheiding ook heel veel goede kanten; je ouders zijn misschien terug gelukkig en jij krijgt misschien familie bij. En een tweede kamer.

Sommige kinderen hebben opgeschreven hoe ze de scheiding van hun ouders ervaren. Lees de getuigenissen en beantwoordt de volgende vragen

- » Hoe voelt het kind zich?
- » Kan het kind iets doen aan de situatie?
- » Hoe zou jij je voelen?
- » Wat kan je doen in die situatie?

Stimuleer kinderen zelf ook te vertellen wat hen daarover bezighoudt. Vooral als ouders ruzie maken is dit voor kinderen zeer beangstigend en kunnen ze zich schuldig voelen.

Verwerking

Boekjes:

Delfos Martine, Van alles twee. Over de betekenis van echtscheiding voor jonge kinderen, Trude Waarden Producties, Bussum, 2000

De Bode Ann, Broere Rien, Maar jij blijft mijn papa. Malmberg/Van In

Steggink Danielle, Kamil de groene kameleon, Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2003

Maar Nele, Ballhaus Verena, Papa woont nu in de Willemstraat, Uitgeverij Hans Elzenga, 1991

Wilson Jacqueline, Het Kofferkind, Van Holkema & Warendorf, 1995.

Aandachtspunten:

Het is belangrijk te benadrukken dat kinderen geen schuld hebben aan de ruzie tussen ouders. En dat de gevoelens van verdriet, angst of boosheid van de kinderen serieus worden genomen.

5 » Relaties en cultuur

Deze interactie bestaat in de tentoonstelling uit een electrowand waarbij een tekst met een beeld te verbinden is over een bepaald cultureel-seksueel of relationeel aspect uit die cultuur.

5.1. Relatieculturen

Doelstellingen

Inzien dat verschillende culturen andere gebruiken en gewoontes hebben

Materiaal

Werkblad relatieculturen

Werkwijze

Je kan de oefening als individuele opdracht geven of als groepsopdracht, en materiaal voorzien zodat kinderen één en ander kunnen opzoeken.

Verwerking

Praat na met de kinderen over de verschillen met de westerse cultuur. Als er kinderen met een niet-westerse achtergrond in de klas zitten, kan je hen vragen iets meer te vertellen over hoe men met relaties in hun cultuur omgaat. Je kan ook een ouder uitnodigen en de kinderen vragen laten stellen. Verbind een tekst met een beeld.

Beeld	Tekst
Optreden Mongo Faya (of platen-hoes...)	De West-Afrikaanse popster Mongo Faya is getrouwd met 58 vrouwen. Hij wil er uiteindelijk 100. Als een man meerdere vrouwen heeft, heet dit polygamie. In Kameroen, waar Mongo Faya leeft, is polygamie heel gewoon.
Beschildering van totem	Aboriginals in Australië leven in totemgroepen. Een man moet zijn vrouw zoeken in een andere totem. Zo voorkomt men inteelt en zijn er meer contacten tussen de verschillende totemgroepen.
Hindoehuwelijk	In India is de Hindoemaatschappij ingedeeld in strikt gescheiden lagen: kasten. Er wordt van je verwacht dat je binnen jouw kaste een partner zoekt en trouwt.
Rijstvelden	In Noord-Vietnam wordt op bepaalde plaatsen een 'Love Market' (of 'Cho Tinh') georganiseerd op zaterdagavond. Vroeger was dit een echte markt waar meisjes en jongens een geschikte huwelijkskandidaat kwamen zoeken. De jongens deden dan de Khen-dans om indruk te maken op de meisjes. Nu is het geen echte markt meer, maar er wordt wel nog geflirt.
Touaregtenten in woestijn	De Touareg in de Sahara gebruiken geheime codes om iemand te verleiden. Met de vingernagel in de handpalm van iemand krabben wil zeggen: 'Ik wil je'.
Breiende mannen	In Taquile, een eiland in het Titicacameer in Peru, is het de taak van de mannen om te breien, en de vrouwen weven. Zo heeft ieder zijn eigen taak. De wijze waarop de mannen hun muts aanhebben zegt iets over of ze al getrouwd zijn, of over of ze interesse hebben in jou.
Beeldjes ivoor	In Afrika staat dit voor het gezegde: de vrouw leunt op de man. Als je het beeldje van de man apart zet, kan het vrouwtje niet blijven rechtstaan, maar valt het om.

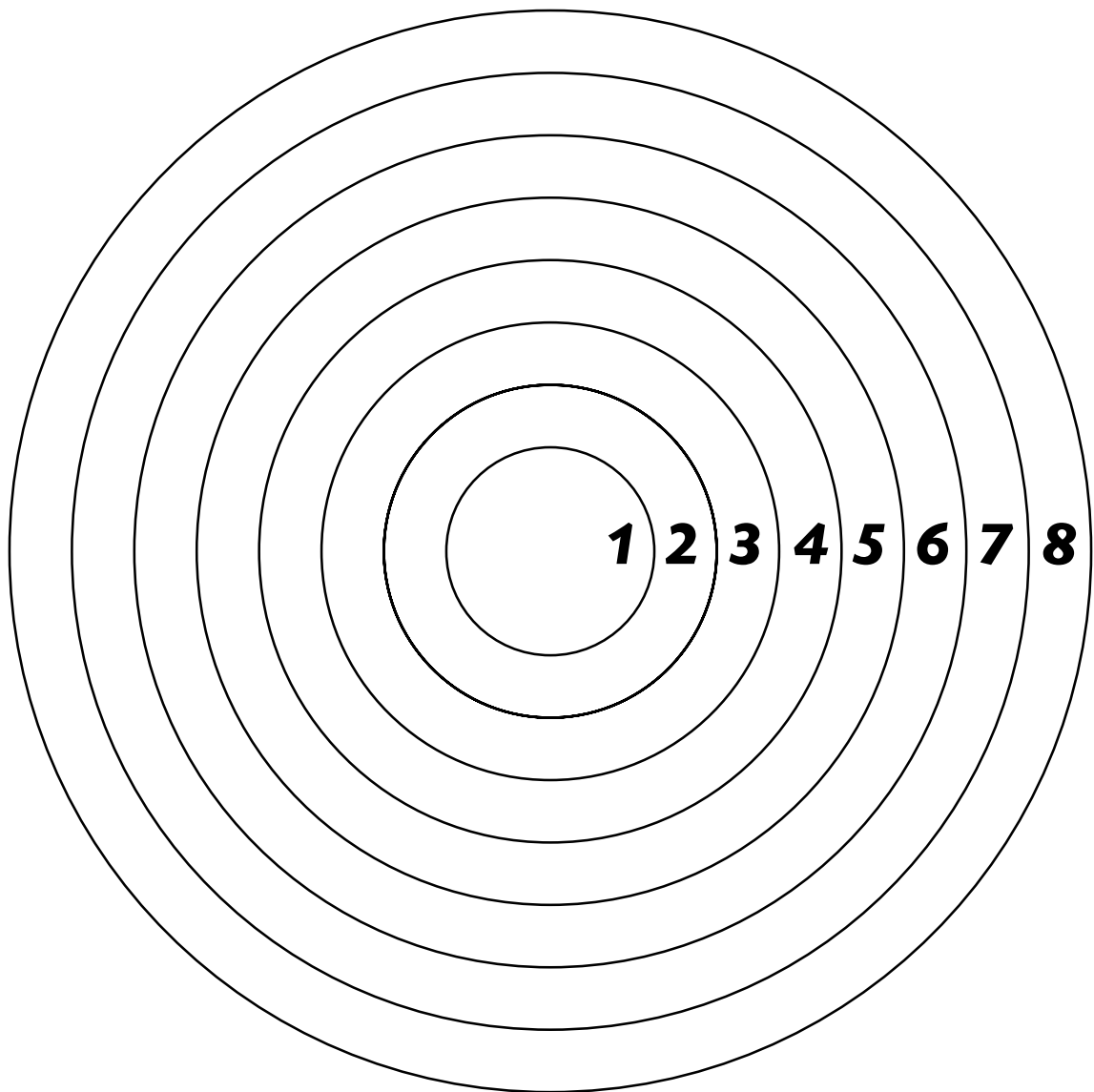

© WERKBLAD RELATIECIRKEL

8 concentrische cirkels met een nummer in

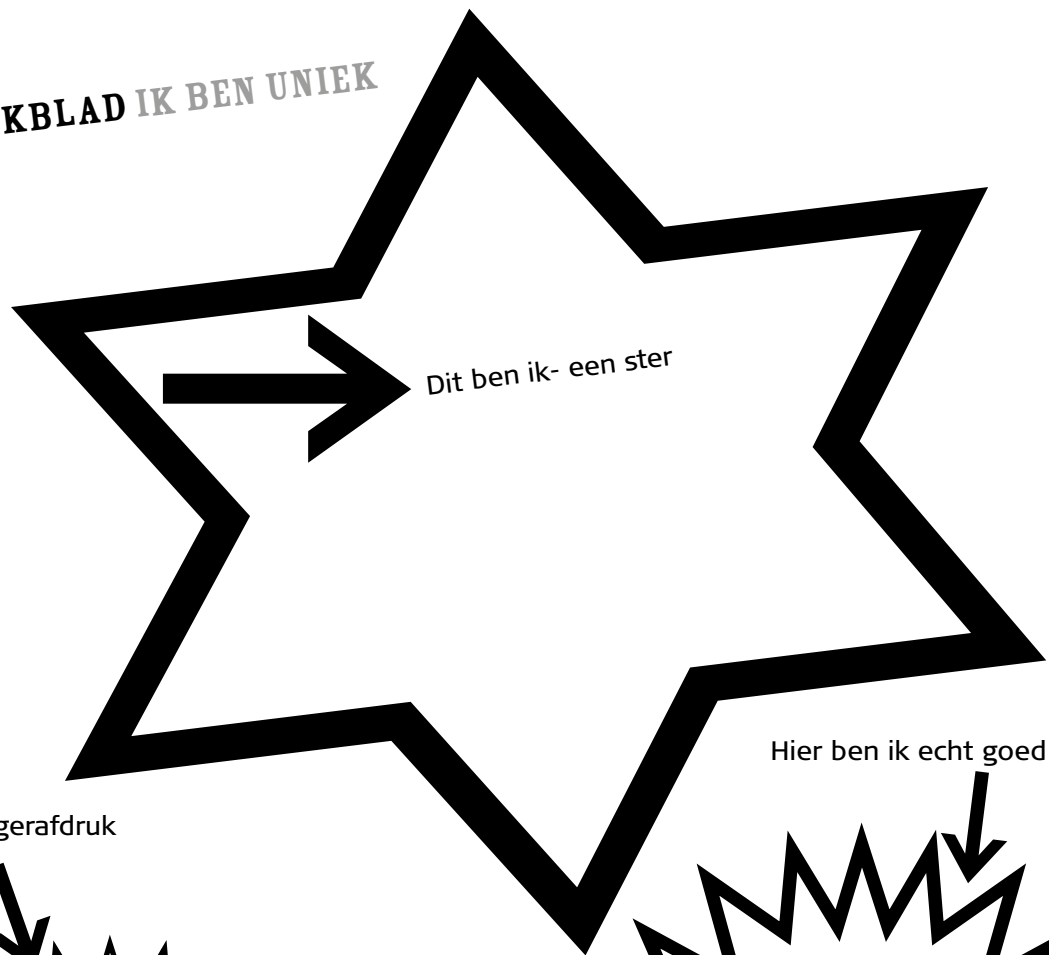
1. ikzelf
2. mijn familie
3. mijn lief, relatie,
4. mijn goede vrienden
5. mijn goede bekenden
6. mijn minder goede bekenden
7. mijn betaalde dienstverlening
8. onbekenden

Bij wie kom je thuis in de slaapkamer?	Met wie ga je mee in de auto?	Met wie maak je een afspraakje om elkaar te zien?	Wie geef je een cadeauje voor zijn of haar verjaardag?
Van wie hou je een foto bij?	Wie mag je pijn doen?	Wie mag jou vragen je uit te kleden?	Wie mag je in je blootje zien?
Wie mag jou troosten als je verdriet hebt?	Wie geef je een dikke zoen op de wang?	Van wie aanvaard je geld als cadeauje?	Aan wie vertel je al je geheimen?

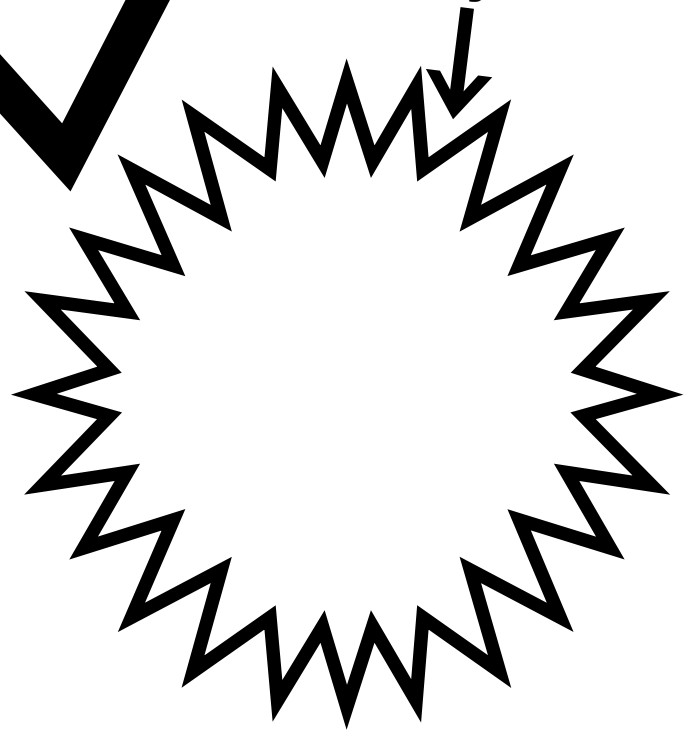
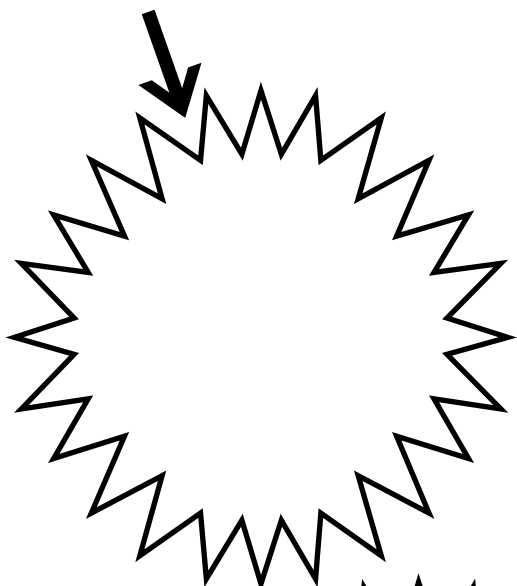

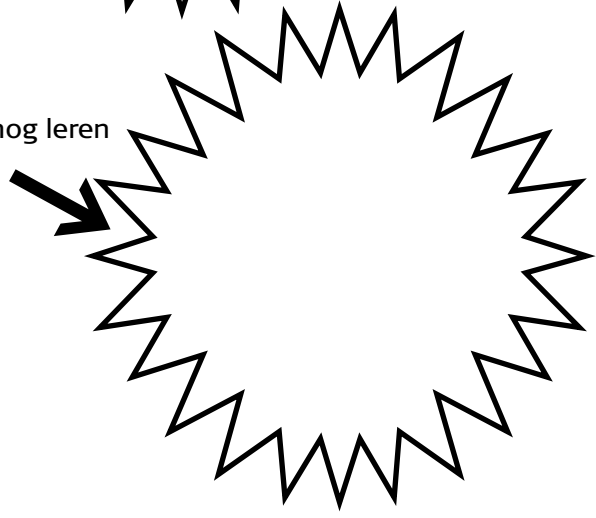
Dit ben ik- een ster

Hier ben ik echt goed in

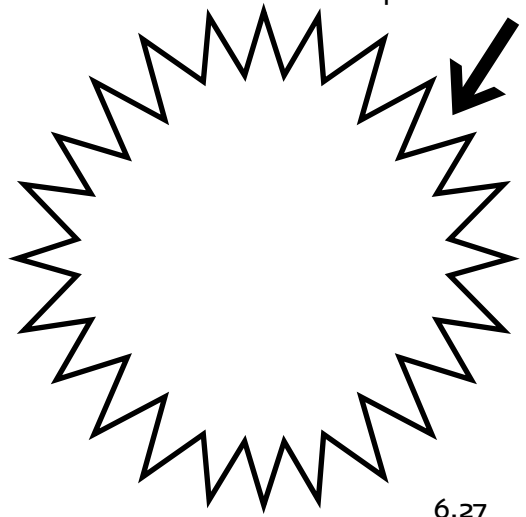
Dit is mijn vingerafdruk

Dat moet ik nog leren

Deze persoon wil ik worden

WERKBLAD LIEVER DAN LIEF

Welke soort relatie is dit?

1. Knipperlichtrelatie – 2. Lange Afstandsrelatie- 3. Lat-relatie –4. Verstandshuwelijk
– 5. Een Ms Robinson-relatie – 6. Minnaars- 7. Romantisch huwelijk – 8. Polygamie – 9.
Homoseksuele relatie – 10. Polyandrie –11. Een gemengde relatie –12. Een Lolita-relatie

	<p>Dit is geen relatie uit liefde, maar omdat het een voordeel oplevert; veel prinses of prinsessen sloten vroeger een verstandshuwelijk.</p>	
	<p>Een man die meerdere vrouwen heeft. In heel wat Afrikaanse landen is dit heel gewoon en is dit een teken van rijkdom; je moet veel geld hebben om al die vrouwen en kinderen eten te geven...</p>	
	<p>De relatie springt vaak af en terug aan.</p>	
	<p>Hier heeft een vrouw meerdere mannen. Dit komt niet zoveel voor.</p>	
	<p>Dit is een relatie tussen een oudere man en een jong meisje; genoemd naar het meisje in een boek van Nabukov.</p>	

	<p>Ze hebben een relatie met elkaar zonder getrouwd te zijn of naast een huwelijk</p>	
	<p>Zijn met elkaar getrouwd uit liefde.</p>	
	<p>Dit is de afkorting van Living Apart Together of samen apart wonen. Elk heeft zijn eigen huis..</p>	
	<p>Twee mensen van hetzelfde geslacht die van elkaar houden: twee mannen of twee vrouwen. Dat laatste noemen ze ook een lesbische relatie.</p>	
	<p>Een relatie tussen mensen van verschillend ras. Dit komt meer en meer voor.</p>	
	<p>Hier heeft een oudere vrouw een relatie met een jongen; genoemd naar de film "The Graduate", waarin een oudere Mrs Robinson een jongen verleidt.</p>	
	<p>Het koppel ziet elkaar niet vaak omdat ze ver van elkaar af wonen; ze telefoneren of mailen veel.</p>	

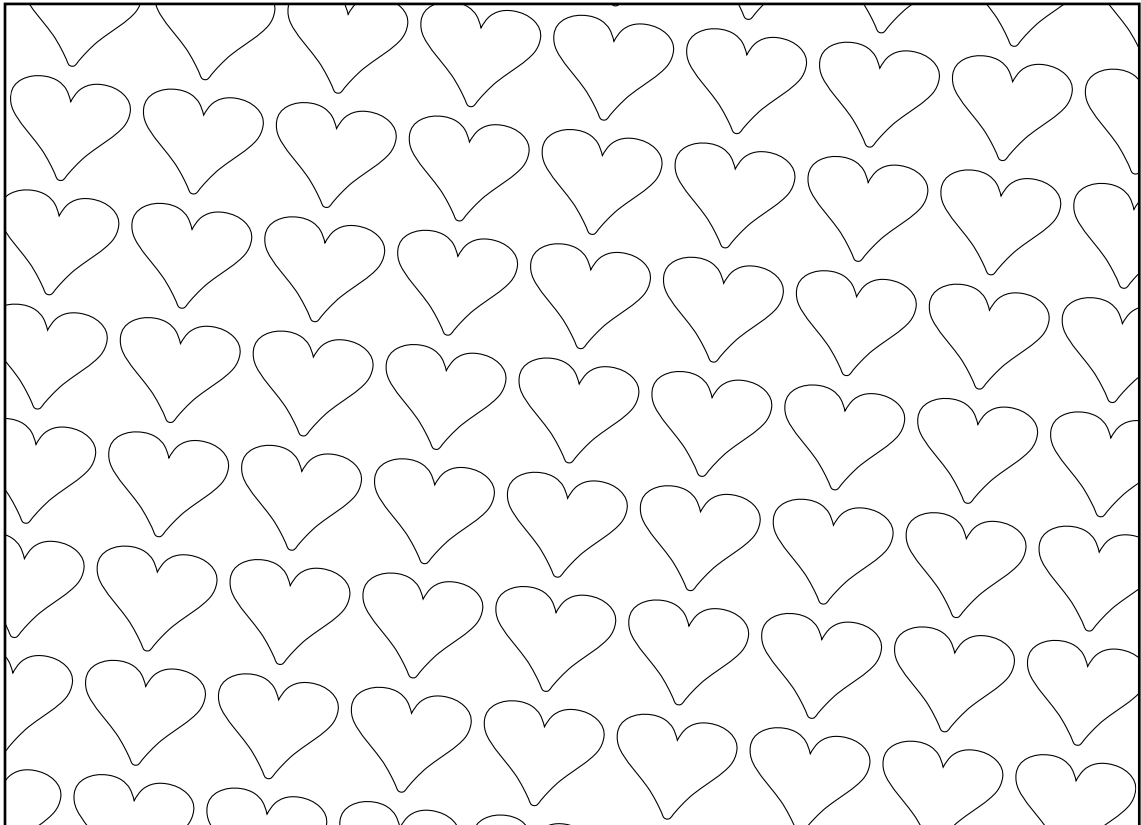

WERKBLAD "IK WIL EEN VRIEND OF VRIENDIN DIE" ...

Ik wil een vriend of vriendin die

	mij in alles gelijk geeft
	populair is bij andere kinderen
	me alles vertelt
	mij verdedigt als anderen tegen mij zijn
	altijd met me speelt
	vaak komt logeren
	met mij alleen bevriend is
	grappig is
	veel dezelfde hobby's heeft
	in een leuk huis en leuke buurt woont
	mooie kleren aanheeft
	mij veel cadootjes geeft
	blij is met mijn gezelschap
	veel lekkere snoepen uitdeelt
	nooit ruzie met me maakt
	stoer is
	mij niet uitlacht
	mij mijn verdriet laat tonen
	mij ook eens de baas laat zijn
	...

Wat een vriend of vriendin zeker niet doet is:

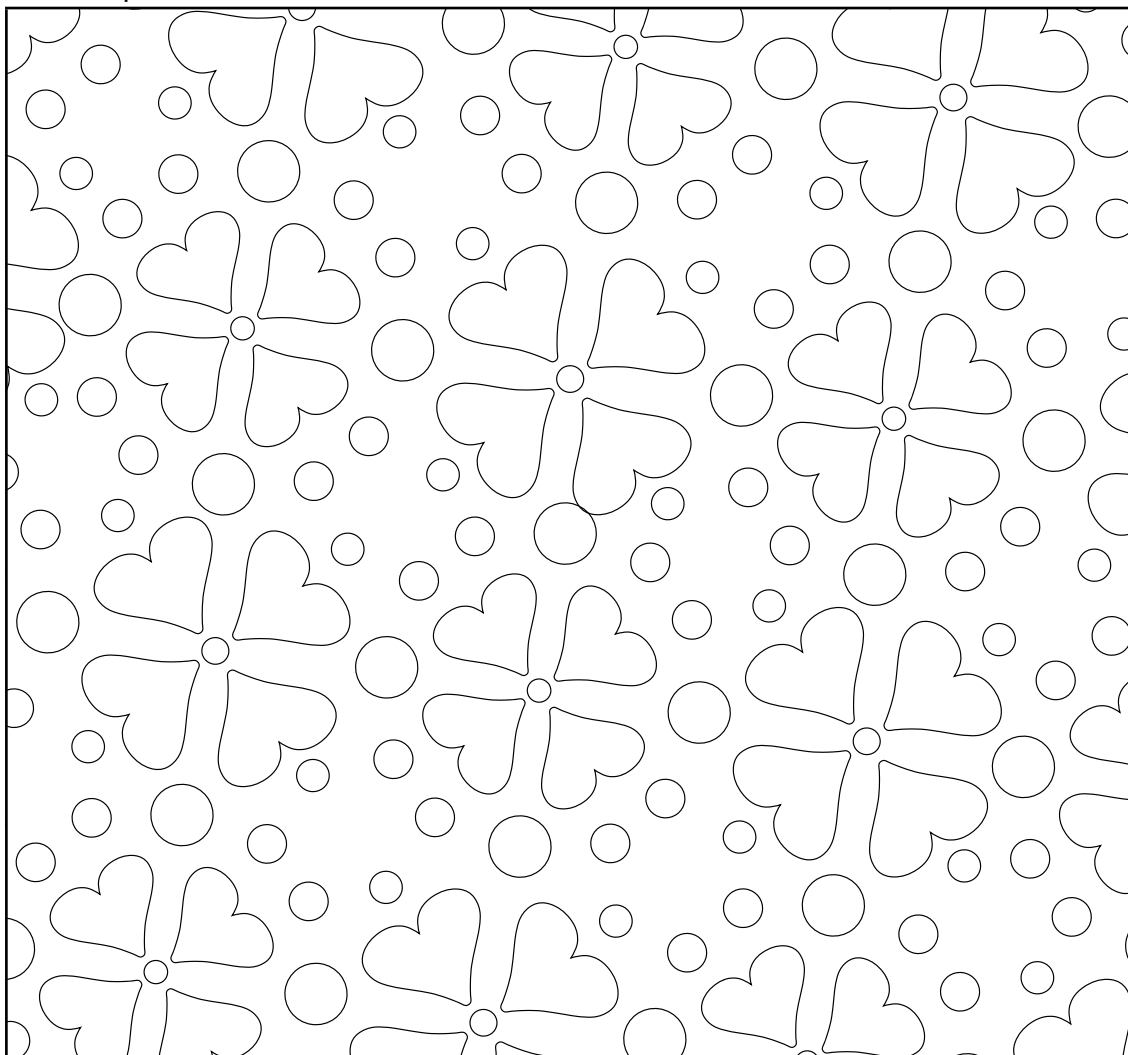

Wat is het juiste antwoord?

Als je vrienden wil maken...

1	Dan kun je het beste jezelf zijn en je vooral niet aanstellen	Dan maak je dat je opvalt en dat anderen je opmerken	Dan wacht je stilletjes af tot iemand je aanspreekt
2	Dan zeg je anderen wat je graag zou willen	Dan hou je je mond en bemoei je je nergens mee	Dan ben je aardig tegen anderen en heb je iets voor hen over
3	Dan doe je wat je gevraagd wordt	Dan zeg je dat iedereen moet doen wat jij zegt	Dan speel je beter niet de baas
4	Dan speel je mee met hun spel, zo leer je ze kennen	Dan moeten zij met jou meespelen	Dan zet je je apart en wacht tot er iemand zich om jou bekommert.

Andere tips:

Wat kan je die kinderen vertellen?

Overgang van klas

hey, ik ben zojuist van klas veranderd ik zit nu al ongeveer 2à3 weken in mijn nieuwe klas, maar ik vind het er echt niet leuk. Er zijn nog wel kinderen vanuit mijn vorige klas mee over gegaan met mij. Maar ze vinden dat ik 'stom' geworden ben of hebben me gewoon laten vallen. Ik voel me er echt niet goed in die klas... maar met de juf praten durf ik echt niet.. groetjes mé

Wil haar niet kwijt

Hee kjt! Ik heb een probleem dat al zo een twee weken duurt en ik begin het echt beu te worden. Toen ik rustig bij m'n beste vriendin was kwam een andere vriendin van ons ertussen en duwde ze me weg en liep ze weg met mijn beste vriendin! Ze blijft dit maar doen, en tegen mij doet ze heel nors! Mijn beste vriendin doet anders tegen mij, ze had ook ruzie met iemand en daarmee is het nu opgelost en sinds dan ben ik minder geworden ofzo?? Ik hou het niet meer uit! Ik wil haar niet kwijt maar ze doet soms zo raar en dan denk ik dat ze boos is en dat de andere iets slecht zegden! Ik wil er wel met haar over praten maar dat durf ik niet ! Ik bel elke avond met haar en dan ben ik blij, maar op school niet ! Ik moet me steeds inhouden zodat ik niet ga wenen maar dan gebeurt dat toch en zeg ik dat ik pijn heb! Ik weet niet wat doen ! Kunnen jullie me wat advies geven?? Ik heb het nodig want ik kan het niet meer aan ! Ik kan niet zonder mijn beste vriendin , bij het gedacht zelf begin ik al te huilen! Wat moet ik doen???

Praten

In school vinden er velen dat ik stil ben, maar ik weet nooit iets wat zeggen. Ik heb maar 1 vriend maar iedereen zegt er bosaap tegen. Als ik naast iemand in de rij stond probeerde ik iets te zeggen maar niks kwam uit mijn mond. Ik wil graag meer vrienden maken en meer praten maar hoe??

Nerd

"Ik word gepest op school. Ze zeggen nerd en trekken aan mijn haar. De juffrouw zegt dat het toch allemaal zo erg niet is. En mijn vader zegt dat ik ze moet wegduwen, maar dat durf ik niet. Wat moet ik doen?"

Pestgedrag van mijn broer RIEN

Het begon allemaal bij de auto. Hij greep me bij de nek en neep me in mijn hoofd. Als we thuis kwamen werd ik buitengesloten uit huis door mijn eigen broer. Ik bleef 1 à 2 u buiten zitten wachten en sloop dan terug stiekem naar binnen. Mijn broer en ik zijn echt vijanden, aartsvijanden. Dat is mijn leven dus, elke keer gepest worden DOOR MIJN BROER.

Ik word gevolgd

Als ik naar huis ga na school zijn er altijd drie jongens die me volgen en ze roepen en lachen de hele tijd van "wacht maar, we duwen je op een dag in het water", en "we pakken je wel, stomme trien". Ik ben bang.

Gepest

Hallo er zit een meisje in mijn klas en die wordt altijd gepest en buitengesloten, maar dat komt omdat ze heel rare kleren draagt, ze stinkt, haar gezicht staat vol met puistjes waar ze niks aan doet en ga zo maar verder! Nu ik ga niet graag met haar om want ze stookt eigenlijk altijd ruzie maar aan de andere kant heb ik dan ook wel medelijden met haar omdat ze zo vaak gepest wordt en ze staat altijd alleen op de speelplaats. Dus wat moet ik doen ??? Ik ga haar na de vakantie een blad geven waarop jullie nummer staat (van kjt) en dan voel ik me al een beetje beter. daaag groetjes ikke

Ze liegen

Op school zijn het allemaal stommeriken. Ze hebben gezegd aan de leraar dat wij onder de deur van de kleedhokjes van de meisjes gekeken hebben in het zwembad. En dat is niet waar. Dus hebben we de bal afgepakt en ze tegen de grond geduwd. En morgen hebben we afgesproken dat we de fietsen platzetten.

Vies

Vijf jongens pesten een klein meisje. Ze zien een vies toilet en doen alsof dat meisje daarvoor verantwoordelijk is. Ze verwijten dat kind dat ze stinkie is, vies is... Ze huilt dan en wil met niemand praten. De oudere kinderen pesten ook andere jongere kinderen; ze pakken steeds de bal af van de jongere kinderen en schoppen die dan over de draad.

Ik lijk op een jongen

Ik word gepest op school. Ik ben een meisje maar ik lijk op een jongen. Ik voel me er niet altijd goed bij, ik word veel gekwetst op school. Sommigen kijken me aan in mijn gezicht en zien dat er iets mis met me is, ik bedoel mijn gezicht is vrij goed maar toch lijk ik op een jongen. Ook heb ik geen vriendinnen alleen maar vrienden en daar weet ik niet wat ik mee moet doen. Ik huil iedere dag opnieuw en heb soms het gevoel dat ik dood wil. Weten jullie wat ik moet doen?"

Vragen

⦿ Hoe voelen kinderen zich die gepest worden?

⦿ Is er een bepaalde reden waarom ze gepest worden?

⦿ Is plagen hetzelfde als pesten?

⦿ Waarom kan het kind zich niet verweren?

⦿ Waar heb je schrik voor als je gepest wordt?

⦿ Waarom vertel je het niet aan je ouders of aan de leerkracht?

⦿ Heb je zelf al meegemaakt dat je gepest werd?

Wat kan ik er zelf aan doen?

WERKBLAD PESTCONTRACT

Wat ik van pesten vind:

Wat ik kan doen als ik gepest word:

Wat ik kan doen als ik zie dat een ander kind gepest wordt:

Wat ik kan doen als ik pesten leuk vind:

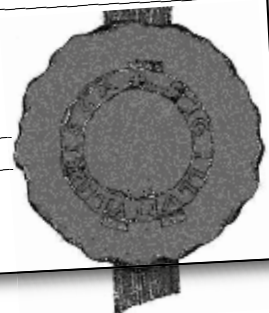
Handtekening

Handtekening andere kinderen en leerkracht

Vul individueel in

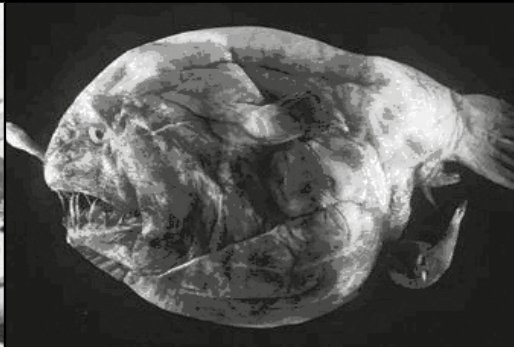
	Ik heb al eens vervelende en gemene dingen tegen iemand gezegd online, zelfs tegen een beste vriend	3	
	Ik heb al eens met iemand ruzie gemaakt omdat die via de chat of mail onvriendelijke dingen heeft gezegd	3	
	Het is gemakkelijk om me boos of verstoord te maken online	2	
	Ik heb soms achteraf spijt van wat ik in een boze bui mail naar iemand	2	
	Ik ga in een chatroom om met mensen te praten die ik niet ken	1	
	Als ik met mensen in een chatroom praat online, dan geloof ik dat ze zijn wie ze zeggen te zijn	2	
	Ik heb een website met persoonlijke informatie over mij en mijn vrienden	4	
	Ik heb een weblog waar commentaar op kan	3	
	Ik heb al eens geheimen verteld online, ook al zijn het mijn beste vrienden	2	
	Ik heb al vervelende of naaktfoto's gemaïld van mijzelf of anderen	4	
	Ik heb een online profiel	2	
	Ik heb mijn telefoonnummer staan in mijn afwezigheidsboodschap	3	
	Niemand anders kent mijn paswoord	0	
	Ik heb een paswoord dat anderen kunnen raden zoals de naam van mijn huisdier of mijn huisnummer	2	
	Ik ben al eens gepest door anderen op school of uit de buurt	3	
	Iemand heeft je al eens bedreigd online	3	
	Nadat je iemand's naam geblokkeerd hebt neemt die toch terug contact met je op onder een andere naam	2	
	Iemand heeft vervelende commentaar in je gastenboek, blog of in een discussieforum gezet	2	
	Totaal		

Als je verliefd bent...

- » zie je alles door een roze bril
- » vergeet je alles
- » krijg je knikkende knieën en hartkloppingen als je hem of haar dan toch ziet
- » ben je het noorden kwijt
- » kan je je niet concentreren
- » krijg je geen hap door je keel
- » lig je 's nachts wakker en denk je alleen aan de ander

JE KAN VERLIEFD WORDEN OP IEMAND OMDAT HIJ OF ZIJ:

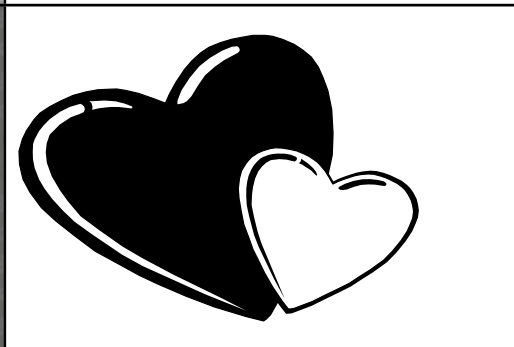
- leuk beweegt
- toffe kleren draagt
- prachtig haar heeft
- een mooie huid heeft
- stralende ogen heeft
- knappe benen heeft
- een lieve stem heeft
- leuk naar je lacht
- rijk is

Worden dieren ook verliefd? Dansen, brullen, van kleur veranderen, kwaken, tsjilpen, schreeuwen, geschenkjes geven, mooie veren laten zien, zich groot maken, op en neer springen, zoemen, snorren... je kan het zo gek niet bedenken of dieren doen het om op te vallen voor een mogelijke partner. Het lijkt wel alsof ze verliefd zijn.

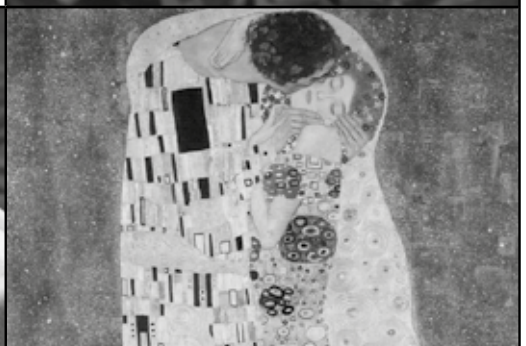
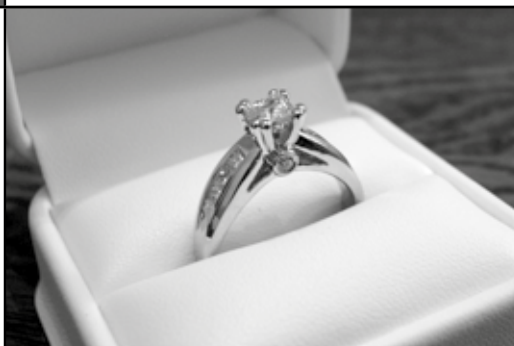

JE KAN VERLIEFD WORDEN OP IEMAND OMDAT HIJ OF ZIJ:

- slim is
- gevoel voor humor heeft
- heel eerlijk en open is
- lief is
- stoer overkomt
- veel zelfvertrouwen heeft
- goed met je kan praten

Ik hou van u, ik hou van u, ik hou van u.
Ik hou van u, ik hou van u, ik hou van u.
Geef me een kus
Geef me een kus
Geef me een kus
En vlug, voor de laatste bus!

<p>Ze houdt van mij Ze houdt niet van mij Hij houdt van mij Hij houdt niet van mij.</p>	<p>Briefje: "Ik zie je graag. Wil je het aanmaken?"</p>	<p>Als je verliefd bent Zie je door een roze bril Ben je het noorden kwijt Krijg je geen hap door je keel ...?</p>	<p>Kan je verliefd worden op iemand omdat hij of zij: Leuk beweegt Stralende ogen heeft Een lieve stem heeft Leuk naar je lacht...?</p>
<p>Hengel Hier moet je al heel erg verliefd voor zijn. Het mannetje van de hengelvis zuigt zich vast een het vrouwtje en blijft zijn hele leven aan haar hangen...</p>	<p>Worden dieren ook verliefd? Dansen, brullen, kwaken, schreeuwen, zoemen snorren,... wat dieren al niet doen om op te vallen voor een partner.</p>	<p>Je kan verliefd worden op iemand omdat hij of zij Slim is Grappig is Zelfzeker is Goed kan praten.....?</p>	<p>Fladder fladder Als je verliefd bent voelt het alsof er vlinders in je buik rondvliegen. Het kriebelt dat het een lieve lust is. Ken je dit?</p>
<p>Noortje Jij hebt de mooiste ogen van de wereld. Is het aan tussen ons?</p>	<p>Als je verliefd bent schrijf je liefdesbrieven: Mijn maneschijn, mijn zonneschijn, mijn alles, mijn poezewoefje,...</p>	<p>Dicht bij jou Als het regent Zie ik de zon in je ogen Jij doet alle druppels drogen Manoe 15</p>	<p>Ik hou van u Ik hou van u Ik hou van u Geef me een kus Geef me een kus Geef me een kus En vlug Voor de laatste bus.</p>

Knip uit en kies je favoriete koppel

© WERKBLAD CHEMIE WORDT LEUK

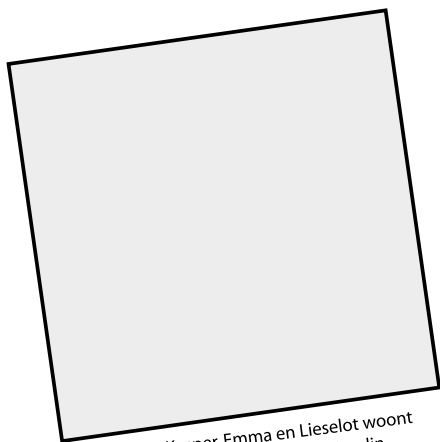

Op iemand vallen	Vlinders in de buik hebben	Met zijn hoofd in de wolken lopen
Je bent er ondersteboven van	Vleugels hebben	Slap op zijn benen staan
In vuur en vlam staan	Zijn hart verloren hebben	Zijn handen niet kunnen thuishouden
Glimlachen van oor tot oor	Het schaamrood stijgt naar je wangen	Aan elkaars lippen hangen

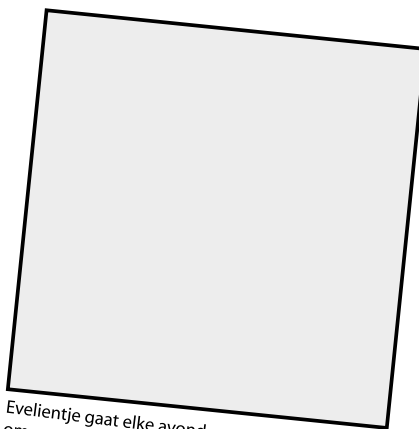

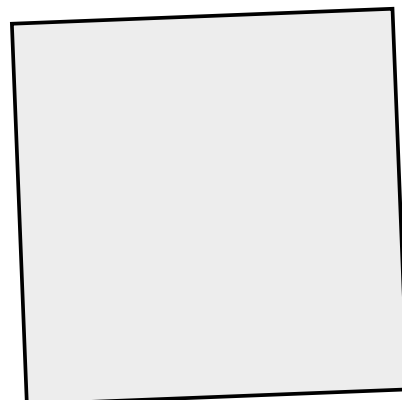
Welke uitleg hoort bij welke tekening?

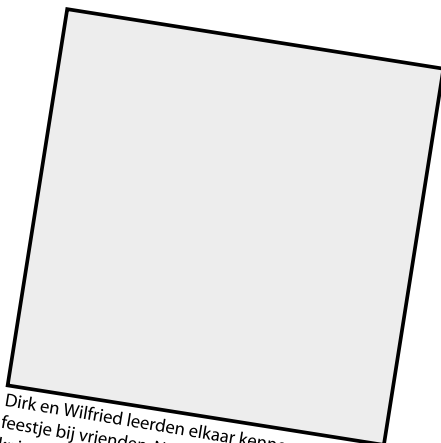
De papa van Kasper, Emma en Lieselot woont in een ander huis, bij zijn nieuwe vriendin. Kasper, Emma en Lieselot wonen bij hun mama samen met de goudvissen Tom en Jerry. Hun parkiet Tweety is vorige week uit zijn kooi ontsnapt en weggevlagen. Elke veertien dagen gaan Kasper, Emma en Lieselot een weekend bij papa wonen.

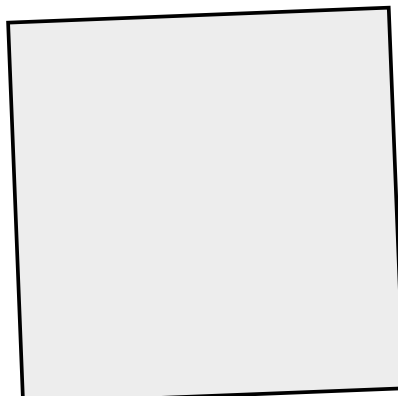
Evelientje gaat elke avond na school bij haar oma en opa omdat mama en papa laat werken. Ook in het weekend logeert zij dikwijls bij oma en opa. Dit is haar tweede thuis.

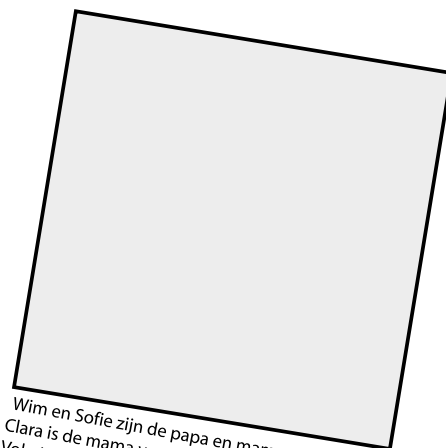
Magda en Etienne zijn 15 jaar getrouwd. Eline is 12, Johannes is 10. Pixie is de lievelingskat van Eline, Putter is de lievelingspoes van Johannes.

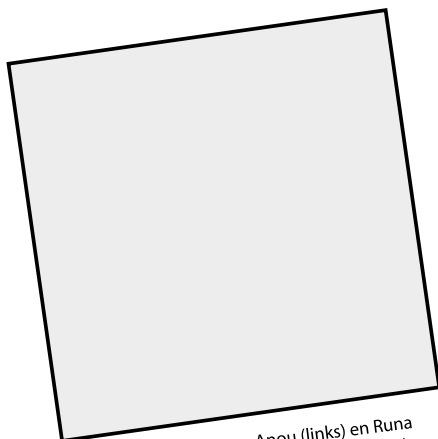
Dirk en Wilfried leerden elkaar kennen op een feestje bij vrienden. Na een stormachtige knipperlichtrelatie gingen zij 3 jaar geleden samenwonen. Snippy de hond hebben zij geadopteerd uit het asiel.

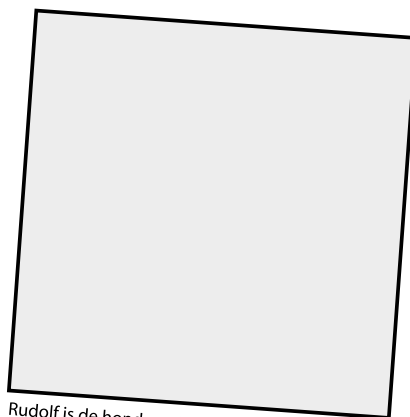
Katryn en Annelies studeerden samen. Zij trouwden met een man en hebben elk een kindje: Sam en Jits. Nu wonen zij samen. Volgend jaar gaan ze trouwen en geven ze een groot feest. Zij hebben drie poezen Joshi, Smilla en Remi en een hond, Bobbie.

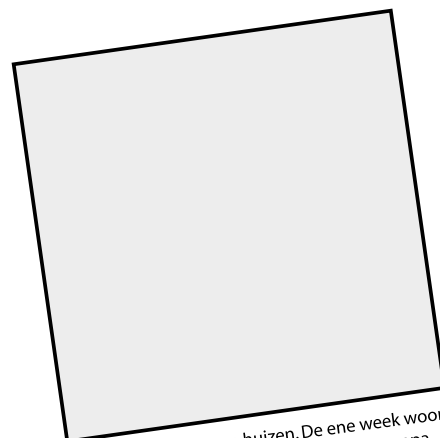
Wim en Sofie zijn de papa en mama van Lina. Clara is de mama van Sofie en de oma van Lina. Volg je nog? Sofie heeft een eigen kamer in het huis en ook oma Clara heeft een eigen kamer in het huis. Binnenkort moet Lina haar kamer delen, want er komt een broertje bij. O ja, de schildpad heet Brutus, die woont in een hok in de tuin.

De tweelingzusjes heten Anou (links) en Runa (rechts). Mama Sabine en papa Jean zijn heel trots op hen. De mama en de papa van mama Sabine wonen twee huizen verderop. De familie van Jean woont in Senegal.

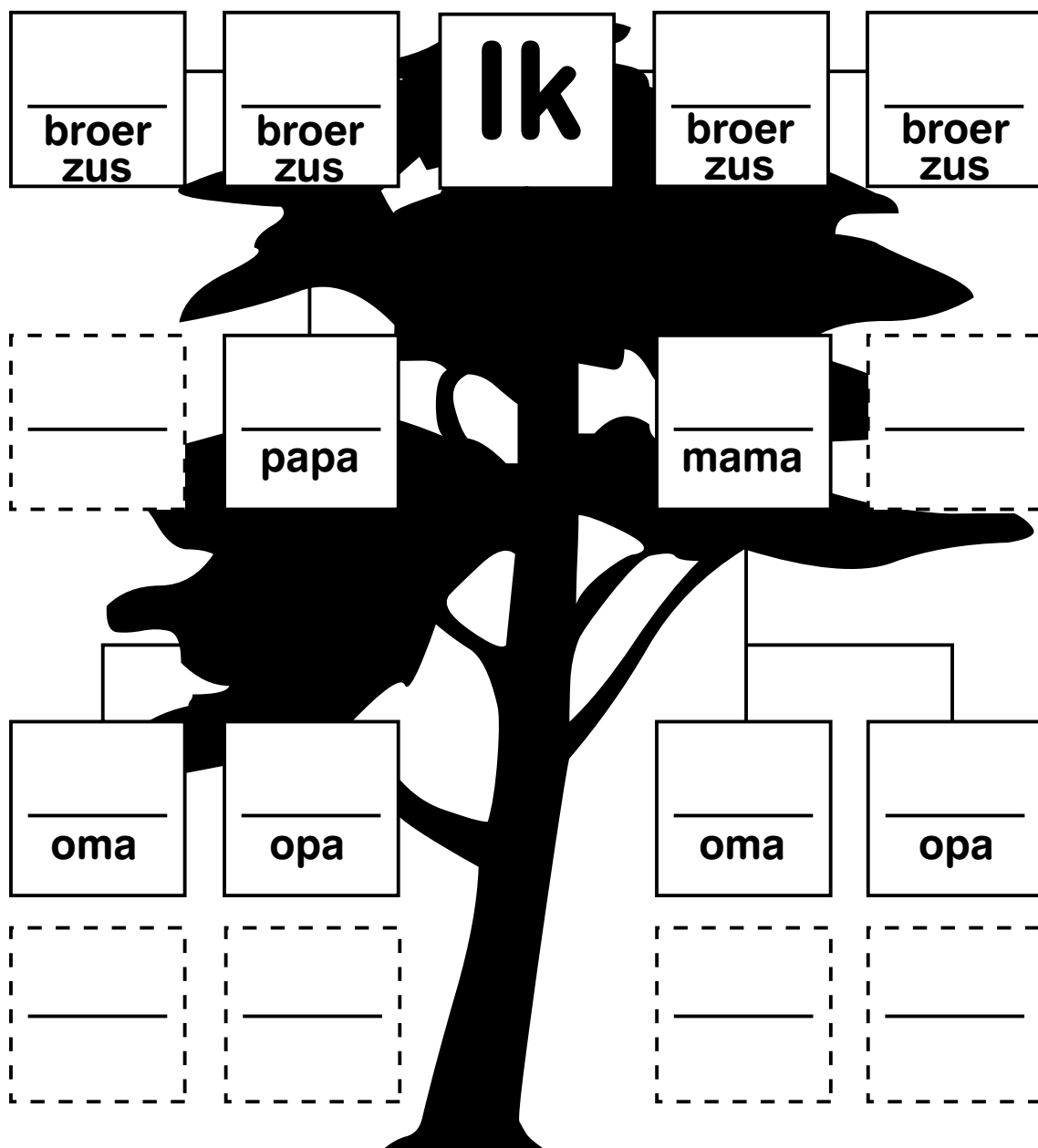

Rudolf is de hond van Hans. Zij wonen samen alleen in dit huis, maar ze vervelen zich niet. Elke avond komen er vrienden en vriendinnen eten (er valt altijd iets van tafel voor Rudolf), daarna wordt er gedronken, gepraat en naar televisie gekeken. Er blijft af en toe een vriend of vriendin slapen. Dan mag Rudolf niet bij Hans in bed.

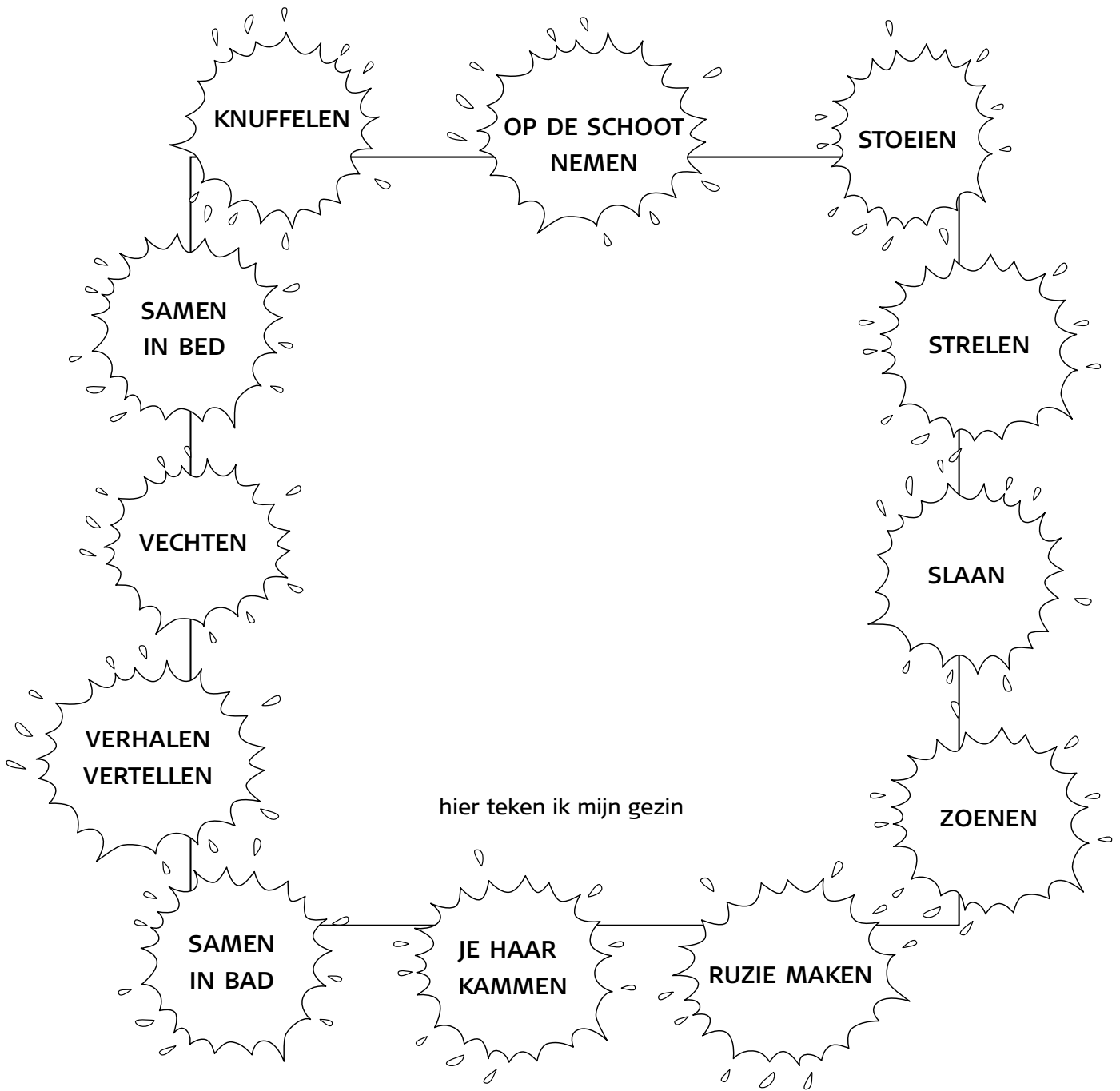
Pauline woont in twee huizen. De ene week woont zij in de Melkweg (het bleke huis) bij haar papa, zij in de nieuwe vrouw van haar papa en haar co-broertjes Jonas en Joeri. De volgende week woont zij dan in de Kartouizerstraat bij haar mama met de nieuwe vriend van mama en soms met de kinderen van de nieuwe vriend van haar mama, haar co-zus Elli en haar co-broer Billy-Bob. Haar konijn Hobbles verhuist elke week mee van het ene huis naar het andere huis. (Eigenlijk zou Pauline liever in één huis wonen met haar mama en papa.)

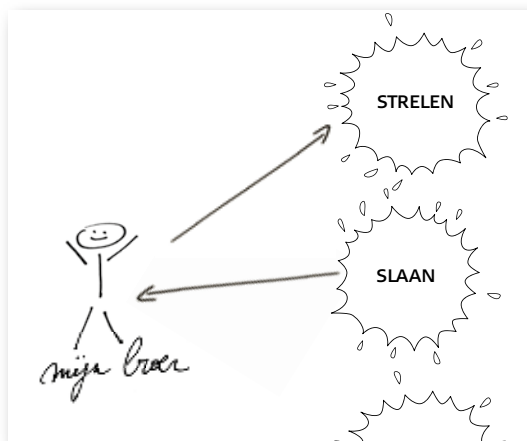

© WERKBLAD HOE DOEN WE HET THUIS?

Zo ga je tewerk →

*Ik sla mijn broer,
mijn broer streelt mij.*

Mijn mama en papa

Mijn mama en papa zijn ook gescheiden maar ik vind dat niet erg. Eerst had ik het er moeilijk mee maar nu niet meer. Alleen ga ik niet graag naar mijn papa.

Probleempie

Hallo, ik ben een meisje van 14 jaar en ik zit met iets dat me dwars zit. Namelijk als ik of mama ziek is mogen wij van papa niet naar de dokter gaan. Omdat wij volgens hem niet ziek zijn en dat we komedie spelen, maar dat is echt niet zo. Hij vindt dat dat allemaal veel te duur is zonder een reden. En zo gaat het altijd. Nooit mogen mama en ik naar de dokter gaan omdat we toch komedie spelen. Dat vind ik echt niet leuk meer, ik heb er ook al met mama over gepraat en zij zei dat ze er niets aan kan doen omdat als papa boos is hij heel agressief kan zijn en dat ze bang is dat hij mij dan misschien zou kunnen slaan en dat wil ze niet. Sorry voor mijn lang verhaal maar ik weet echt niet meer wat ik er tegen kan doen. KUSSIES

Scheiden?

Hallo. Ik ben bang. Ik las vandaag een mail van mijn moeder naar een vriendin ver weg in het buitenland. Ze schreef haar dat ze graag naar haar toe zou gaan en daar zou willen blijven wonen. Ze schrijft ook dat het gewoon heel anders is bij ons thuis. Nadat mijn vader geen werk meer heeft, gaat het allemaal heel anders. De gezelligheid is verdwenen. Er wordt weinig gelachen enzo. Wat moet ik doen? Ik ben zo bang dat ze ons echt gaat verlaten!

Ikke

Mijn mama en papa maken veel ruzie en papa heeft al twee keer willen scheiden maar ze komen er altijd op terug. Ze denken dat het weer goed zal gaan maar dat denk (weet) ik niet. Ik ben die ruzie beu.

Thuis

Hoi, mijn mama en papa zijn ook gescheiden en dat vind ik ook niet fijn. Ik woon ook niet meer in mijn huis, ze zijn allebei uit mijn huis en dat vond ik ook niet fijn. Ik ben ook naar een andere school gegaan dat was ook niet zo fijn. Toen moest ik mijn vriendinnen en vrienden ook verlaten.

Wonen bij mama maar

Ik ben een meisje van 16 en ik woon bij mama maar had liever bij papa gewoond. Ze zijn nog niet officieel gescheiden, maar mag ik nu kiezen bij wie ik woon of niet?

© WERKBLAD RELATIECULTUREN

De West-Afrikaanse popster Mongo Faya is getrouwd met 58 vrouwen. Hij wil er uiteindelijk 100. Als een man meerdere vrouwen heeft, heet dit polygamie. In Kameroen, waar Mongo Faya leeft, is polygamie heel gewoon.

In Noord-Vietnam wordt op bepaalde plaatsen een 'Love Market' (of 'Cho Tinh') georganiseerd op zaterdagavond. Vroeger was dit een echte markt waar meisjes en jongens een geschikte huwelijkskandidaat kwamen zoeken. De jongens deden dan de Khen-dans om indruk te maken op de meisjes. Nu is het geen echte markt meer, maar er wordt wel nog geflirt.

In Afrika staat dit voor het gezegde: de vrouw leunt op de man. Als je het beeldje van de man apart zet, kan het vrouwtje niet blijven rechtstaan, maar valt het om.

In Taquile, een eiland in het Titicacameer in Peru is het de taak van de mannen om te breien, en de vrouwen weven. Zo heeft ieder zijn eigen taak. De wijze waarop de mannen hun muts aanhebben zegt iets over of ze al getrouwd zijn, of over of ze interesse hebben in jou.

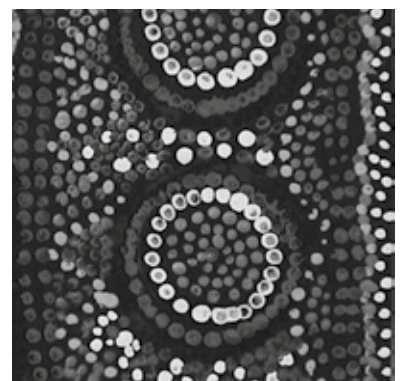
Aboriginals in Australië leven in totemgroepen. Een man moet zijn vrouw zoeken in een andere totem. Zo voorkomt men inteelt en zijn er meer contacten tussen de verschillende totemgroepen.

De Touareg in de Sahara gebruiken geheime codes om iemand te verleiden. Met de vingernagel in de handpalm van iemand krabben wil zeggen: 'Ik wil je'.

In India is de Hindoeïsmesamenschap ingedeeld in strikt gescheiden lagen: kasten. Er wordt van je verwacht dat je binnen jouw kaste een partner zoekt en trouwt.

Nachtvrijen

- » De vrijer die zijn meisje in het geniep een nachtelijk bezoek brengt
- » voor de trouw een nachtje blijven slapen bij elkaar met medeweten van de ouders
- » 's nachts het huis uitsluipen om de vrijer te ontmoeten.

Je lief eten geven met een verkeerd bestek

- » Afwijzen
- » plagen
- » testen.

Bruidsschat

- » Schat die de bruidegom aan de familie van de bruid gaf bij het huwelijk
- » schat die de familie van de bruid moest betalen aan de familie van de bruidegom bij een huwelijk
- » schat die de trouwers krijgen van familie als ze trouwen.

Maagd

- » Mooi meisje
- » meisje dat nog geen vrijer heeft
- » meisje dat nog geen seks heeft gehad.

Een moetje

- » Moeten trouwen van de familie
- » een huwelijk zonder liefde
- » moeten trouwen omdat het meisje zwanger is.

Kuisheid

- » Properheid
- » beleefdheid
- » zedelijkheid.

In ondertrouw gaan

- » Gaan samenwonen voor het huwelijk
- » zich officieel verloven
- » een verkering beginnen.

Bastaard

- » Kind dat buiten het huwelijk verwekt is
- » achterkomerke
- » gehandicapt kind.

Los verkeer

- » Onder toezien oog van de families leren vrijers elkaar beter kennen met verschillende vrijers uitgaan
- » je niet aan de regels houden bij het verkeren.

Besteken

- » Een boeketje bloemen aan de deuropklopper van je meisjes' huis bevestigen
- » een briefje in haar bus steken
- » een bloem op je jas bevestigen om je interesse te tonen.

Jan Mie

- » Mannen die hun vrouwen hielpen
- » mannen die flauw zijn
- » vrouwelijke mannen.

De uitzet

- » Wat een man een vrouw koopt voor ze aan trouwen beginnen
- » wat een vrouw achterlaat bij haar ouders
- » wat een vrouw meekrijgt van haar familie als ze trouwt.

Geluk in het spel is ongeluk in de liefde

- » Gokken brengt de liefde in gevaar
- » als je trouwt kan je geen plezier meer maken
- » vrijgezel zijn heeft zo zijn voordelen.

Van een mooi bord kun je niet eten

- » Een vrouw moet niet mooi zijn maar goed koken
- » een vrouw moet brede heupen hebben om kinderen te baren
- » goed eten is belangrijker dan een mooi servies.

Kermisvrijers

- » Een liefde die op een kermis ontstaat
- » lichtzinnige vrijers
- » een vrijer die je als meisje kon huren om op de kermis mee rond te paraderen.

Speculoos geven

- » Je vrijer een gunst vragen
- » je vrijer ten huwelijk vragen
- » je vrijer uitnodigen voor een intieme ontmoeting.

De klink van de kerkdeur poetsen

- » Willen trouwen
- » pastoorsmeid moeten worden
- » zich uitsloven.

Schrikkelogdag

- » Dag op 29 februari waarop meisjes de baas zijn
- » dag in de week waar de vrouw mag kiezen wat er gebeurt
- » dag waarop je anderen bang mag maken.

Met de waaier je mond verbergen

- » Je bent een beetje grappig
- » ik schaam me om jou
- » ik mag je.

Een blauwtje lopen

- » Gepest worden na een afwijzing door een meisje
- » buiten in de kou blijven staan voor de deur van het lief
- » een klop krijgen.

Vrijersmarkten

- » Een plaats op jaarmarkten waar je een vrijer kan vinden
- » een bal van trouwlustigen
- » een café waar de vrijer van lief kan wisselen.

Flaneren

- » Wandelen met het lief
- » meisjes die in groepjes aan een kant van de straat lopen en jongens aan de andere kant
- » af en aan lopen van bewonderaars.

Vrouwen met de broek aan

- » Vrouwen die de baas spelen
- » vrouwen die geen vrouwenkleden dragen
- » vrouwen die mannenwerk doen.

Een prins op het witte paard

- » Een dappere man
- » een bringer van geluk
- » een romantische liefde

Trouwen is houwen

- » Als je trouwt moet je elkaar trouw blijven
- » moet je hard werken
- » moet je samenblijven.

Vrijgezellenavond

- » Avond voor het huwelijk waarin de vrijgezel met andere mannen de bloemetjes buiten zet
- » avond waarop het meisje met een andere jongen mag uitgaan
- » avond waarin meisjes gezellig samen kletsen.

Wit bruidskleed

- » Wit is het teken van trouw
- » wit is het teken van ongereptheid en zuiverheid
- » wit is het teken van feestelijkheid.

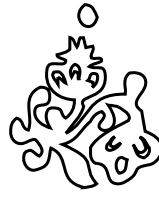
Rijstkorrel strooien naar de trouwers bij het verlaten van de kerk

- » We wensen je veel eten
- » we wensen je veel plezier
- » we wensen je vruchtbaarheid.

Bruidegom draagt de bruid over de drempel van het huis

- » Symbool voor het passeren van een grens
- » ongeluk uitsluiten
- » haar als een prinses behandelen.

Bruidsluier

- » Beschermt tegen het boze oog
- » teken van onderwerping van de vrouw aan de man
- » een cadootje van de vrouw aan de man.

Bruidsboeket

- » Een cadootje van de man aan de vrouw
- » een teken van schoonheid
- » een teken van blijheid.

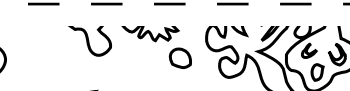
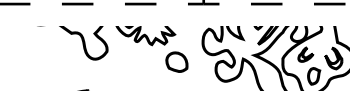
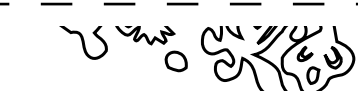
Wittebroodsweken

- » Weken na het huwelijk waar men nog veel tijd voor elkaar had
- » weken waarop men nog eten van het feest heeft
- » weken waarin men wit brood eet.

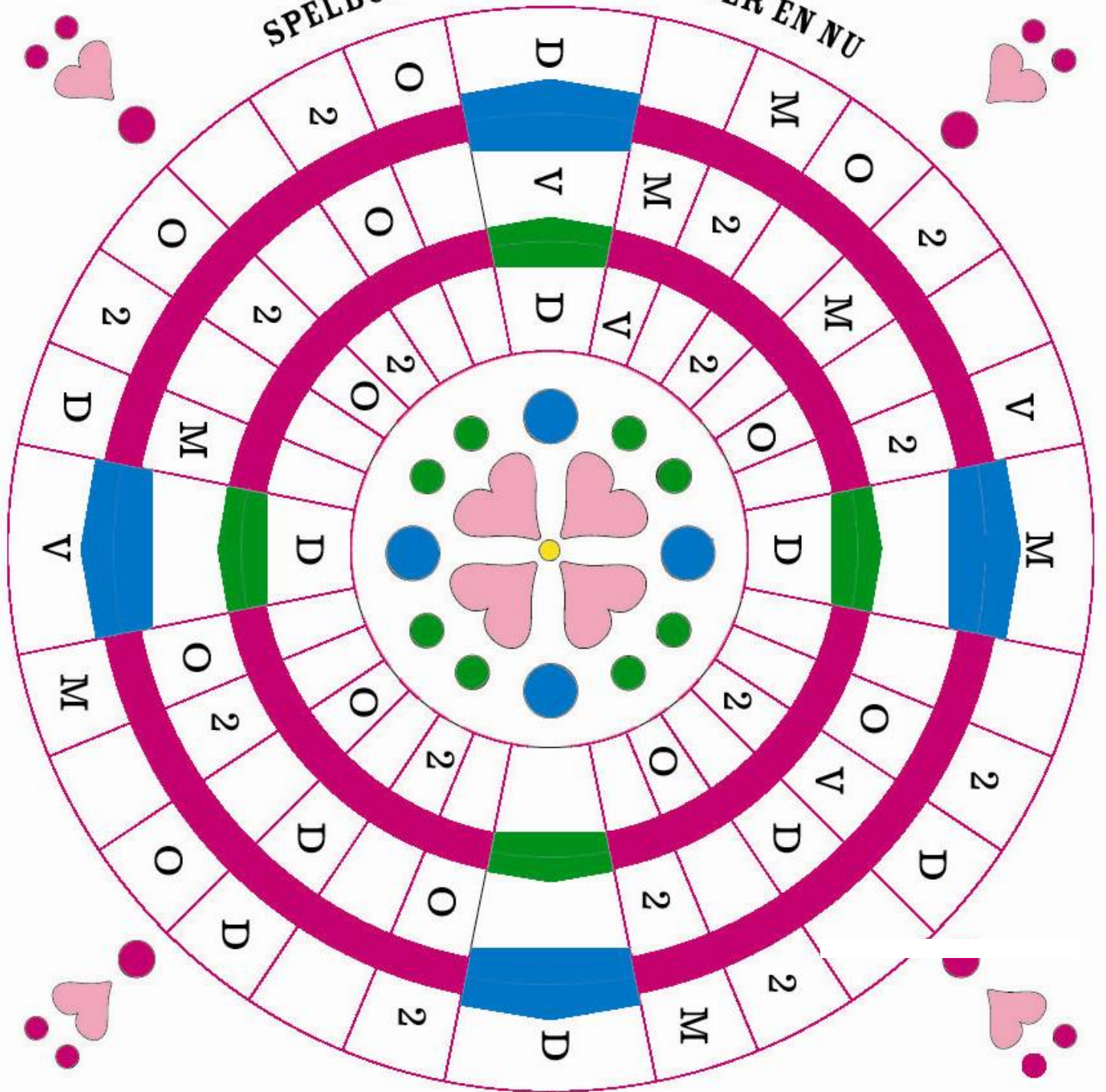

De hand vragen

- » Jongen die een meisje aan haar vader ten huwelijk vraagt
- » meisje die een jongen ten huwelijk vraagt
- » het aanmaken.

SPELBORD TROUWEN VROEGER EN NU

<p>Vrouwen met de broek aan Vrouwen die de baas spelen/vrouwen die geen vrouwenklere dragen/vrouwen die <i>mannenwerk doen</i>.</p>	<p>Jan Mie <i>Mannen die hun vrouwen helpen/ mannen die flauw zijn/ vrouwelijke mannen</i></p>	<p>Van een mooi bord kun je niet eten Een vrouw moet niet mooi zijn maar goed koken/ een vrouw moeten brede heupen hebben om kinderen te baren/ goed eten is belangrijker dan een mooi servies.</p>	<p>Een prins op het witte paard Een dappere man/ een bringer van geluk/ een romantische liefde</p>
<p>Vrijersmarkten Een plaats op jaarmarkten waar je een vrijer kan vinden/ een bal van trouwlustigen/ een café waar de vrijer van lief kan wisselen</p>	<p>Flaneren Wandelen met het lief/meisjes die in groepjes aan een kant van de straat lopen en jongens aan de andere kant/ af en aan lopen van bewonderaars</p>	<p>Een blauwtje lopen Gepest worden na een afwijzing door een meisje/buiten in de kou blijven staan voor de deur van het lief/ een klop krijgen</p>	<p>Je lief eten geven met een verkeerd bestek Afwijzen/ plagen/ testen</p>
<p>Met de waaier je mond verbergen Je bent een beetje grappig/ ik schaam me om jou/ ik mag je</p>	<p>De klink van de kerkdeur poetsen Willen trouwen/ pastoorsmeid moeten worden/ zich uitsloven</p>	<p>Schrikkeidag Dag op 29 februari waarop meisjes de baas zijn/ dag in de week waar de vrouw mag kiezen wat er gebeurt/dag waarop je anderen bang mag maken.</p>	<p>Kermisvrijers Een liefde die op een kermis ontstaat/lichtzinnige vrijers/een vrijer die je als meisje kon huren om op de kermis mee rond te paraderen.</p>

<p>Geluk in het spel is ongeluk in de liefde</p> <p><i>Gokken brengt de liefde in gevaar/ als je trouwt kan je geen plezier meer maken/ vrijgezel zijn heeft zo zijn voordelen</i></p>	<p>Speculoos geven</p> <p><i>Je vrijer een gunst vragen/ je vrijer ten huwelijk vragen/ je vrijer uitnodigen voor een intieme ontmoeting</i></p>	<p>Besteken</p> <p><i>Een boeketje bloemen aan de deurklopper van je meisjes huis bevestigen/ een briefje in haar bus steken/ een bloem op je jas bevestigen om je interesse te tonen.</i></p>	<p>De uitzet</p> <p><i>Wat een man een vrouw koopt voor ze aan trouwen beginnen/wat een vrouw achterlaat bij haar ouders/wat een vrouw meekrijgt van haar familie als ze trouwt.</i></p>
<p>Nachtvrijen</p> <p><i>De vrijer die zijn meisje in het geniep een nachtelijk bezoek brengt/voor de trouw een nachtje blijven slapen bij elkaar met medeweten van de ouders/s nachts het huis uitsluipen om de vrijer te ontmoeten.</i></p>	<p>Los verkeer</p> <p><i>Onder toezicht oog van de families leren vrijers elkaar beter kennen/met verschillende vrijers uitgaan/je niet aan de regels houden bij het verkeren.</i></p>	<p>De hand vragen</p> <p><i>Jongen die een meisje aan haar vader ten huwelijk vraagt/meisje die een jongen ten huwelijk vraagt/ het aannemen.</i></p>	<p>Bruidschat</p> <p><i>Schat die de bruidegom aan de familie van de bruid gaf bij het huwelijk/schat die de familie van de bruid moest betalen aan de familie van de bruidegom bij een huwelijk/schat die de trouwers krijgen van familie als ze trouwen.</i></p>
<p>Een moetje</p> <p><i>Moeten trouwen van de familie/een huwelijk zonder liefde/moeten trouwen omdat het meisje zwanger is.</i></p>	<p>In ondertrouw gaan</p> <p><i>Gaan samenwonen voor het huwelijk/zich officieel verloven/een verkering beginnen</i></p>	<p>Bastaard</p> <p><i>Kind dat buiten het huwelijk verwekt is /achterkomerke/gehandicapt kind</i></p>	<p>Maagd</p> <p><i>Mooi meisje/meisje dat nog geen vrijer heeft/meisje dat nog geen seks heeft gehad.</i></p>

<p>Vrijgezellenavond</p> <p><i>Avond voor het huwelijk waarin de vrijgezel met andere mannen de bloemetjes buiten zet/avond waarop het meisje met een andere jongen mag uitgaan/avond waarin meisjes gezellig samen kletsen</i></p>	<p>Wit bruidskleed</p> <p><i>Wit is het teken van trouw/wit is het teken van ongereptheid en zuiverheid/wit is het teken van feestelijkheid.</i></p>	<p>Trouwen is houwen</p> <p><i>Als je trouwt moet je elkaar trouw blijven/moet je hard werken/moet je samenblijven</i></p>	<p>Kuisheid</p> <p><i>Properheid/beleefdheid/zedelijkheid</i></p>
<p>Wittebroodsweken</p> <p><i>Weken na het huwelijk waar men nog veel tijd voor elkaar had/weken waarop men nog eten van het feest heeft/weken waarin met wit brood eet.</i></p>	<p>Rijstekorrels strooien naar de trouwers bij het verlaten van de kerk</p> <p><i>We wensen je veel eten/we wensen je veel plezier/we wensen je vruchtbaarheid</i></p>	<p>Bruidegom draagt de bruid over de drempel van het huis</p> <p><i>Symbol voor het passeren van een grens/ongeluk uitsluiten/haar als een prinses behandelen</i></p>	<p>Bruidsluier</p> <p><i>Beschermt tegen het boze oog/teken van onderwerping van de vrouw aan de man/ een cadootje van de vrouw aan de man</i></p>
<p>Bruidsboeket</p> <p><i>Een cadootje van de man aan de vrouw/een teken van schoonheid/een teken van blijheid</i></p>	<p>Ze heeft alleen haar eertje en haar kleertje</p> <p><i>Ze geeft alleen om uiterlijkheden/ze bezit niets meer/ze trouwt arm maar maagdelijk</i></p>	<p>Hij zit onder de plak</p> <p><i>Hij heeft het moeilijk/ zijn vrouw is hem de baas/ zijn vrouw slaat hem.</i></p>	<p>Dat meisje zingt het liedje van verlangen</p> <p><i>Ze wil nog niet naar bed/ ze wil graag verkering/ ze is belust op rijkdom</i></p>

KINDEREN

Weerbaarheid

1 » Je lijf is van jou

In dit onderdeel gaan we in op aanrakingen of gewaarwordingen die niet leuk zijn, of waarvan kinderen twijfelen of ze dit wel wensen. In de tentoonstelling staat een paneel in het gangpad met in het groot JA en NEE op. Verder is er het stoplichtenspel.

1.1. Aanrakingen

Doelstelling

Inzien welke aanrakingen leuk en niet leuk zijn
Inzien dat het een verschil uitmaakt wie je aanraakt

Materiaal

Werkblad aanrakingen

Werkwijze

Elke leerling krijgt een werkblad met het Max-figuurtje op. Hierop kunnen ze aanduiden met kleur:

- » Waar ik graag word aangeraakt: groen
- » Waar ik niet graag heb dat andere mensen me aanraken: rood

Leg de tekeningen overzichtelijk samen en bespreek:

- » Zijn er verschillen voor de kinderen? Welke?
- » Zijn er gelijkenissen voor alle kinderen? Welke?
- » Waar mag je zus je aanraken?
- » Waar mag je broer je aanraken?
- » Waar mag je moeder je aanraken?
- » Waar mag je vader je aanraken?
- » Welk soort aanrakingen zijn niet leuk?
- » Mag je zomaar iemand's haar strelen? Waarom niet?
- » Mag je zomaar iemand een zoen geven? Waarom niet?
- » Welke aanrakingen mag je nog allemaal beter niet doen?

Besluit met de vaststelling dat aanrakingen soms ook niet leuk kunnen zijn en dat er een groot verschil is naargelang wie je aanraakt.

1.2. Stoplichten

Doelstelling

Situaties voor jezelf kunnen afwegen.
Je grenzen beseffen.

Materiaal

Werkblad stoplichten.

Werkwijze

De leerlingen krijgen 12 situaties op het werkblad en kunnen bij elke situatie aangeven of ze een groen, oranje of rood gevoel hebben. Leg vooraf uit wat de kleuren betekenen. Laat kinderen individueel werken en zeg dat er geen foute antwoorden zijn.

Nabespreking

Welke kleur komt het meest voor?

Rood: Jij bent bloedrood! Je hebt vooral rood geklikt, je weet dus goed wat je wil en wat niet. En je laat dat ook duidelijk blijken. Dat is prima!

Als er toch iets gebeurt dat je niet goed vindt, moet je dat zeggen aan een vertrouwenspersoon of de kindertelefoon.

Oranje: Jij bent een twijfelgeval. Je weet soms niet goed wat je nu wel en niet leuk vindt.

Als er dingen gebeuren die je niet goed vindt (of waarvan je achteraf vindt dat ze niet oké zijn), moet je dat zeggen aan een vertrouwenspersoon of de kindertelefoon.

Groen: Jij bent een JA-beest. Pas op! Laat geen misbruik van je maken. Denk eens goed na over je grenzen. En zeg duidelijk wat je tof vindt en wat niet.

Als er dingen gebeuren die je niet goed vindt, of waar je achteraf geen goed gevoel bij hebt, moet je dat zeggen aan een vertrouwenspersoon of de kindertelefoon.

1.3. NEE zeggen

Doelstelling

Zien dat je op heel veel verschillende manieren nee kan zeggen.

Aanvoelen hoe je het effect kan verhogen.

Materiaal

Werkblad nee zeggen.

Werkwijze

Vertel: Aanraken is alleen leuk als je het zelf leuk vindt.

Een ander aanraken is alleen leuk als de ander het ook leuk vindt.

Soms weet je niet goed wat je er van vindt. Maar als het niet helemaal goed voelt, dan is het NIET oké. Zeg dan NEE.

Er zijn zeer veel verschillende manieren om nee te zeggen:

- » Je kan nee zeggen als Marge: doe voor en laat de kinderen je nadoen
- » Je kan nee zeggen als Wiske
- » Je kan nee zeggen als Lucky Luke
- » Je kan nee zeggen als Obelix
- » Je kan nee zeggen als Urbanus
- » Je kan nee zeggen als Lambik

Hoe voelen die verschillende nee's? Wat komt het best over denk je? We oefenen nu het nee zeggen aan de hand van een aantal situaties. Telkens mag een kind het nee-zeggen voordoen, en de anderen doen exact na:

- » Je zus wil je haar kammen en jij wil dat niet. Zeg dan **NEE!**
- » Je tante trekt je op de schoot en wil je zoenen. Je wil dit niet. Zeg dan **NEE!**

- » De voetbaltrainer legt zijn arm om je heen en je wil niet aangeraakt worden. Zeg dan **NEE!**
- » De vriend van je ouders wil je op de foto en jij wil niet. Zeg dan **NEE!**
- » Je broer wil je dwingen om ezel te spelen en hij wil op jou gaan zitten. Voel je je gedwongen? Zeg dan **NEE!**
- » De babysit kijkt naar jou terwijl je in bad gaat. Word je niet graag bekeken? Zeg dan **NEE!**
- » ...

Nabespreking

Wat is de beste manier om nee te zeggen? Heel hard nee zeggen of je heel boos maken is niet goed. Maar ook heel twijfelend nee zeggen zoals Urbanus is niet echt goed. Het beste is het heel 'cool' te doen of heel rustig.

Verwerking

Vraag kinderen een situatie te beschrijven of te tekenen waarin ze iets hebben meegemaakt wat ze niet fijn vonden, en hoe ze dan gereageerd hebben. Als ze denken dat er een betere manier is om te reageren mogen ze suggesties doen over hoe ze het de volgende keer zouden aanpakken.

Meer lezen:

Gisela Braun, Kleintje Nee en GROTE NEE. Waasmunster: Abimo, 2004. - 39 p. ISBN: 90-76233-41-
Marie-France Botte, Kaatje Cactusbloem en haar egel: wie mij aanraakt krijgt een prik. Antwerpen/
Houten: Reemst Uitgeverij; Standaard Uitgeverij, 1996. - geen pag. ISBN: 90 410 9028 2
D. Oeyen, Het boekje dat NEE zegt. Brussel: Kind & Gezin, 1996

2. Over de grens

In dit deel proberen we een antwoord te geven op wat goede en slechte geheimen zijn, en wat een kind kan doen als het geconfronteerd wordt met misbruik. In de tentoonstelling is er een wand met getuigenissen, de 5 juiste antwoorden van een vertrouwenspersoon en filmfragmentjes uit "Vuil Spel"

2.1. Zakdoekje leggen, niemand zeggen

Doelstelling

Inzien dat er slechte en goede geheimen zijn.
Weten wat je met slechte geheimen moet doen.

Materiaal

Kaartjes met slechte of goede geheimen.

Werkwijze

De kinderen zitten in een kring om het spel "zakdoekje leggen" te spelen. Het zakdoekje is een kaartje, waarop een slecht of een goed geheim geschreven staat. Het geheim wordt voorgelezen, en terwijl de zakdoeklegger rondsluipert rond de kring, kunnen de kinderen nadenken of dit een goed of slecht geheim is. Als het kaartje gedropt wordt, kan het kind uit de kring 2 dingen doen: bij een slecht geheim roepen "slecht geheim" en de zakdoeklegger laten lopen; bij een goed geheim: de zakdoeklegger achterna gaan en het goed geheim houden.

Nabespreking

Bespreek waarom slechte geheimen slecht zijn:

- » Omdat je gedwongen wordt erover te zwijgen
- » omdat er dreigementen worden gebruikt
- » omdat het een slecht gevoel geeft
- » omdat iemand er nadeel van zal ondervinden
- » omdat het misschien wel een leugen is
- » ....

Een goed geheim daarentegen is bedoeld om iemand te verrassen en geeft je een goed gevoel. Soms is het goed een geheim te bewaren als je denkt dat iemand anders van dat geheim misbruik zal maken, maar dan vertel je het best aan je vertrouwenspersoon of je ouders.

Goed geheim	Slecht geheim
Je mag het niet zeggen aan mama maar we gaan een verrassingsfeest geven voor haar verjaardag	Je mag het niet zeggen aan papa maar ik heb de remmen van zijn fiets kapotgemaakt
Je mag het aan niemand zeggen maar eigenlijk is mijn opa heel ziek	Je mag het aan niemand zeggen maar het schijnt dat Jonas nog in zijn bed plast
We weten al dat Thomas de prijs heeft gewonnen, maar we houden onze mond om de verrassing niet weg te geven	Je mag niemand zeggen wat we gedaan hebben anders zeg ik aan iedereen dat jij stinkt
We zeggen het Margot niet dat we weten dat Ilse haar verklikt heeft, want anders neemt ze wraak op Ilse	Als je me geen 100 euro geeft toon ik iedereen die foto van jou onder de douche
	Als jij iemand vertelt wat we gedaan hebben zal ik vertellen dat jij begonnen bent
	Als je durft te vertellen wat ik gedaan heb dan wacht ik je op en zal je ervoor boeten

2.2. Ik ga het zeggen...

Doelstelling

Inzien wat je zou doen als er iets gebeurt dat je raar of vervelend vindt, of als iemand je dwingt, of als er een slecht geheim is.

Weten wie je vertrouwenspersonen zijn.

Materiaal

Werkblad vertrouwenspersonen.

Werkwijze

Vertel dat er maar één ding is dat je moet doen als er iets gebeurt dat je raar of vervelend vindt, of als iemand je dwingt, of als er een slecht geheim is: vertel het! Zeg het!

Niet beschaamd zijn, geen schrik hebben voor de gevolgen, maar het zeggen. Als je het niet zegt, kan niemand je helpen.

Ieder van ons heeft vertrouwenspersonen nodig. Dit zijn volwassen mensen die je kan vertrouwen, en die je zullen helpen.

Vul jouw 5 vertrouwenspersonen in op het werkblad. Je hebt er 1 aan elke vinger van je hand!

Hoe weet je wie je vertrouwenspersoon is?

Iemand die je kan vertrouwen zegt:

- » 'Ik geloof je.'
- » 'Het is niet jouw schuld.'
- » 'Heel vervelend dat dit is gebeurd.'
- » 'Goed dat je het mij vertelt.'
- » 'Ik zal je helpen.'

Vertel het tot iemand je gelooft en helpt!

Verwerking

Vertelronde: wie wil kan kort vertellen over iemand die heeft geholpen nadat je die persoon in vertrouwen had genomen. Start zelf met een eigen verhaal.

2.3. Een getuigenis

Doelstelling

Begrijpen dat je soms hulp nodig hebt.

Weten wat er gebeurt nadat je hulp hebt ingeroepen.

Materiaal

Werkblad getuigenis.

Werkwijze

Lees de getuigenis voor en sta stil bij de volgende vragen:

- » Mag je grote neef overal aan je lichaam zitten? Wat zou jij ok vinden en wat niet?
- » Hoe reageert Saskia? Zou je zelf durven weigeren om te doen wat de babysit je zegt?
- » Saskia vertelt het na een aantal keren aan haar mama. Is dat goed dat ze dat doet? Of is dat klikken?
- » Wat vind je van de reactie van de mama?
- » Sommige kinderen verzwijgen wat er is gebeurd omdat ze schrik hebben dat hun ouders boos zullen zijn of hen niet geloven. Wat moet je doen als je niet geloofd wordt?
- » Wat denk je van de reactie van Thomas? Zal hij het nog doen denk je?
- » Een psycholoog, wat doet die juist?
- » Zou je het zelf vertellen als je zoiets overkomt?
- » Begrijp je dat Saskia bang is van Thomas?

Verwerking

Rob Hondsmark, Els Kok, Renate Baardse, Een geheim teveel.... Met kinderen in gesprek over seksueel misbruik, Leuven: Centrum voor pastorale counseling, 1997, ISBN: 90 71813 14 2

Jan Hindman, Een pakkend boek voor kleine en voor grote mensen, Groningen, Reco Multi Media, 1998, ISBN 90 76457 01 8

Martine Delfos, Het is niet leuk. Over kinderen die andere kinderen seksueel misbruiken, Schoten: Westland, 1995, ISBN 90 6386 115 X

Martine Delfos, Blijf van me af! Over seksueel misbruik bij jongens/meisjes, Bussum: Trude van Waarden Producties, 1996, ISBN 90 6386 114 1

Ellen Houtman, Weerbaar zijn: dat vind ik niet leuk. Hilversum: Kwintessens, 2002. - 23 p. ISBN: 905788079-2

Marie Wabbes, Beertje klein en grote wolf. Mechelen: Bakermat, 1998. ISBN 90 5461 191 X

Bley, Knuffel heeft zorgen: een prentenboek over seksueel misbruik. Antwerpen: C. De Vries-Brouwers, 1997. ISBN 90 5341 334 0

Martine Delfos, Dat nare gevoel. Seksuele voorlichting over seksueel misbruik, Bussum: Tude van Waarden Producties, 1999, ISBN 90 7556 4260

3 » Internet en misbruik

In dit deel gaan we in op hoe kinderen moeten omgaan met internet, waar seks gemakkelijk over de grens gaat. In de tentoonstelling is een doek dat een deel van de ruimte afsluit, waarbinnen een hoekje is vormgegeven als een stuk kinderkamer, met computer.

3.1. Surfen met de haaien

Doelstelling

Inzien dat een internetprofiel niet steeds naar waarheid wordt ingevuld
Beseffen dat je voorzichtig moet zijn met persoonlijke informatie

Materiaal

Werkblad internetprofiel

Werkwijze

In deze methodiek gaan we even blijven stilstaan bij profielpagina's. Dit is een veelgebruikte methode bij jongeren om in contact te komen met anderen.

Eerst vraag ik aan de groep of ze allemaal weten wat een profielpagina is en of ze er zelf een hebben. Daarna lezen we de profielpagina op het werkblad en vraag de kinderen wat ze leuk vinden aan die persoon en wat niet. Is het iemand met dezelfde interesses? Is het iemand waar je een vriendschap mee zou kunnen opbouwen?

Daarna bekijken we de verschillende foto's. Ze moeten de foto aanduiden waarvan ze denken dat deze bij dit profiel past.

Nabespreking

In werkelijkheid komt het profiel overeen met de persoon in foto B.

- » Waar komt het profiel met de foto overeen?
- » Waar zit er verschil op?
- » Waarom stellen mensen zich anders voor dan ze in werkelijkheid zijn? Wat willen ze daarmee bereiken?
- » Waarom is het gevaarlijk te vertrouwen op de informatie in een profielpagina?

Verwerking

Maak zelf je profielpagina aan. Wees zo waarheidsgetrouw mogelijk, maar geef geen informatie waar iemand anders misbruik zou kunnen van maken. (zie ook verder)

3.2. Chatgesprek

---

* Werkvorm van Lynn Saegerman

Doelstelling

Weten hoever je kan gaan in het vertellen van persoonlijke informatie tijdens een chatgesprek.

Materiaal

Werkblad chatgesprek.

Info Surfen met de haaien.

Werkwijze

De begeleider speelt een chatgesprek na. Op bepaalde momenten wordt het gesprek stilgelegd en mag de groep beslissen of ze hetzelfde zouden doen als de personen in het gesprek. Dit doen ze door een O in te vullen op het werkblad.

<Naughtyboy> hey funnybunny, alles cavatjes?

<Funnybunny> ja zenne, 'k verveel mij alleen een beetje.

<Naughtyboy> Oei, hoe komt het? 't Is toch vakantie

<Funnybunny> jamaja, 't is zo slecht weer en, mijn beste vriendin is op reis.

<Naughtyboy> zeg geen goesting om op msn verder te babbelen? Da's wat gemakkelijker. Ge zult u niet meer vervelen, beloofd! ;-) mag ik uw emailadres?

Stop 1

Funnybunny geeft haar email-adres door want ze vindt het zelf ook wel leuker om via MSN te babbelen. Ze moet wel weg dus ze zegt dat tegen Naughtyboy en ze belooft dat ze de volgende dag zeker op MSN zal komen.

» Het is niet gevaarlijk om je emailadres door te geven.

» Een e-mailadres is toch iets persoonlijk, ik zou dat niet zomaar aan iedereen geven.

In principe is het niet echt gevaarlijk om je email-adres aan iemand te geven. Ook niet als die persoon hiermee op je msnlijst wil staan. Het is wel iets persoonlijk maar de persoon weet hier mee nog niets meer van jou.

De volgende dag komt Naughtyboy online. Funnybunny is er nog niet maar Naughtyboy is heel nieuwsgierig en dus kijkt hij naar haar profiel op MSN. Daar komt hij heel veel te weten van Funnybunny o.a. dat haar naam Kelly De Smet is en dat zij 13 is, en ze woont in Aalst. Ze houdt van lezen en shoppen, ze luistert naar R&B en ze speelt volleybal. Naughtyboy vind het wel heel leuk om zoveel van haar te weten te komen. Maar zelf zou hij nooit zoveel informatie van zichzelf op internet zetten.

Stop 2

» Er is niks mis mee om veel over jezelf op MSN te zetten

» Het is toch wel een beetje riskant om je achternaam op Internet te zetten

Hou er rekening mee dat alles wat je op Internet zet door iedereen kan bekeken worden en dat iedereen daar alles mee kan doen wat hij/zij wil. Er is natuurlijk niets mis mee om wat over jezelf te vertellen, over je hobby's. Maar met persoonlijke gegevens zoals je naam en je woonplaats moet je wel opletten. Uiteindelijk kan je dat ook doorgeven aan mensen waar je al lang

mee chat en die je al een beetje kent. Maar als je dat op je profiel zet, dan weet iedereen waar je woont en wat je achternaam is.

Naughtyboy komt online...

<Naughtyboy> Hey kelly

<Funnybunny> Hey hallo, gij hebt zeker al op mijn profiel zitten kijken. En was het een beetje interessant?

<Naughtyboy> Ja, ik weet al heel veel over u.

<Funnybunny> Ja maar ik weet van u nu nog altijd niets he. Op uw profiel staat er niet zoveel. Vertel eens wat over jezelf.

<Naughtyboy> Mijn naam is Dieter, 'k ben van Dendermonde. 'k Ben redelijk sportief en 'k luister graag naar hip hop.

<Funnybunny> aaah Dendermonde, ik kom daar veel, waar woon je ergens?

<Naughtyboy> in de Vlamingstraat

<Funnybunny> aaah ja ik weet dat zijn, allez 'k zal eens langskomen als ik passeer.

Stop 3

- » Ik zou ook de straat doorgeven waar ik woon, dat is geen geheim.
- » Ik zou nooit zomaar mijn adres geven aan iemand die ik niet echt ken.

Hierboven hebben we het ook al gehad over persoonlijke informatie. Maar hierbij ging het meer over je echte naam, je hobby's, je interesses. Als je dit doorgeeft aan iemand hoeft dit nog niet zo erg te zijn. Je adres doorgeven is natuurlijk wel een beetje riskant. Als iemand je lastig valt en je blokkeert hem op je MSN, heeft die persoon nog altijd je adres.

Funnybunny en naughtyboy chatten nu bijna elke avond met elkaar. Soms zitten ze drie uur na elkaar te chatten zonder dat ze het in de gaten hebben. Ze kijken alletwee steeds meer en meer uit naar hun gesprekken. Maar dan krijgt funnybunny haar rapport en dat is niet echt schitterend. Haar ouders zijn enorm kwaad. Ze denken dat ze zo'n slechte punten heeft omdat ze zoveel op internet zit. Dus mag ze een week niet op internet. Funnybunny vindt dit verschrikkelijk, nu kan ze niet meer babbelen met Naughtyboy. En ze kan het hem niet eens laten weten. Dus op een woensdagmiddag als ze alleen thuis is, besluit ze snel op internet te gaan en hem uit te leggen waarom ze niet op internet kan. Ze geeft hem haar gsm nr, dan kan hij haar bellen als hij wil.

Naughtyboy was echt ongerust, hij heeft al 4 dagen niets meer van Funnybunny gehoord. Dan krijgt hij haar mailtje en belt haar direct op.

Stop 4

- » Ik vind het niet gevaarlijk om mijn gsm-nummer door te geven.
- » Ik geef nooit zomaar mijn nr aan iemand die ik niet ken.

Het is niet ongevaarlijk om je gsm-nummer door te geven. Dit is heel persoonlijke informatie waar je enorm veel mee kan doen. Het is een beetje hetzelfde als je adres doorgeven. Je kan dit wel doorgeven als je al lange tijd met iemand chat. Maar als je die persoon nog niet echt kent, is het wel riskant om je nummer te geven. Als deze persoon je lastig valt, is het veel moeilijker om het contact volledig te verbreken.

De week straf is afgelopen. Ondertussen heeft Naughtyboy al een aantal keer naar Funnybunny gebeld. Ook aan de telefoon klikt het heel snel. Funnybunny vertrouwt hem steeds meer en vertelt dus ook steeds meer over zichzelf. Ze ziet in Naughtyboy haar soulmate. Enkele dagen later...

<Naughtyboy> Zeg Funnybunny, we kennen elkaar toch al redelijk lang he?

<Funnybunny> eeeuhm ja da's waar

<Naughtyboy> awel ja, niet benieuwd hoe da'k er uit zie

<Funnybunny> 'k heb daar niet echt bij stilgestaan eigenlijk, 'k vind dat je een tof karakter hebt en je uiterlijk doet er niet echt toe

<Naughtyboy> ik vind u ook een hele toffe maar soms wil ik wel eens weten wie er aan de andere kant van de lijn zit.

<Funnybunny> mmmm

<Naughtyboy> heb je geen foto voor mij? pleaaaase

<Funnybunny> nee 'k geef je dat liever niet, ik doe dat nooit

<Naughtyboy> hier heb je mijn foto. Hopelijk bedenkt je je nog.

En weg is hij...

Funnybunny voelt zich nu wel een beetje slecht. Had ze toch beter haar foto gegeven of niet? Hij was precies een beetje boos.

Stop 5

Had funnybunny toch beter haar foto gegeven?

- » ja daar is toch niets mis mee om aan iemand je foto te geven
- » ik vind dat te gevaarlijk. Je weet nooit wat ze met je foto gaan aanvangen
- »

Het doorsturen van foto's naar iemand is wel een beetje riskant. Je weet nooit echt 100 procent zeker wie er aan de kant van de verbinding is. Als je toch een foto wil, probeer dan eerst zo zeker mogelijk te zijn van de persoon waar je mee chat. Je kan natuurlijk nooit helemaal zeker zijn van iemand die je op de chat leert kennen. Veel mensen gaan zich anders voordoen dan ze in het echt zijn. Uit onderzoek blijkt dat mensen steeds eerlijker worden naarmate je langer chat. Dus als je echt al lang chat met iemand en je hebt er een goed gevoel bij, stuur dan gerust die foto op.

Het is veel gevaarlijker om bv zomaar foto's op je msn profiel of je msn space te zetten. Wie heeft er hier een msn profiel met foto of een space met fotos op?

Waarom is dit veel gevaarlijker? Iedereen kan hier aan. Zelfs iemand die je niet toegevoegd hebt, kan aan je foto's. Dus denk goed na vooraleer je zomaar foto's van jezelf op internet zet.

Funnybunny heeft al een paar dagen niets van Naughtyboy gehoord. Ze begint nu echt wel ongerust te worden. Misschien had ze toch beter een foto opgestuurd. Haar beste vriendin is nu terug thuis en zegt tegen haar: koop je dan een webcam, dat kan toch geen kwaad.

Stop 6

Is een webcam echt niet gevaarlijk?

- » met een webcam kan je niets misdoen
- » ik vind het toch een beetje riskant

Een webcam is inderdaad gevaarlijk. Een webcam is een camera. Je kan niet alleen elkaar er mee zien maar je kan ook beelden opnemen en opslaan en dus ook bewerken. Pas dus hier mee op. Doe

dit ook weer maar alleen als je iemand echt vertrouwt.

Funnybunny heeft zich een webcam gekocht. Naughtyboy had er al een. Dus nu kunnen ze niet alleen tegen elkaar praten maar elkaar ook zien. Zo chatten ze nog enkele weken verder. De vriendschap tussen de twee wordt steeds groter en dan...

<Funnybunny> zeg, we zitten hier nu al 2 maanden te chatten met elkaar. Denk je dat het niet tijd wordt om eens af te spreken?

<Naughtyboy> ja, 'k heb dat ook al gedacht. En we wonen niet ver van elkaar he

<Funnybunny> ja da's waar. Dus heb je zaterdag iets te doen?

<Naughtyboy> nee, niet echt! Wat denk je, om 2 uur aan de ingang van het stadpark in Aalst?

<Funnybunny> it's a date.

Stop 7

Zou jij afspreken met iemand die je op de chat leren kennen hebt?

- » ja zeker, spannend!
- » neen, ik vind dat te gevaarlijk

In principe is er niets mis mee om met iemand af te spreken. Op deze manier kan je iemand pas echt leren kennen. Maar er zijn een paar dingen waar je zeker moet op letten:

- » **Spreek pas af nadat je een tijdje met die persoon chat. Hoe langer je met iemand chat, hoe eerlijker en oprechter de gesprekken worden.**
- » **Spreek af op een plaats waar veel mensen zijn. Afspreken in het park is dus niet zo'n goed idee. Doe dit liever in een winkelstraat. Als er dan iets gebeurt, is er altijd iemand in de buurt die je kan helpen.**
- » **Laat iemand weten dat je een afspraak hebt met iemand die je via internet leren kennen hebt. Je kan het vb aan je ouders vertellen, maar een vriend of een vriendin is ook ene mogelijkheid.**
- » **Doe niets waar je niet helemaal zeker van bent. Als je nog maar een klein beetje twijfelt over de oprechtheid van deze persoon, doe het dan niet. het is dan beter om nog enkele weken met die persoon te chatten en dan toch zeker te zijn, dan iets te doen waar je niet helemaal achterstaat.**

Nabespreking

Natuurlijk surf je op het internet, voor school of voor de fun. Helaas is dat surfen niet zonder gevaar. Er liggen heel wat haaien op de loer... Hoe zorg je dat ze jou niet als prooi nemen?

Bescherm jezelf tegen de haaien (Zie werkblad Surfen met de haaien):

- » Geef nooit je echte naam of familienaam, gsm- of telefoonnummer en zeg nooit waar je woont.
- » Neem een mailadres zonder je naam erin.
- » Mail of plaats geen foto's van jezelf (bloot). Ook beelden van een webcam kunnen worden opgenomen!
- » Hou je paswoord geheim. Verander je paswoord af en toe.
- » Word je lastiggevallen? Zeg het dan tegen je ouders.
- » Antwoord niet op alle vragen die je gesteld worden (zoals 'Wanneer ben je alleen thuis?' of 'Kom je naar het park?').
- » Spreek nooit af met iemand die je leert kennen via chat, mail, messenger, internet...

- » Doe je het toch?
  - » Kies dan een plaats waar veel mensen zijn.
  - » Neem iemand mee.
  - » Zeg thuis waar je bent.
- » Lees eerst de zoekresultaten en klik niet zomaar ergens op. <voorbeeld: spreekbeurt over poesjes>
- » Zie je porno of andere rotte dingen? Roep er je ouders bij of verwittig Child Focus (www.childfocus.be) (org).
- » Reageer nooit op spam of junkmails.
- » Krijg je vervelende vragen of berichten? Stop dan direct met chatten of mailen.
- » Reageer nooit op rare, gemene of bedreigende e-mails.
- » Klik niet op links in mails van mensen die je niet kent.
- » Als iemand je uitdaagt via mail of chat, dan is ie meestal slechte dingen van plan.
- » Geloof niet alles wat je ziet of leest op internet.

Verwerking

Kijk nog eens naar je profielpagina, en wijzig eventueel de gegevens zodat je niet teveel persoonlijke informatie geeft.

4 » Seks en de wet

Hier gaan we in op de wettelijke aspecten van seks en afwijkende seksvormen.

4.1. Magda?

Doelstelling

Inzien dat er wettelijke bepalingen zijn over seks en kinderen.

Inzien dat je niet iemand tegen zijn zin in seks kan betrekken.

Weten wat je moet doen als dit jou overkomt.

Materiaal

Werkblad Magda

Werkwijze

Vertel: Seks is niet altijd leuk. Seks is soms ook strafbaar, bijvoorbeeld als je gedwongen wordt om iets te doen. Of als het tegen je zin is. Ook de wet zegt wat je mag en niet mag: zoenen en seksen mag je pas als je beiden zestien bent. Duid bij elke afbeelding het antwoord aan dat volgens jou juist is.

Werk in kleine groepjes de 12 situaties door.

Nabespreking

Overloop de uitkomsten en leg uit waar nodig.

Bevraag

- » Welke situaties zijn duidelijk?
- » Welke situaties zijn minder duidelijk? Waarom?
- » Wat denken jullie van wat mag en niet mag?
- » Wat moet je doen als dit je overkomt?

Situatie 1: jongen (17) vrijt met meisje (13).

Tekst:

Toon en Marieke zijn erg verliefd en vrijen. Ze willen het alletwee, maar volgens de wet mag het niet, want Marieke is nog geen 16. Jammer.

Situatie 2: 2 jongens heffen rok meisje omhoog, terwijl zij dit duidelijk niet wil.

Tekst:

Het meisje wil haar onderbroek helemaal niet laten zien. Wat een rotjongens! Dat doe je niet, want zij vindt het niet oké.

Situatie 3: volwassen man zit op stoel bij jonge jongen en laat 'm zijn piemel zien.

Tekst:

Dit mag niet. De man toont ongevraagd zijn piemel aan de jongen. Dit noemen we aanranding. De jongen vertelt dit best aan een vertrouwenspersoon.

Situatie 4: enkele jongens duwen meisje tegen een muurtje en betasten haar. Het meisje wil dit niet.

Tekst:

Iemand aanraken onder dwang zonder dat die het wil, mag je echt niet doen!

Situatie 5: een leraar streelt over het hoofd van een kind dat alleen in de studie zit.

Tekst:

Mag niet; ook een juf of meester heeft niet het recht om een leerling te strelen als die dat niet wil.

Situatie 6: een jongen (+16) en een meisje (+16) zitten op een sofa aan 'petting' te doen.

Tekst:

Natuurlijk mag dit wel. Zowel de jongen als het meisje zijn 16 en vinden het leuk en willen het.

Situatie 7: enkele jongens dwingen onder bedreiging van een mes een andere jongen z'n broek uit te doen.

Tekst:

Stel je eens voor dat dit met jou gebeurt. Het is laf en natuurlijk mag het niet. Respect moet je hebben, voor iedereen.

Situatie 8: twee jongens zoenen in de slaapkamer (bijvoorbeeld).

Tekst:

Dit mag. De jongens zien elkaar graag en mogen elkaar natuurlijk zoenen. Maar voor de wet moeten ze beiden 16 zijn.

Situatie 9: zelfde situatie als 6, maar nu vriend en het meisje wil het duidelijk niet.

Tekst:

De jongen en het meisje zijn allebei 16. Vanaf dan mag je seks hebben volgens de wet. Maar, het meisje wil het niet, dus mag het niet. Ook dit is aanranding.

4.2. Afwijkende seksvormen

Doelstelling

Weten welke afwijkende seksvormen er bestaan
De juiste woorden kunnen verbinden met de uitleg

Materiaal

Werkblad afwijkende seksvormen

Werkwijze

Vertel de kinderen dat er ook allerlei vormen van seks zijn die eigenlijk niet horen. Dat betekent dat iemand die dit doet, eigenlijk strafbaar is.

Laat de kinderen individueel de oefening doen en verbeter klassikaal

Nabespreking

Heb je enig idee waarom deze vormen strafbaar zijn?

Wat gebeurt er als iemand betrappt wordt?

Wat moet je doen als je daarmee geconfronteerd wordt?

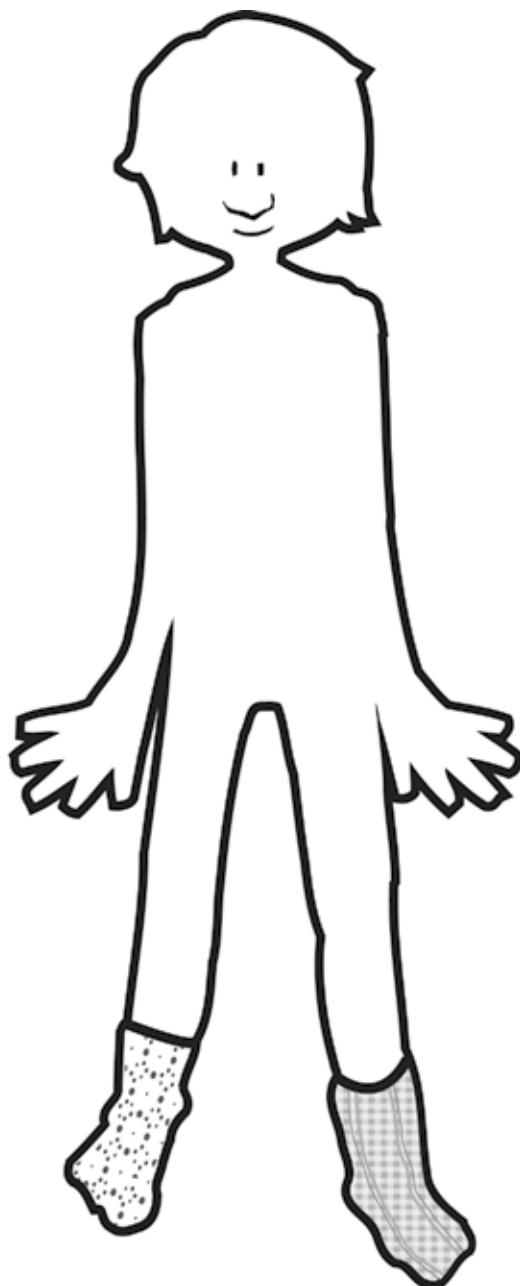
5 » Werkbladen

© WERKBLAD AANRAKINGEN

Waar ik graag word aangeraakt: groen

Waar ik niet graag heb dat andere mensen me aanraken: rood

Als iemand je aanraakt en jij vindt het tof, dan heb je een ja-gevoel.

Je weet niet goed of je het leuk vindt of niet. Je krijgt een twijfel-gevoel.
Zeg 'stop' en vertel dat je er eerst wilt over nadenken.

Rood licht:
Je wordt aangeraakt en je vindt het niet fijn, je krijgt een nee-gevoel.
Zeg 'nee'!

Een jongen die je niet kent, toont je porno op de bus.

Je tante zoent je elke keer op je mond.

Wat voel je als je beste maatje jou knuffelt.

Psst, weet je wat ik gisteren gedaan heb...hihihi...?
Wat denk je van een giechelgeheim?

Je pa komt altijd kijken als je doucht en gaat niet weg als je het vraagt

Dit blijft ons geheim of anders zie ik je niet graag meer...
Wat vind je van een "pas-op-geheim"?

Je balletjuf of voetbaltrainer zegt dat het normaal is dat ze je overal mogen aanraken.

De turnleraar (of juf) gluurkt naar je blote lichaam onder de douche.

Een vriendinnetje van school vraagt met jou in hetzelfde bed te mogen slapen

Iemand vraagt of jij 'het' zou willen doen.
Wat doe je?

Iemand vraagt om zijn of haar lief te zijn

Je mag met je broer zijn playstation spelen, maar je moet wel zijn piemel strelen.

WERKBLAD STOPLICHTEN

Wat geeft jou een ja-gevoel? Wat geeft jou een nee-gevoel? En waar twijfel je?
Kleur het licht van jouw keuze. Er zijn geen goede en foute antwoorden, klik alleen wat jij ervan vindt.

Groen licht:

Als iemand je aanraakt en jij vindt het tof, dan heb je een ja-gevoel.

Oranje licht:

Je weet niet goed of je het leuk vindt of niet. Je krijgt een twijfel-gevoel.
Zeg 'stop' en vertel dat je er eerst wilt over nadenken.

Rood licht:

Je wordt aangeraakt en je vindt het niet fijn, je krijgt een nee-gevoel.
Zeg 'nee'!

Situatie 1:

Wat voel jij als je beste maatje jou knuffelt?

Groen licht = Leuk, leuk!
Oranje licht = Pfff, dat laat me koud.
Rood licht = O nee, dat wil ik niet.

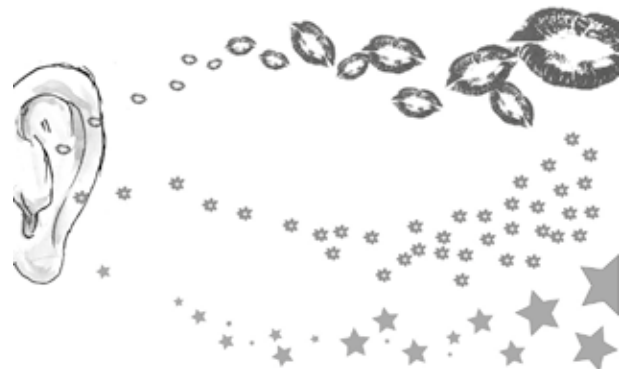

Situatie 2:

'Psst, weet je wat ik gisteren gedaan heb... hihhi...!' Wat denk je van een giechelgeheim?

Groen licht = spannend
Oranje licht = flauw
Rood licht = ben er niet gerust over

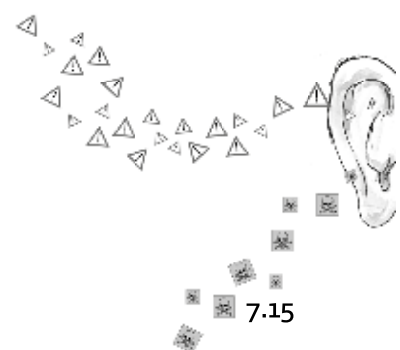

Situatie 3:

'Dit blijft ons geheim of anders zie ik je niet graag meer...!' Wat vind jij van een pas-op-geheim?

Groen licht = spannend
Oranje licht = weet niet of ik dit wel leuk vind
Rood licht = helemaal niet tof

Situatie 4:

Iemand vraagt om z'n lief te zijn.

Groen licht = spannend
Oranje licht = misschien
Rood licht = niet leuk

Situatie 5:

Je tante zoent je elke keer op je mond.

Groen licht = Lekker!
Oranje licht = Pfff, kan me niet schelen.
Rood licht = Bah. Nee!

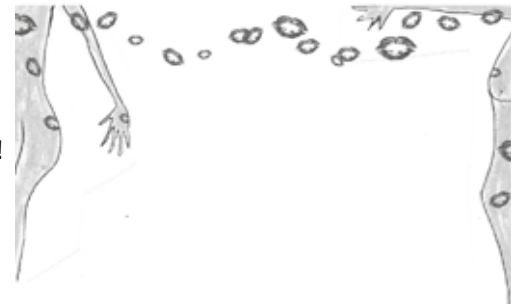

Situatie 6:

Iemand vraagt of jij 'het' zou willen doen. Wat doe je?

Groen licht = Ik zeg ja of nee of misschien.
Oranje licht = Waarom vraagt die dat?
Rood licht = Daar heeft niemand zaken mee!

Situatie 7:

De turnleraar (of juf) gluurt naar je blote lichaam onder de douche.

Groen licht = Tof!
Oranje licht = Niet tof, maar wil me ook niet aanstellen.
Rood licht = Grrrr... dat wil ik niet!

Situatie 8:

Een vriendinnetje van school vraagt met jou in hetzelfde bed te mogen slapen.

Groen licht = Leuk, leuk, leuk!
Oranje licht = Misschien, hangt er van af wie het is.
Rood licht = Nee! Mijn bed is van mij alleen.

Situatie 9:

Je mag met je broer zijn Playstation spelen, maar je moet wel zijn piemel strelen.

Groen licht = Doe ik, PS2 is tof.
Oranje licht = Is dat niet raar?
Rood licht = PS2 is tof, maar dat wil ik niet.

Situatie 10:

Je balletjuf of voetbaltrainer zegt dat het normaal is dat ze je overal mogen aanraken.

Groen licht = Ha, goed!
Oranje licht = Is dat wel normaal?
Rood licht = Niks van, dat zeg ik thuis.

Situatie 11:

Je pa komt altijd kijken als jij doucht en gaat niet weg als je het vraagt.

Groen licht = Is papa, is goed.
Oranje licht = Vind ik een beetje vervelend.
Rood licht = Dat heb ik echt niet graag.

Situatie 12:

Een jongen die je niet kent, toont je porno op de bus.

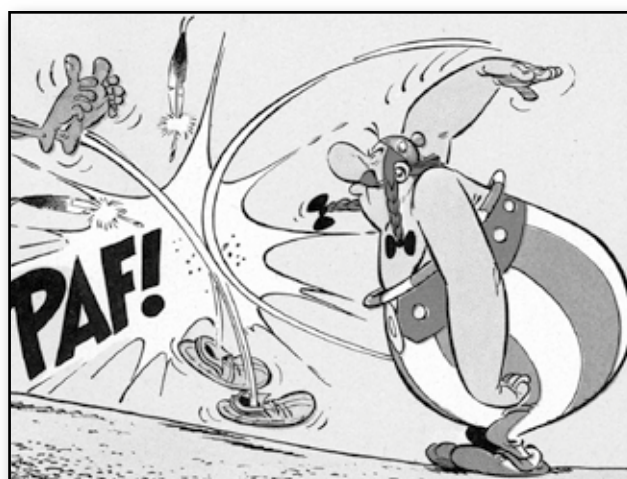
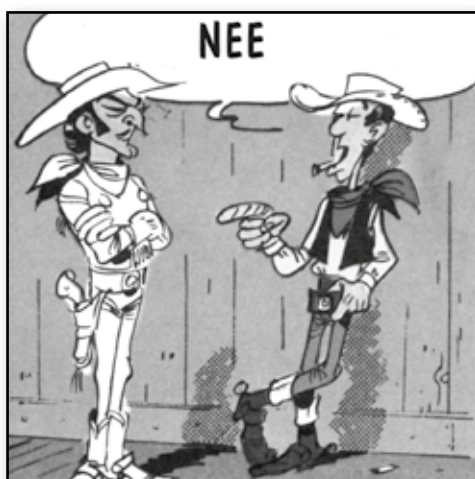

Groen licht = Spannend, even kijken.
Oranje licht = Geeft niet, kan wel voor mij.
Rood licht = Bah. Nee!

© WERKBLAD NEE ZEGGEN

Je mag het niet zeggen aan mama, maar we gaan een verrassingsfeest geven voor haar verjaardag

Je mag het niet zeggen aan papa maar ik heb de remmen van zijn fiets kapot gemaakt

Je mag het aan niemand zeggen maar eigenlijk is mijn opa heel ziek

Je mag het aan niemand zeggen maar het schijnt dat Jonas nog in zijn bed plast

Je mag niemand zeggen wat we gedaan hebben anders zeg ik aan iedereen dat jij stinkt

Als je iemand zegt wat we gedaan hebben zal ik vertellen dat jij begonnen bent

Als je durft te vertellen wat ik gedaan heb dan wacht ik je op en zal je ervoor boeten

Als je me geen 100 euro geeft, toon ik iedereen de foto van jou onder de douche

We zeggen Margot niet dat we weten dat Ilse haar verklikt heeft, want anders neemt ze wraak op Ilse.

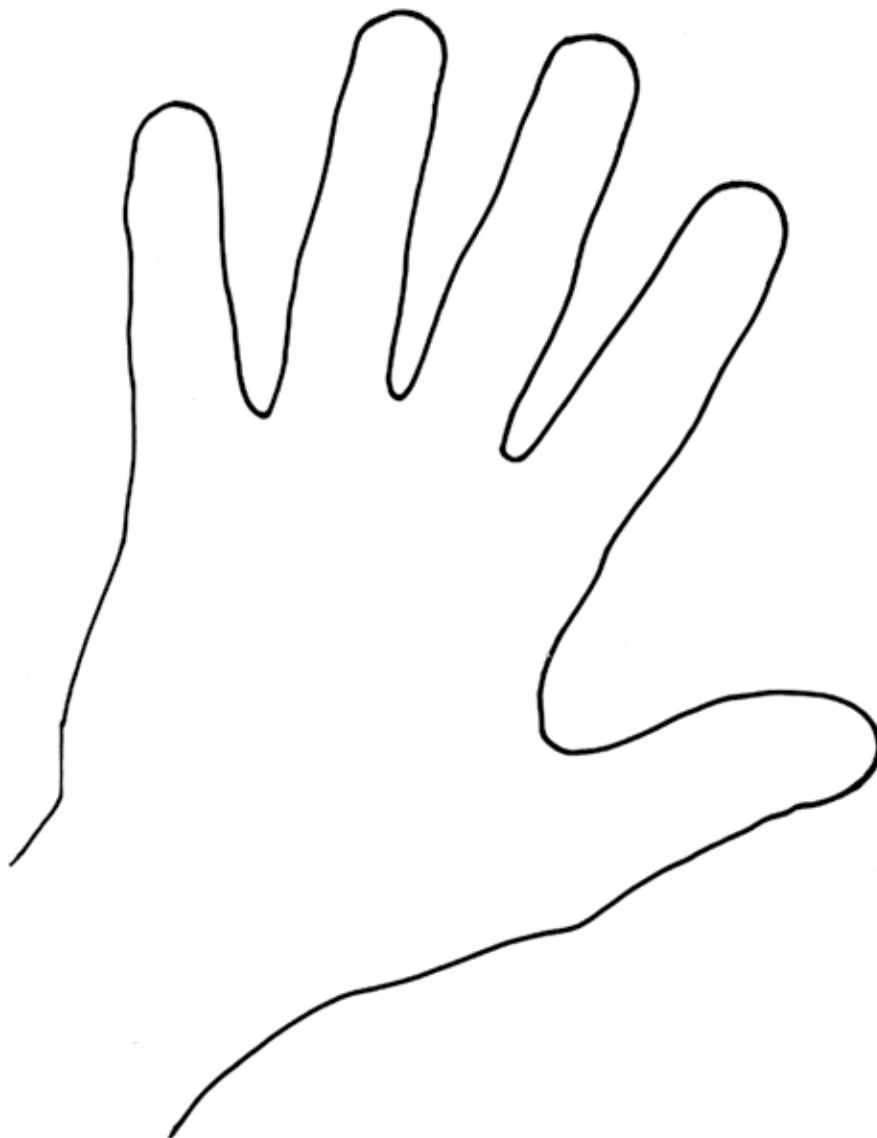
We weten al dat thomas de prijs heeft gewonnen, maar we zwijgen om de verrassing niet weg te geven.

© WERKBLAD VERTROUWENSPERSONEN

Ieder van ons heeft vertrouwenspersonen nodig. Dit zijn mensen die je kan vertrouwen, en die je zullen helpen.

Vul jouw 5 vertrouwenspersonen in op het werkblad. Je hebt er 1 aan elke vinger van je hand!

Iemand die je kan vertrouwen zegt:

- » 'Ik geloof je.'
- » 'Het is niet jouw schuld.'
- » 'Heel vervelend dat dit is gebeurd.'
- » 'Goed dat je het mij vertelt.'
- » 'Ik zal je helpen.'

Vertel het tot iemand je gelooft en helpt!

Saskia

Mama en papa gaan naar de film, en Thomas komt babysitten. Thomas is 15 en het neefje van Saskia. Samen zwaaien ze mama en papa uit. Thomas vraagt of ze nog een spelletje wil doen voor ze naar bed gaat, en samen spelen ze nog "Lach je rijk".

"Ga jij nu maar naar boven en doe je pyjama aan en poets je tanden, dan kom ik kijken of het goed gaat." Zegt Thomas. "Dat doe ik zelf wel, hoor", antwoordt Saskia. "Nee, nee, ik moet controleren of je niet stiekem stoute dingen doet". Hij lacht een beetje, dus Saskia denkt dat het wel een grapje is.

Maar als ze hem even later naar boven hoort komen, ziet ze toch een vreemde blik in zijn ogen. "Toon eens of je wel helemaal proper bent", zegt hij, en controleert haar tanden, haar handen, en zegt "en nu ook je poep nog eens bekijken". Saskia zegt heel beslist "neen, dat kan ik zelf wel, ik wil niet dat jij dat doet.". Thomas zegt "Flauw hoor", maar dringt niet aan. Saskia kan er niet goed van slapen, en is een beetje beschaamd dat ze zo onvriendelijk was. Ze neemt zich voor de volgende keer wat liever te zijn.

Als Thomas de volgende keer komt, gaat hij mee naar boven en wil Saskia helpen met uitkleeden en haar pyjama aandoen. Saskia wil niet flauw doen, en laat hem helpen. Thomas staat achter haar en steekt onverwachts zijn vinger door haar benen naar voren. "Kijk, nu heb je ook een piemeltje, net als ik". Saskia schrikt en doet een stap naar voren, maar omdat ze al met één been in de pyjamabroek zit, struikelt ze en valt. Thomas geeft haar een plets op haar blote billen en zegt: "Wat een mooie show is dit!". Saskia voelt zich boos en bang worden en kruipt in bed. Deze keer slaapt ze nog slechter.

De volgende dag zegt ze haar mama dat ze niet meer wil dat Thomas komt babysitten. "Waarom niet, Saskia, was het niet leuk gisteren?" "Nee", zegt Saskia. "Thomas doet raar. Hij wil spelletjes spelen die ik niet leuk vind". "Wat dan?" vraagt mama, terwijl ze koffie drinkt en in de krant leest. "Hij wil naar mijn poep kijken, mijn pyjama helpen aandoen, terwijl ik dat zelf ook wel kan". "Misschien wil hij zijn best doen voor jou" zegt mama, en ze leest verder. "Maar ook nog iets" zegt Saskia, "de laatste keer stak hij zijn vinger tussen mijn benen en deed alsof ik een piemeltje had, en daar ben ik van geschrokken. Ik vind het niet leuk dat hij dit doet. Het is toch raar, dat doen grote jongens toch niet?". Nu kijkt mama ongerust en wil ze er alles over weten.

Mama belt naar Tante Rita, de moeder van Thomas, en vertelt wat Saskia haar heeft gezegd. Tante Rita kan het niet goed geloven, maar belooft toch met Thomas te spreken. Thomas zegt eerst dat dat allemaal niet waar is, en dat Saskia alles heeft verzonnen. Maar mama zegt dat ze Saskia gelooft, en dat het heel goed is dat ze het verteld heeft. "Want Thomas mag dat niet doen, en wij zullen hem uitleggen waarom dat niet kan. En als hij het niet begrijpt, dan moet hij naar de psycholoog om te praten over zijn gedrag."

"Je bent een hele flinke meid en je moet geen schrik hebben dat Thomas dat nog een keer zal doen." Zegt mama. "Daar gaan we voor zorgen. Zo'n dingen mag je nooit geheim houden, je moet ons dat vertellen, dan kunnen we je helpen." Saskia is gerust en opgelucht. Maar ook een beetje bang dat Thomas nu boos zal zijn.

Later vertelt Thomas zijn ouders dat hij haar wel een beetje gestreeld had en misschien wel haar been had aangeraakt, maar zeker niet haar poep. Hij was verdrietig en verlegen. Hij wil wel naar een psycholoog als dat helpt.

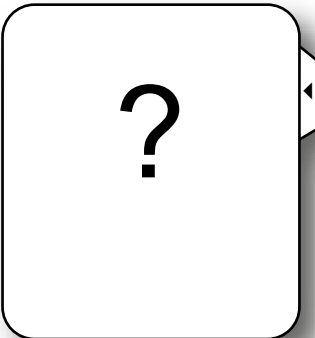
WERKBLAD INTERNETPROFIEL

Profiel aanmaken

Bestand   Bewerken   Acties   Extra   Help

Algemeen

Bijnaam: skoubidou
Geslacht: M
Leeftijd: 15 j
Beroep: studentje
Interesses: tekenen, internetten, jeugdbeweging, zwemmen, de Simpsons

Sociaal

Burgerlijke staat: mijn ouders zijn nog steeds getrouwd met elkaar
Huisdieren: een paar kikkers en een schildpadje
Geboorteplaats: Bornem
Mode: ?
Humor: goe vettig
Familie: een zus van 25

Gegevens

Naam: Robin
Huisadres: Reigerstraat in Mechelen
Geboortedatum: 6/12/90

Stan
12 j, heeft een paar konijnen en een zus van 15 jaar.

Sander
Is 13 jaar en wil tekenaar worden

Rien
Is 19 en studeert voor onderwijzeres

Rudy
Is 49 en werkloos

Chatbox

Bestand Bewerken Acties Extra Help

Chat met: Naughtyboy

Stop 1

Funnybunny geeft haar email-adres door want ze vindt het zelf ook wel leuker om via MSN te babbelen. Ze moet wel weg dus ze zegt dat tegen Naughtyboy en ze belooft dat ze de volgende dag zeker op MSN zal komen.

- het is niet gevaarlijk om je emailadres door te geven
- een e-mailadres is toch iets persoonlijk, ik zou dat niet zomaar aan iedereen geven

Stop 2

- er is niks mis mee om veel over jezelf op MSN te zetten
- het is toch wel een beetje riskant om je achternaam op internet te zetten

Stop 3

- ik zou ook de straat doorgeven waar ik woon, dat is geen geheim
- ik zou nooit zomaar mijn adres geven aan iemand die ik niet echt ken

Stop 4

- ik vind het niet gevaarlijk om mijn gsm-nummer door te geven
- ik geef nooit zomaar mijn nr aan iemand die ik niet ken

Stop 5

Had funnybunny toch beter haar foto gegeven?

- ja daar is toch niets mis mee om aan iemand je foto te geven
- ik vind dat te gevaarlijk. Je weet nooit wat ze met je foto gaan aanvangen

Stop 6:

Is een webcam echt niet gevaarlijk?

- met een webcam kan je niets misdoen
- ik vind het toch een beetje riskant

Stop 7:

Zou jij afspreken met iemand die je op de chat leren kennen hebt?

- ja zeker, spannend!
- neen, ik vind dat te gevaarlijk

SURFEN MET DE HAAIEN

Natuurlijk surf je op het internet, voor school of voor de fun. Helaas is dat surfen niet zonder gevaar.

Er liggen heel wat haaien op de loer... Hoe zorg je dat ze jou niet opschrokken als een lekkere prooi?

- Geef nooit je naam, gsm- of telefoonnummer of adres.
- Mail of plaats geen foto's van jezelf (en zeker niet bloot!).
- Antwoord niet op vragen als 'Wanneer ben je alleen thuis?' of 'Kom je naar het park?'.
  - Hou je paswoord geheim.
  - Word je lastiggevalen? Zeg het dan tegen je ouders.
- Spreek nooit af met iemand die je leert kennen via chat, mail, messenger, internet...
- In Google: lees eerst de zoekresultaten voor je klikt.
- Zie je porno of andere rotte dingen? Roep er je ouders bij of verwittig Child Focus (www.childfocus.org).
- Reageer nooit op spam of junkmails.
- Reageer nooit op rare, gemene, uitdagende of bedreigende e-mails.
- Gelooft niet alles wat je ziet of leest op internet.

Situatie 1

jongen (17) vrijt met meisje (13).

Situatie 2

2 jongens heffen rok meisje omhoog, terwijl zij dit duidelijk niet wil.

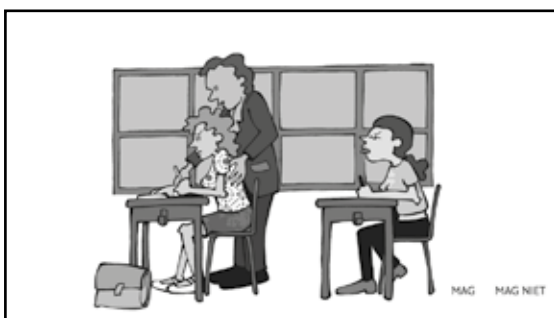
Situatie 3

volwassen man zit op stoel bij jonge jongen en laat 'm zijn piemel zien.

Situatie 4

enkele jongens duwen meisje tegen een muurtje en betasten haar. Het meisje wil dit niet.

Situatie 5

een leraar streelt over het hoofd van een kind dat in de studie zit.

Situatie 6

een jongen (+16) en een meisje (+16) zitten op een sofa aan 'petting' te doen.

Situatie 7

enkele jongens dwingen onder bedreiging van een mes een andere jongen z'n broek uit te doen.

Situatie 8

twee jongens zoenen op de slaapkamer (bijvoorbeeld).

Situatie 9

zelfde situatie als 6, maar nu vriend en het meisje wil het duidelijk niet.

Een volwassen man zit op bed en laat
een jongen zijn piemel zien.

2 jongens heffen de rok van het meisje
omhoog om haar onderbroek te zien.
Het meisje wil dit duidelijk niet.

Een jongen van 17 en een meisje van
13 staan te zoenen.

Die zoenen en strelen. Zowel de jongen
als het meisje zijn 16 en vinden het
leuk.

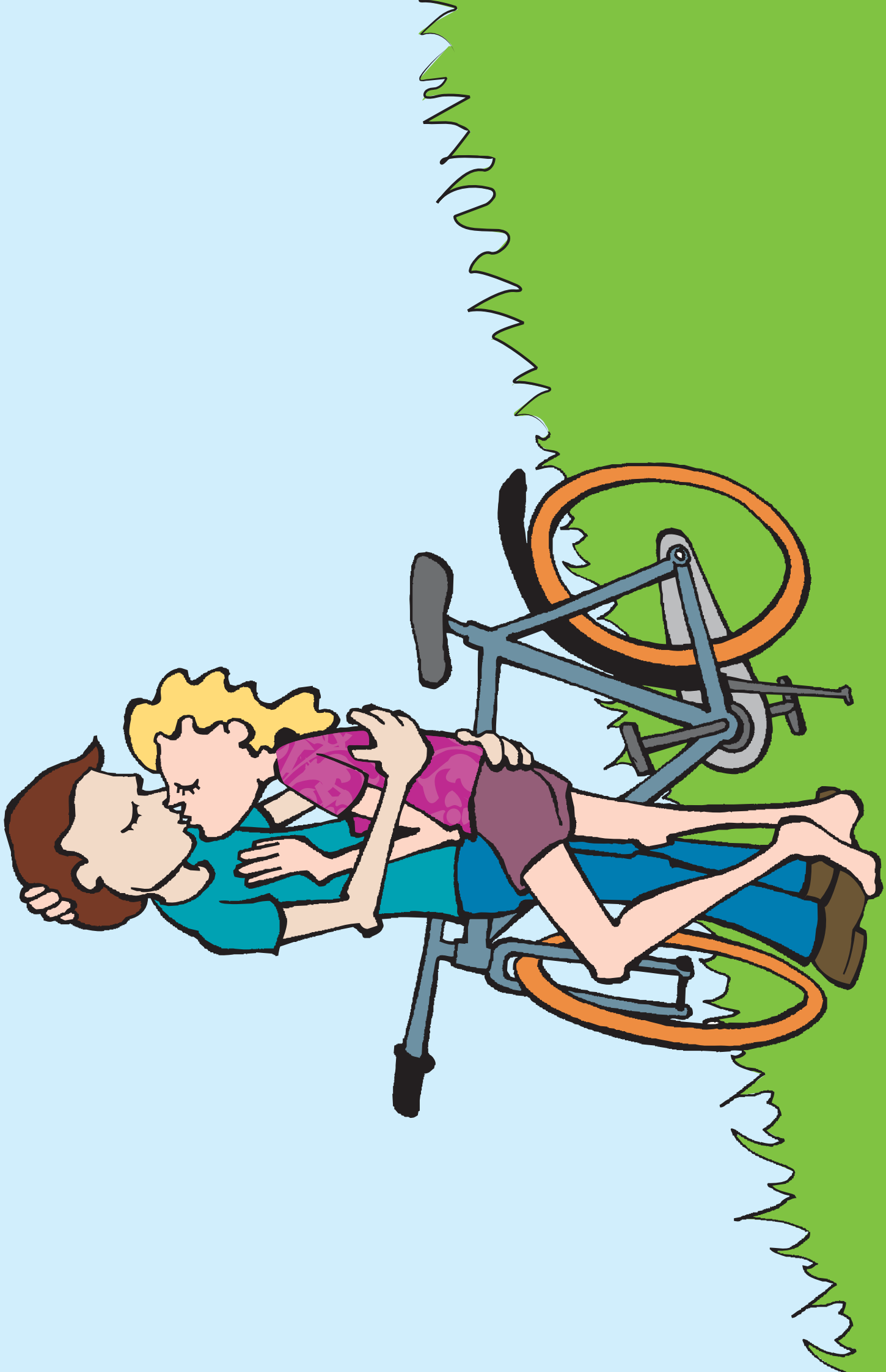
Heeft een juf of meester het recht om
een leerling te strelen over zijn hoofd?

Enkele jongens duwen een meisje tegen
een muur en betasten haar. Het meisje
wil dit niet.

De jongen en het meisje zijn beiden
zestien en mogen dus seks hebben van
de wet. Maar het meisje wil duidelijk
niet.

2 jongens zitten op bed en zoenen
elkaar

Die jongen wordt onder bedreiging van
een mes gedwongen zijn broek uit te
doen.

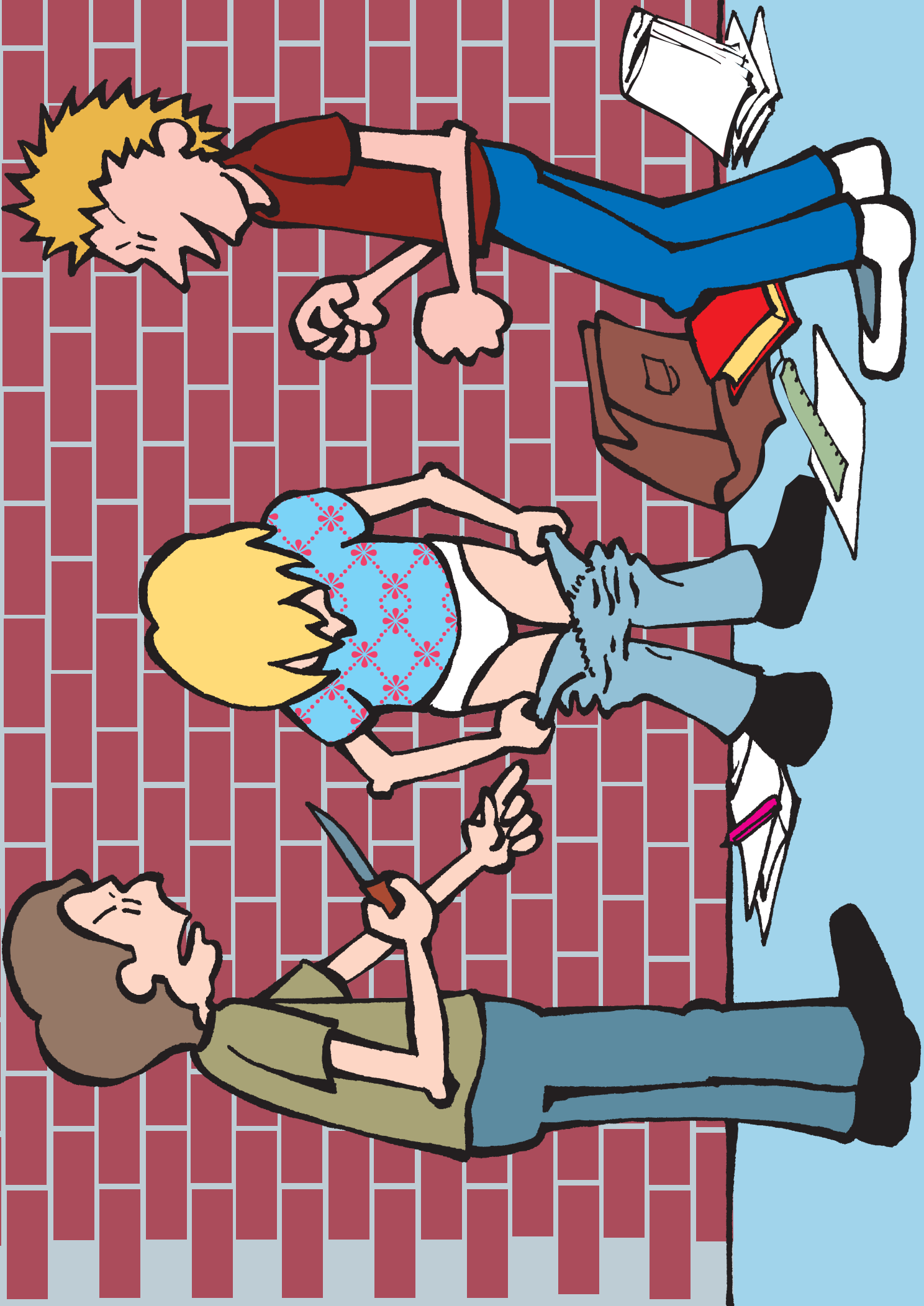

WERKBLAD AFWIJKENDE SEKSVORMEN

Wat is me dat?

Hier lees je moeilijke woorden die met seks te maken hebben, maar dan seks die niet hoort. Ze zijn zelfs strafbaar. Wat moet je doen als dit jou overkomt of als je dit in het echt ziet? Dan vertel je het aan iemand die je kan vertrouwen.

Vul het juiste woord in:

- » Voyeurisme
- » Sadisme
- » Exhibitionisme
- » Incest
- » Filatelie
- » Pedofilie

_____ is als iemand zijn of haar geslachtsdelen aan andere mensen laat zien zonder dat die het willen.

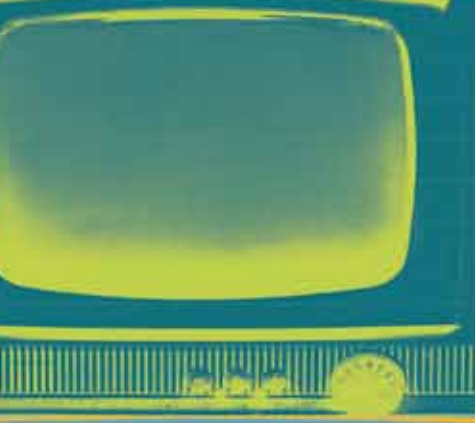
_____ is als een volwassene die zich aangetrokken voelt tot kinderen en er ook seks mee wil.

_____ is als iemand seks alleen opwindend vindt als de ander pijn heeft. Zo iemand verkracht mensen of gebruikt geweld.

_____ is seks tussen ouders en hun kinderen of tussen broers en zussen.

Haha, gefopt! _____ heeft niks met seks te maken. Het is een moeilijk woord voor 'postzegels verzamelen'.

_____ is als iemand een gluurder is: iemand die naar andere mensen kijkt terwijl ze vrijen of zich uitkleden en die daar opgewonden van wordt.

Antwoord: seks is alles!

- Seks is leuk.
- Seks is spannend.
- Seks is raar.
- Seks is... (zelf invullen).
- Seks is mooi.
- Seks is zwaar.
- Seks is straf.

PLOEPS DE GEILE KIKKER

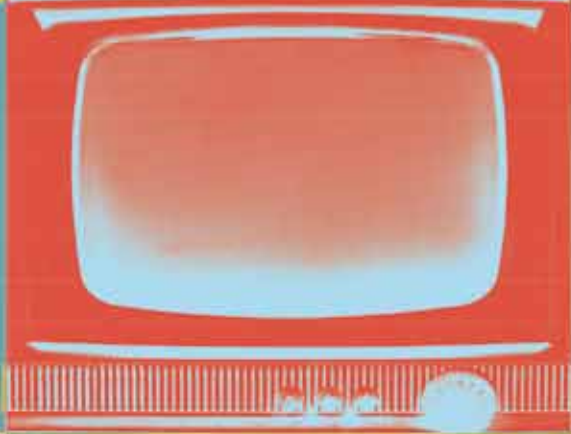
JE WIL NIET WIL TOEGEDEN?

De wereld van k&k&k

Armen is je terug in de wereld van k&k&k.

Je bent een beetje in de wereld van k&k&k.

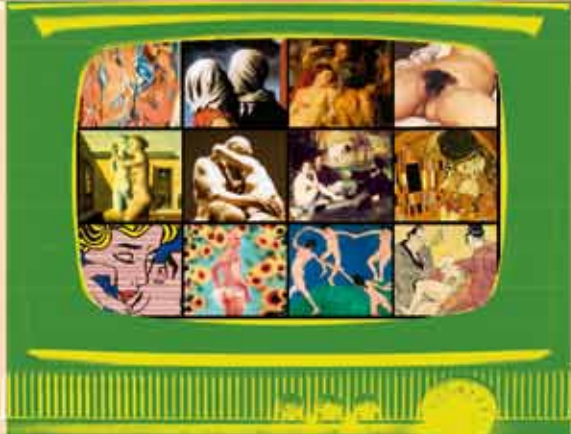
Je bent een beetje in de wereld van k&k&k.

NGAEN IN NESTEN.

Als je te snel of te ruw te werk gaat, kan seks wel pijn doen. Dan moet je meteen stoppen en zachtjes opnieuw beginnen.

Natuurdocumentaire: The Lion King

F.C. DE POMPOENEN

Afl. 16 Hoe voelt seks?

10 SEKES

WAT ZEG JE ALS JE (NOG) NIET WIL TOEGEDEN?

- JA, DOE MAAR!
- NEE, DAT WIL IK NIET.
- IK DURF NIETS TE VROEGEN.

EXTREME SEXUALITEIT

BIJLAGEN

...IEDEREEN DOET HET.

ER IS WAAR IEGEL. JE MOET HET ALLEREER ZICH ZITTEN.

Overzicht werkvormen per groep

WERKVORM	KL 1	1 GR	2 GR	3 GR	P
Kleuters					
Wie is de Ster?	•	•			2.2
Afspraken	•	•			2.2
In Bad	•	•			2.4
Vuil-Proper	•	•			2.4
Mijn lichaam	•	•			2.5
Verschillen en gelijkenissen	•	•			2.6
Vrouwen en mannen	•	•			2.7
Een voelkoffer	•	•	•		2.8
Een speciale behandeling	•	•			2.9
Ja-nee gevoelens	•	•	•		2.9
Mijn lijf is van mij	•	•	•	•	2.11
Van ei tot baby	•	•	•		2.13
De geboorte	•	•	•	•	2.14
Baby's	•	•			2.14
Uit welk nest	•	•			2.15
Wie wil ik worden?	•	•	•	•	2.17
Robert en Richard	•	•			2.17
Jij doet me?	•	•			2.19
Ik heb je lief	•	•			2.20
Kinderen - Voortplanting					
Hoe doen dieren het?		•	•	•	3.1
Waar komen de kindjes vandaan?		•	•		3.2
Mensenbaby in de maak		•	•	•	3.3
Stt, hier groeit een baby		•	•	•	3.5
Geboorte		•	•	•	3.5
Wat is menstruatie			•	•	3.7
Rad van bloed				•	3.9
Hoe veilig vrijen?			•	•	3.10

Kinderen - Lichamelijkheid	KL 1	1 GR	2 GR	3 GR	P
Mijn lichaam		•			4.1
Verschillen en gelijkenissen		•			4.1
Lara Croft en Orlando Bloom		•	•	•	4.2
Max en Maxima				•	4.3
Onderbroekenspel			•	•	4.4
Iedereen gelijk?		•	•	•	4.8
Geslachtsdelen			•	•	4.9
Man en vrouw van binnen				•	4.10
Van vieze vent naar propere prins		•	•	•	4.11
Regels bij regels				•	4.13
Kinderen - Seksualiteit					
Seks, wat is dat?		•	•	•	5.2
Wordt een sekspert			•	•	5.4
Seksmoppen			•	•	5.9
Fototaal			•	•	5.10
Wat moet je over porno weten?				•	5.10
Seksscrabble			•	•	5.12
Kinderen- relaties					
Mijn relatiecirkel		•	•	•	6.1
Bij wie hoort wat		•	•	•	6.2
Liever dan lief			•	•	6.4
Vrienden en vriendinnen		•	•	•	6.5
Vrienden maken en houden				•	6.7
Pesten				•	6.9
Pesten stoppen				•	6.11
Een pestkop			•	•	6.12
Cyberbully				•	6.13
Het grote vlinderspel		•	•	•	6.14
Flirts			•	•	6.17

Chemie wordt leuk (eindelijk!)				•	6.18
Een ander sprookje	•	•	•		6.19
Onder één dak	•	•	•		6.20
Kinderen - Lichamelijkeid	KL 1	1 GR	2 GR	3 GR	P
Mijn familieboom	•	•	•		6.20
Hoe doen we het thuis			•	•	6.21
Scheiden doet lijden			•	•	6.22
Relatieculturen			•	•	6.23
Trouwen vroeger en nu			•	•	6.24
Kinderen-weerbaarheid					
Aanrakingen	•	•	•		7.1
Stoplichten	•	•	•		7.1
Nee zeggen	•	•	•		7.2
Zakdoekje leggen, niemand zeggen			•	•	7.3
Ik ga het zeggen	•	•	•		7.4
Een getuigenis			•	•	7.5
Surfen met de haaien			•	•	7.5
Chatgesprek				•	7.6
Magda?				•	7.10
Afwijkende seksvormen				•	7.12